

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

**УЧИМОСЯ, ВІДПОЧИВАЄМО
ТА ПРАЦЮЄМО РАЗОМ.
ОДЕЩИНА. Частина 3**

Робочий зошит для дітей
і матеріали для батьків і педагогів
Учня / учениці _____ класу

Робочий зошит до програми «Учимося, відпочиваємо та працюємо разом» інтегрованого спецкурсу виховної спрямованості «Культура добросусідства» був розроблений у 2007–2009 рр. і адаптований у 2017 р. у рамках проекту Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за участю освітян Одеської області

Робочий зошит створений відповідно до програми 3-го класу спецкурсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в навчальних закладах України (лист ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 14.1/12-Г-436 від 30.07.2013 р.), і надрукований для апробації в ЗНЗ Одеської області

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України;
Килівник Ольга Володимирівна, старший викладач кафедри психолого-педагогічної та корекційної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів;
Кравець Наталія Юріївна, завідувачка науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів;
Павлуткіна Людмила Степанівна, вчителька початкових класів Великодолинської ЗОШ № 2 Овідіопольського району

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

К. В. Алмазниковій, С. С. Араджионі, О. С. Бакшеєву, О. В. Банах, О. І. Боярчук, І. В. Бруновій-Калісецькій, О. Б. Дущенко, Р. І. Євтушенко, Н. М. Жадік, Л. К. Задорожній, І. Р. Залізній, Н. В. Захаровій, С. О. Ісмагілову, В. О. Кіктенку, Ю. Г. Кононенко, Л. Ф. Кравцовій, Л. В. Кравчук, М. Г. Кузнецовій, О. П. Лабазі, Л. В. Микитюк, К. О. Мірошниковій, Л. В. Наумовій, Л. В. Огурцовій, Н. Ю. Опенко, Я. А. Панченко, Є. О. Перельолкіну, Ю. Є. Решетнікову, І. М. Семиволосу, О. К. Смірнову, Д. Статі, Н. М. Тріщ, М. В. Чайці, М. І. Чумарній

Рецензенти:

Замосянчук Оксана Леонідівна, вчителька початкових класів Першотравневого НВК «ЗОШ I–III ст. – ліцей» Лиманської районної ради;
Левчишена Оксана Михайлівна, завідувачка кафедри суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, к. і. н.

Культура добросусідства: Учимося, відпочиваємо та працюємо разом. Одещина. Частина 3 : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів для загальноосвітніх шкіл Одеської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, О. В. Килівник, Н. Ю. Кравець, Л. С. Павлуткіна]. – К. : ТОВ «Прометей», 2017. – 88 с. : іл. – Англ., білорус., болгар., гагауз., караїм., кримськотат., нім., польськ., ромськ., рос., румун., укр., франц.

ISBN 978-617-7502-25-7

Посібник створений відповідно до програми «Учимося, відпочиваємо та працюємо разом» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення школярів і їхніх батьків із рідним краєм, ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають на Одещині, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії у колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів початкової школи на уроці, під час виховних годин, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, автор-укладач базової версії зошита, 2017

© Араджионі М. А., Килівник О. В., Кравець Н. Ю., Павлуткіна Л. С., укладання регіонального компонента, 2017

© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2017

ВІТАЮ ТЕБЕ!

Це я – твоя весела і надійна подруга бджілка Меліса. Я рада новій зустрічі з тобою, адже вона допоможе нам ще ближче познайомитися. Розгорнувши цей зошит, ми зможемо продовжити наші подорожі дивовижною та неповторною Одещиною і величезним захоплюючим світом, що нас оточує! Наша нова цікава подорож називається «Учимося, відпочиваємо та працюємо разом». Запросімо із собою наші родини, близьких, друзів, сусідів. Разом з ними ми більше дізнаємося про наш край та нашу країну, про людей та природу, що нас оточує. Ти вже знаєш про необхідність і значення дружби та доброго сусідства. Але чи знаєш, якими є справжні друзі/подруги? Як зберегти теплі стосунки між людьми? Ми разом спробуємо знайти відповідь на ці та інші запитання. Ми розповімо одне одному, як підтримка добрих сусідів допомагає подолати будь-які труднощі. Ти дізнаєшся про Великі Книги й видатних учителів людства, про те, як у нашому краї за старих часів і сьогодні люди вчаться, відпочивають і працюють разом. Побувавши на святах своїх сусідів, ти зможеш дізнатися про правила поведінки, заведені в різних культурах, вивчити нові пісні й танці, погратися з друзями в цікаві ігри. Сподіваюся, що допоможу тобі навчитися робити свій відпочинок різноманітним і корисним. А ще ми спробуємо поміркувати разом, як ти можеш допомагати близьким, навіщо тобі вчитися, що тобі цікаво робити і яка професія подобається найбільше. Звичайно ж, я не забула про нові цікаві завдання, що ми виконуватимемо під час подорожей. Хочу нагадати тобі спеціальні позначки, які підкажуть, що потрібно зробити.

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розмалюй,
домалюй

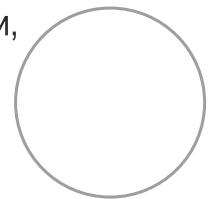

прочитай,
запам'ятай

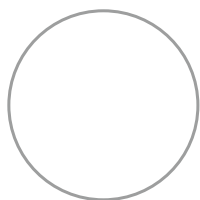
це цікаво,
поради бджілки

Мені дуже хотілося б знати, чи подобаються тобі наші подорожі, тому я попрошу тебе трохи пофантазувати. У колі, яке ти побачиш на початку подорожі, намалюй, з яким настроєм ти прийшов/прийшла на нашу зустріч, а в кружечку в кінці подорожі – з яким настроєм ти її закінчуєш. Що ти будеш малювати – вибери сам/сама: сонечко чи хмаринки, обличчя, смайлики; придумай ще який-небудь символ або просто зафарбуй це коло кольором, який тобі в цю мить подобатиметься найбільше.

Отже, у путь: навчатися, відпочивати та працювати разом!

ПРИВІТ! МИ – РАЗОМ!

Вітаю тебе! Прочитай вірш учительки з Полтавщини Оксани Дуценко «Знову разом». Розкажи, чи змінилися за літо твій клас і однокласники та однокласниці.

Літо швидко відлунало
Спогадом прекрасним,
Знов до школи завітали
Колективом класним!
На рік старші стали ми,
Впевнені з'явилися,
Всі суттєво підросли,
За цей рік змінилися.
Про канікули розмов
Ходить безліч в школі,
Знов тепер ми всі разом
В нашім дружнім домі.

Нас чекає світ пригод,
Відкриттів цікавих,
Зустрічаємо гуртом
Рік новий на славу!
Особливий, рідний клас,
Радістю він сяє,
Адже кожен тут із нас
Справжніх друзів має.
Уперед! До гарних мрій!
Дружно і завзято!
Знов у вир шкільних подій,
Будем мандрувати.

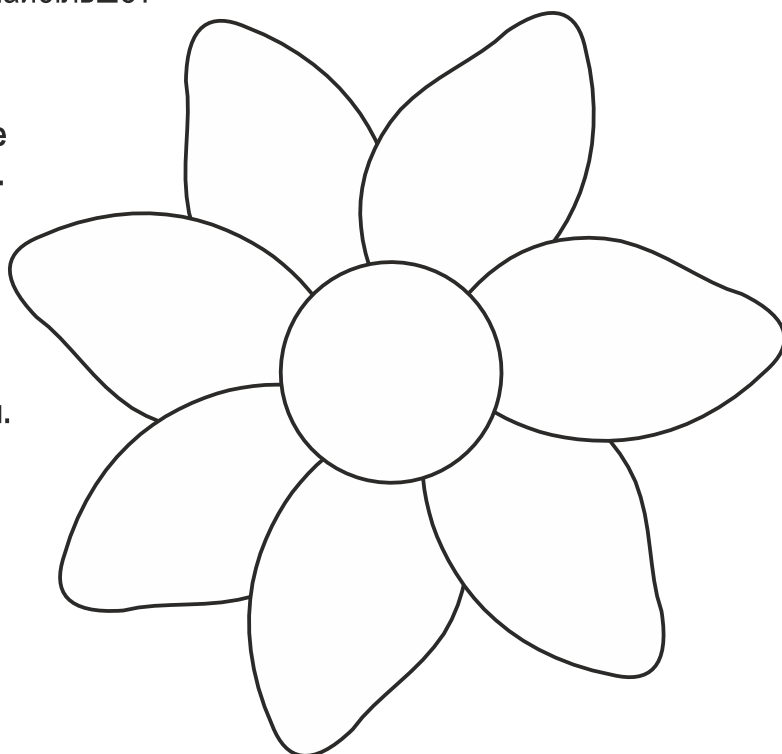

Напевно, за літо ти дуже виріс/виросла і багато чого навчився/навчилася. Принеси до класу твої нещодавно зроблені фотографії й ті, на яких ти – першокласник/першокласниця. Розкажи, що змінилося, яким/якою ти став/стала. Розкажи, як ти провів/провела літо, використовуючи питання-підказки.

Де ти відпочивав (-ла)? Що нового ти побачив (-ла) і дізнався (-лася)? Чого нового ти навчився (-лася)? З ким ти подружився (-лася)? Яка подія, що відбулася під час шкільних канікул, тобі запам'яталася найбільше?

Напиши на пелюстках чарівної квіточки бажання, які були в тебе цього літа. Розфарбуй пелюстки. Якщо якесь твоє бажання раптом не здійснилося, не засмучуйся: воно обов'язково здійсниться в майбутньому, якщо будеш над цим наполегливо працювати.

Навчи своїх однокласників/однокласниць грати в нову гру, про яку ти дізнався/дізналася під час літніх канікул.

Послухай вірш учительки з Київщини Ольги Лабаги.

Я, НІНО, АРМЕН, АЛІ

Ми однолітки малі:
Я, Ніно, Армен, Алі.
Разом весело росли,
Дружно в школу всі прийшли.
На уроці чи у грі –
Я, Ніно, Армен, Алі.
І в театрі чи в кіно –
Я, Алі, Армен, Ніно.

Роки швидко промайнуть,
Кожен обере свій путь,
Але в пам'яті у нас
Дружба буде повсякчас.
Збережемо її ми
Серед літа і зими,
Навіть на краю землі,
Я, Ніно, Армен, Алі.

Напиши імена дітей, з якими ти дружиш так само міцно, як дружили герої вірша.

Подумай, навіщо людям потрібно дружити, об'єднуватися, бути разом.

**Прочитай вірш кримського поета Володимира Орлова в перекладі Данила Кононенка.
Як ти гадаєш, чому поет вважає, що «Ми» сильніше, ніж «Я»?**

Слів багато є на світі,
Як сніжинок у зими.
Та у мене на прикметі
Слово «Я» і слово «Ми».
«Я» – самотнє, одиноке,
З «Я» трапляється морока.

Одному а чи одній
Дошкуляє лиходій.
Слово «Ми» сильніш, ніж «Я».
Ми і друзі, ми – сім'я,
Ми – народ, і ми єдині,
Ми всі разом – незборимі!

Подумай і напиши, чого ти хотів/хотіла би навчитися в третьому класі.

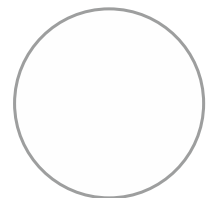

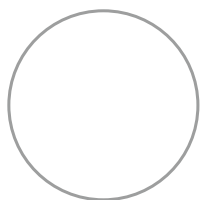

ДРУГ, ДРУЖБА, ЛЮБОВ

Приятель/приятелька – знайома, дружньо налаштована людина

Товариш/товаришка – людина, яка близька кому-небудь за поглядами, родом занять, умовами життя

Спробуй придумати своє визначення до слів «друг» і «дружба», використовуючи слова в смайликах. Які емоції виражають смайлики?

Пригадай героїв мультфільмів та допиши імена їхніх друзів/подруг і приятелів/приятельок.

Аріель («Русалонька») _____

Джудіт Хопс («Зоотрополіс») _____

Дорі («У пошуках Дорі») _____

Котигорошко _____

Лис Микита _____

Нулик («Фіксики») _____

Пітер Пен _____

Стелла («Світ Вінкс») _____

Розкажи, кого з перерахованих вище героїв мультфільмів можна назвати справжніми друзями, а кого – приятелями або товаришами. Назви приклади друзів, приятелів або товаришів серед інших казкових героїв, яких ти знаєш.

Дружба – близькі стосунки, засновані на взаємній довірі, прихильності, спільності інтересів

Такт – почуття міри та пристойності, що виражається в словах та вчинках людини

Прочитай вірш Сергія Михалкова у перекладі Таїсії Ткачук і подумай, чи завжди ти досить тактовний/тактовна зі своїми однокласниками та однокласницями. Що ти можеш зробити, щоб людина, яка чимось відрізняється від інших, почувалася в класі комфортно й невимушено?

ХОРОШІ ТОВАРИШІ

Петрик наш старається –
Та трохи заїкається.
Так, як інші, – чисто, ясно, –
Він не може говорити.
І просити його марно
Те, що каже, повторити.
Дуже важко вже даються

Всі слова на букву «К»,
Але інші не сміються –
Дружба в класі є міцна.
Петрик лиш промовить слово,
А наступне треба ждати...
Та товариші готові,
Якщо треба, почекають!

У давнину в слов'янських мовах слово «друг» означало: «всяка людина іншій людині», «така ж, рівна мені людина». І сьогодні ми часто вживаємо «друг» так, як вживали його наші предки, коли, наприклад, звертаємося до незнайомої людини: «Друже, підкажи, як мені знайти вулицю» чи коли розповідаємо щось одне одному. З часом «другом» почали називати не просто іншу людину, а близьку людину чи доброго знайомого, з яким дуже тісно пов'язані. Поступово з'явилися й нові слова – «дружба», а також «дружелюбність», що означають любов до ближнього, любов друга, налаштованість на мир, злагоду, співпрацю та взаємну допомогу. Під дружбою розуміються тісний зв'язок і взаємна прихильність двох чи більше людей. Справжня дружба – це некорислива, стійка приязнь, заснована на любові та повазі, а погана дружба – це об'єднання людей, засноване на взаємній користі. Щоб дружба була справжньою та міцною, до вибору друзів потрібно ставитися дуже серйозно. Недаремно народна мудрість застерігає: «Нема друга – шукай, а знайшов – не втрачай», «Приятелів багато, та друга нема».

Напиши, які якості, на твою думку, повинен/повинна мати справжній друг чи справжня подруга. _____

_____

_____

Довіра – упевненість у щирості, сумлінності та порядності людини

Порядність – чесність, вихованість, нездатність до поганих вчинків

Знайди у таблиці якості справжнього/справжньої друга/подруги англійською або українською мовами. Порівняй написані слова із тими, що ти написав/написала на стор. 5.

С	К	Х	А	О	Р	К	С	Ж	Б	Е	З	К	О	Р	И	С	Л	И	В	І	С	Т	Ь	В	Л	А	Р
О	Р	О	В	К	І	С	Т	Ь	Б	В	S	U	R	E	N	E	S	S	К	А	Е	А	С	Е	О	Е	К
І	Н	А	Д	І	Й	Н	І	С	Т	Ь	Л	А	Ж	Р	Д	А	К	Л	Ш	Р	Н	С	Л	К	У	С	Т
В	А	П	В	А	Т	О	L	E	R	A	N	С	Е	А	О	Ч	У	И	Н	І	С	Т	Ь	Е	А	Р	І
К	А	Т	А	К	Т	О	В	Н	І	С	Т	Ь	А	К	Б	О	Р	E	N	N	E	S	S	T	L	К	Ф
В	А	Р	О	С	В	А	К	Л	А	Н	Р	І	С	П	Р	А	В	Е	Д	Л	И	В	І	С	Т	Ь	С
К	S	E	N	S	I	T	I	V	E	N	E	S	S	A	O	E	L	K	H	O	N	E	S	T	Y	V	P
О	Н	Д	О	Б	Р	О	З	И	Ч	Л	И	В	І	С	Т	Ь	Л	Д	Г	У	М	О	Р	А	Н	С	К
Д	К	О	І	К	Н	T	G	O	O	D	W	I	L	L	A	P	Ц	У	К	Е	Н	Г	Л	В	П	Р	І
П	Р	Ш	И	Р	І	С	Т	Ь	С	К	Х	А	С	Р	К	Т	Ч	Е	С	Н	І	С	Т	Ь	Ю	С	Т
А	І	Р	К	І	С	А	С	Т	І	Н	А	К	I	N	D	N	E	S	S	К	Е	А	С	П	Р	О	Л
Н	U	M	O	R	T	У	Е	М	Т	О	Л	Е	Р	А	Н	Т	Н	І	С	Т	Ь	Л	А	К	Т	І	В
Ц	У	К	Е	К	Ь	Л	Ц	У	К	Е	Н	Г	Л	В	П	Р	А	С	M	F	A	I	R	N	E	S	S
В	А	П	Р	І	С	А	К	Н	S	E	L	F	L	E	S	S	N	E	S	S	F	L	A	С	M	Р	І

Спробуй на основі прислів'їв, свого особистого досвіду й того, що ти вже дізнався/дізналася під час нашої подорожі, скласти вдома пам'ятку для тих учнів/учениць, які хочуть бути хорошими друзями/подругами й навчитися дружити по-справжньому.

У дружбі або рівним бути, або зовсім не дружити. (Азербайджанське)

Short debts make long friends. Швидко повернуті борги роблять дружбу міцною та довгою. (Англійське)

Friendship isn't a big thing – it's a million little things. Дружба складається не з чогось одного, а з мільйона різних дрібниць. (Англійське)

С добър другар и в зло време е весело. З хорошим другом і в погані часи радісно. (Болгарське)

Dostluk paradan taa raalı. Дружба дорожча за гроші. (Гагаузьке)

Хто і в щасті, і в лиху годину з тобою лишається, тільки той справжнім другом називається. (Індійське)

Мал къазанма, дост къазан. Не багатства набувай, а друзів. (Караїмське)

Къусурсыз дост къыдыргъан – достсыз къалыр. Хто друга без недоліків шукає, той ніякого не має. (Кримськотатарське)

Упрекай друга наедине, а хвали на людях. Докоряй другу наодинці, а хвали на людях. (Російське)

Drumul către casa unui prieten nu este niciodată lung. До будинку друга дорога недовга. (Румунське)

Дружба як дзеркало: розіб'єш – не складеш. (Українське)

Нових друзів май, старих не забувай. (Українське)

Сумлінність –
ґрунтовність, старанність,
чесність у виконанні
своїх обов'язків

Самовідданість –
готовність поступитися
своїми особистими інтере-
сами заради інших людей

Прочитай текст і підкресли, яка буває любов у житті людини.

Що таке любов? Як вона виникає і як довго вона живе? Ці питання турбують багатьох людей на нашій планеті, але точних відповідей на них не може дати жоден учений. Адже любов – це почуття, воно дуже різноманітне й індивідуальне. Тільки одне відомо напевно – справжня любов неможлива без самовідданості й безкорисливості. Якою вона буває? Почуття прихильності, засноване на спільності інтересів, цінностей, на готовності віддати свої сили спільній справі, називають любов'ю до батьківщини, своєї країни, до людей. Схильність, зацікавленість або потяг людини до чого-небудь називають любов'ю до своєї роботи, професії, заняття, наприклад любов до спорту, любов до мистецтва. Таке ж почуття, засноване на взаємній симпатії, близькості, називають братерською любов'ю. Однією з найсильніших є батьківська і материнська любов. Це почуття засноване на кровній спорідненості, бажанні захистити й зберегти свою дитину. Воно закладене природою в кожній живій істоті: і у тварині, і в людині – від самого народження. Любов настільки об'єднує двох різних людей, що робить їх одним цілим, спонукає створювати сім'ю й продовжувати себе в дітях. Незважаючи на те що більшість легенд, пісень та інших чудових творів літератури й мистецтва оспівують любов між чоловіком і жінкою, її можуть відчувати й особи однієї статі. Кохання може бути щасливим і нещасним, взаємним і нерозділеним, але кожне з них, якщо воно справжнє, робить людину кращою, піднесенішою, мудрішою.

Цінність – те, що
дороге, важливе, має
велике значення.
Це може бути слово,
предмет, якість

Безкорисливість –
уміння людини робити
щось, не думаючи про
користь для себе

Бути справжнім/справжньою другом/подругою – це велика робота над собою й відповідальність, тому науки дружби людина вчиться все своє життя. Насильно не можна ні дружити, ні любити. Якщо хочеш із кимось дружити, але тобі не відповідають взаємністю – не засмучуйся. Вчися будувати стосунки з різними людьми й тоді ти обов'язково знайдеш собі хорошого друга чи подругу. Спробуй скористатися для цього складеною тобою або твоїми однокласниками та однокласницями пам'яткою.

Група дослідників з Університету Південної Каліфорнії (США) під керівництвом професора Лео Баскаглія ставила дітям від 4 до 8 років одне і те саме запитання: «Що означає любов?» Прочитай деякі відповіді дітей. Розкажи, яка із них тобі сподобалася найбільше і чому. А як ти міг/могла би відповісти на це питання?

- Коли моя бабця захворіла артритом, вона більше не могла нахилитись і фарбувати нігті на ногах. І мій дідусь постійно робив це для неї, навіть тоді, коли у нього самого руки боліли внаслідок артриту. Це любов (Р., дівчинка, 6 років).

- Любов – це те, що відчуваєш у кімнаті на Різдво, коли перестанеш розгортати подарунки і прислухаєшся (Б., хлопчик, 7 років).

- Любов – це коли ти їси в Мак-Дональдсі і віддаєш кому-небудь найбільшу частину своєї смаженої картоплі, не змушуючи його ділитися своєю картоплею чи давати тобі щось натомість (К., дівчинка, 6 років).

- Любов – це коли ти посміхаєшся навіть тоді, коли дуже стомився (Т., хлопчик, 4 роки).

- Любов – це коли ви весь час цілуєтеся. А потім, коли вже втомилися цілуватися, то все одно хочете бути разом і розмовляти. Мої мама з татом такі. Коли вони цілуються, аж противно (Е., дівчинка, 8 років).

- Любов – це коли ти кажеш хлопчику, що тобі подобається його сорочка, і він носить її потім кожного дня (Н., дівчинка, 7 років).

- Любов – це коли моя мама робить каву татові і відпиває ковточок, перед тим як віддати йому чашку, щоб переконатися, що кава смачна (Д., хлопчик, 7 років).

- Любов – це коли твій цуцик лиже тобі обличчя навіть після того, як ти залишила його на самоті весь день (М., дівчинка, 4 роки).

- Любов – це як бабуся і дідусь, які все одно разом навіть після того, як вони вже так довго знають одне одного (Т., хлопчик, 6 років).

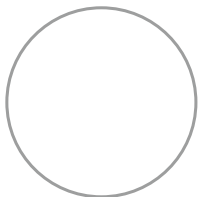

Чи знаєш ти, що в різних країнах світу щороку відзначають День любові? В Ізраїлі День любові (Ту Бе-Ав) існував із глибокої давнини й проводився влітку 15 Ава – під час збору винограду. Цього дня дівчата надягали білі сукні й водили хороводи в садах, куди приходили хлопці вибирати собі наречену. Змінюються часи, змінюються звичаї, але й сьогодні в євреїв існує це свято, яке є зручним приводом освідчитися комусь у своєму коханні та запропонувати руку й серце. У Росії був заснований День любові, сім'ї й вірності, який святкується 8 липня, у день Святих Петра та Февронії – православних покровителів сім'ї та шлюбу. Цього дня закохані дарують одне одному ромашки – адже на їхніх пелюстках колись ворожили: «любить – не любить». Румуни 1 березня відзначають Мерцішор – свято весни, але його ще вважають святом кохання. На цей день заведено дарувати китички, сплетені із червоних та білих ниток. У багатьох країнах Європи – в Італії, Іспанії, Україні, Франції та ін. – свято любові відзначається в день Святого Валентина, 14 лютого. Символами його є червоні сердечка – «валентинки». Сьогодні більшість людей світу, незалежно від їхньої релігії й країни проживання, святкують 14 лютого як День закоханих.

ДРУГ/ПОДРУГА І СУПРОТИВ- НИК/СУПРОТИВНИЦЯ. КОНСТРУКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ

Прочитай оповідання. Як ти гадаєш, чому олівцям тепер нецікаво малювати поодинці? Пригадай, де ще ти бачив кольори веселки.

Жили собі олівці. Вони разом розмальовували світ. Одного разу олівці посперечалися. Кожен олівець вважав себе найкращим. Сонце все це бачило. І вирішило воно скласти з олівців смужку з різних кольорів: червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного, синього, фіолетового. А коли всі олівці з'єдналися, то утворилася веселка. Й олівці зрозуміли, що разом вони можуть створити значно кращу картину, ніж поодинці. І тепер один без одного їм нецікаво малювати.

Прочитай вірш Лідії Огурцової «Друг» і скажи, які якості хлопчика перешкодили йому знайти друзів. Запропонуй героєві вірша декілька порад, які допоможуть йому налагодити стосунки й подружитися з однокласниками та однокласницями.

Ніхто зі мною не хоче дружити,
Але дуже тяжко без друга прожити!
Ну що із того, що цукерки сам з'їв?
Але ж їх ніхто в той час не хотів!
Я всім таємницю чужу розказав –
Так кожний уранці про неї вже знав!

Кепкують, що плітки я дуже люблю, –
Я ж однісіньку правду усім говорю!
А Славка лишив у біді одного,
Та, бач, не образив ніхто і його.
Не хочете всі ви зі мною дружити?
Та як же мені без друзів прожити?

ЗАПОВІДІ ДРУЖБИ І ГАРНИХ СТОСУНКІВ

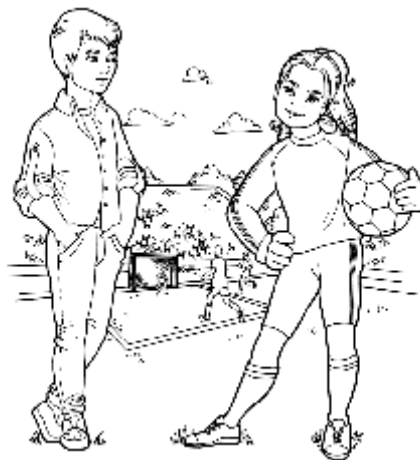
- Привітно вітайся зі всіма, старайся бути люб'язним/люб'язною навіть з неприємними тобі людьми. Співчуйай, помічаючи невдачі інших, намагайся підкреслити те хороше, що є в людях.
- Намагайся бути завжди спокійним/спокійною, хоча в деяких випадках це буде нелегко.
- Не говори погано про когось, хто б це не був/була.
- Постарайся не нав'язувати своїх ідей, смаків, поважай думку інших, спробуй не бути егоїстичним/егоїстичною, не вимагати нічого від друга/подруги, не намагайся його/її «привласнити», поважати його/її особистий простір.
- Якщо ти припустився/припустилася помилки, попроси вибачення, навіть тоді, коли твої слова чи дії зрозуміли неправильно. М'яко виправляй того/ту, хто помиляється, вибираючи найбільш зручний момент та спосіб.
- Намагайся бути терплячим/терплячою до тих, хто тобі надокучає, та вдячним/вдячною усім, хто робить тобі будь-яку послугу.
- Потіш того/ту, хто засмучений/засмучена. Старайся надавати допомогу тим, хто її потребує, не чекаючи вдячності.

Прочитай вірш Оксани Дуценко «Футболістка». Поміркуй, чи може бути справжня дружба між хлопчиками й дівчатками. Що допомагає, а що заважає такій дружбі?

Максимко Наточку привів
На спортивне поле,
Дуже сильно він хотів
Турніру з футболу.
А в команді, як на зло,
Гравця бракувало,
Тож Наталці повезло:
На воротах стала!
Не сподобалось таке
Хлопцям-футболістам.
«Із дівчам – команді “все”:
Друге ззаду місце».

Та Наталочка була
Міцна, мов горішок.
До уваги не взяла
Їхніх слів і трішки!
Після тайму першого,
Згідно із рахунком,
Про футбольні звершення
Всі змінили думку.
На воротах, де дівча,
Завдяки старанням
Не пропущено м'яча,
Всім на здивування.

Подумай про того, з ким ти дружиш, і запиши відповіді на запитання.

1. Як звати твого найкращого друга чи найкращу подругу? _____
2. Як ви познайомилися? _____
3. Які риси його/її характеру ти цінуєш найбільше? _____
4. Які захоплення має твій друг чи твоя подруга? _____
5. Чому саме цю людину ти вважаєш своїм/своєю найкращим другом або найкращою подругою? _____

Придумай удома невелику казку або оповідання про дружбу й занотуй на окремому аркуші. Порівняй своє оповідання про дружбу з оповіданнями однокласників та однокласниць.

Іноді буває складно знайти спільну мову, домовитися про щось зі своїми батьками або однолітками. Щоб ваше спілкування було конструктивним, спробуй використати таку пораду. Якщо хочеш про щось домовитися або звертаєшся за допомогою, спробуй висловити своє прохання за такою схемою:

1) у чому саме полягає проблема, що тебе хвилює; 2) причини, чому вона виникла, та інші дотичні обставини; 3) які шляхи її вирішення ти сам/сама можеш запропонувати; 4) як ти бачиш її можливе вирішення або чим саме готовий/готова допомогти в її вирішенні, 5) чого саме ти очікуєш від іншої людини – дії, поради тощо.

Наприклад, твоє звернення до близьких могло б звучати так: «Мамусю! Мені потрібно підготуватися до контрольної роботи. Я пам'ятаю, що в минулій контрольній я не з усіма завданнями впорався/впоралася, а ця буде ще складніша. Вчителька розповіла, з яких завдань вона буде складатися. Я зараз спробую сам/сама розібратися та виконати ці завдання. А ти зможеш їх перевірити та пояснити мені те, що я не зрозумів/зрозуміла?»

Опонент – у перекладі з латинської «той, хто заперечує щось чи з чимось незгоден»

Союзник – той, хто перебуває в союзі, об'єднується з кимось для досягнення спільної мети

Прочитай на стор. 84 правила розгадки ребусів і спробуй за допомогою комбінації фігур, малюнків, букв або знаків зрозуміти, яке слово заховане в цій загадці.

Рéбус – загадка, у якій слово чи фраза зображені за допомогою комбінації фігур, малюнків, букв чи звуків

Подумай, як би ти пояснив/пояснила, що означає слово, відгадане тобою в ребусі. Які схожі за значенням слова ти знаєш? Придумай ребус до слова «друг/подруга».

Напиши слова «друг», «подруга», «дружба», «любов», «мир» твоєю рідною мовою. Вивчи, як звучать ці слова мовою твого сусіда.

Народна мудрість свідчить: «Поганий мир кращий за добру сварку». Прочитай нижче, які слова-синоніми (тобто схожі за значенням) до слова «сварка» я знаю. Спробуй написати низку синонімів до слова «мир».

Мир – _____

Сварка – чвара, незгода, розбрат, суперечка, ворожнеча, нелади, розлад, неприязнь.

Якщо все-таки ти не зміг/змогла уникнути сварки з другом/подругою, спробуй зробити таке:

- ☺ Подумай, коли ти почував/почувала себе краще, веселіше: коли ти був/була разом з другом чи подругою чи тепер, коли ти один/одна?
- ☺ Чи справді те, через що ви посварилися, так важливо для тебе і чи варто було через це втратити друга/подругу? Якщо предмет або причина сварки для тебе важливі, може, ти просто не зміг/змогла правильно це пояснити другу/подрузі. Можливо, тебе не зрозуміли і сварка сталася через непорозуміння?
- ☺ Якщо ти не можеш або не хочеш сам/сама зробити перший крок, не відштовхуй свого/свою друга/подругу, якщо він/вона захоче до тебе підійти й обговорити ситуацію. Перш ніж відмовити, подумай, можливо, твоя допомога й підтримка зараз йому/їй дуже потрібні. Пригадай що-небудь хороше, що зробив/зробила для тебе колись твій/твоя друг/подруга.
- ☺ Спробуй використати всі шанси помиритися, адже мати приятеля/приятельку краще, ніж мати супротивника/супротивницю.

У шифрограмі заховане чеське прислів'я. Спробуй його прочитати й записати.

⊠⊡⊢⊣⊤⊥⊦⊧⊨⊩⊪⊫⊬⊭⊮⊯⊰⊱⊲⊳⊴⊵⊶⊷⊸⊹⊺⊻⊼⊽⊾⊿
⊠⊡⊢⊣⊤⊥⊦⊧⊨⊩⊪⊫⊬⊭⊮⊯⊰⊱⊲⊳⊴⊵⊶⊷⊸⊹⊺⊻⊼⊽⊾⊿

Прочитай приказку, яку кажуть діти, коли хочуть помиритися після сварки. Пригадай, які ще мирилки ти знаєш.

Подивися просто в очі:
Я сваритися не хочу.
Я образить не хотів,
Ненароком зачепив.
Просто в очі подивися
І зі мною помирися.

Прочитай правила вирішення суперечок.

1. З'ясуй причину суперечки.
2. Терпляче вислухай співрозмовника/співрозмовницю.
3. Намагайся його/її зрозуміти.
4. Шануй почуття іншої людини.
5. На грубість ніколи не відповідай грубістю.
6. Намагайся уникати того, хто нав'язує сварку.
7. Вирішуй проблеми по-дорослому, без синців.
8. Подумай перед тим, як щось робити.
9. Відповідай за те, що ти робиш.

Прочитай прислів'я. Яке тобі сподобалося найбільше і чому?

- Хто лінується сьогодні, пошкодує про це завтра. (Албанське)
- Сговорна дружина планина подвига. Дружна команда може гори зрушити. (Болгарське)
- Погодься на мале – отримаєш більше. (Вірменське)
- Спочатку зміни себе, а потім інших. (Єврейське)
- Терпіння гірке, але плоди його солодкі. (Єврейське)
- Eintracht ernährt, Zwietracht verzehrt. Злагода годує, чвари виснажують. (Німецьке)
- Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela. Хочеш друга знайти – вмій другом бути. (Польське)
- Єкхженесті і пала скамін верито. Одному й за їжею погано. (Ромське)
- Зневіра – море: можеш потонути; рішучість – човен: сядеш і переплиवेश. (Румунське)
- Дружної череди і вовк не бере. (Українське)
- Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завятих ворогів. (Українське)

Напиши, що, на твою думку, заважає, а що допомагає в розмові з людиною, з якою ти незгоден/незгодна:

ДОПОМАГАЄ

ЗАВАЖАЄ

Прочитай, які пісеньки придумали дорослі для німецьких хлопчиків та дівчаток, щоб допомогти їм впоратися зі страхом або гнівом – дуже сильними емоціями, які заважають людині у спілкуванні та житті. Ти можеш вивчити їх і в потрібний момент повторювати про себе, аж поки гнів або страх не покинуть тебе.

WUTLIED/ANGSTLIED

Ich kenne einen tollen Spruch,
Den sag ich immer dann,
Wenn ich mal richtig wütend/ängstliche bin,
Hör dir den Spruch mal an.

Wut, Wut hat kein Zweck,
Wut, verschwinde, Wut, geh weg/
Grusel, Grusel, Furcht und Schreck,
Angst, verschwinde, Angst, geh weg.

Jetzt geht es mir schon wieder gut,
Die Wut/die Angst ist aus dem Bauch.
Probier den Spruch doch selber aus,
Bestimmt hilft er dir auch.

(KNISTER)

ПІСЕНЬКА ВІД ГНІВУ/СТРАХУ

Чудову приказку дідусь
Подарував мені.

Коли я гніваюсь і злюсь/
Тоді, коли чогось боюсь,

Пригадую її:

Геть від мене, гнів/страх, іди,
Гнів безцільний, пропади!
Страх безглуздий, пропади!

І гнів/страх кудись пішов собі,
Веселий знову я.

Хай допоможе і тобі

Ця приказка моя!

(Пер. з нім. О. Тимохіної)

Українці кажуть: «Ліпше мати сто приятелів, ніж одного ворога». Як зробити так, щоб і один супротивник став якщо не приятелем, то хоча б союзником? Спробуй застосувати мої поради, і, я сподіваюся, одним ворогом у тебе стане менше.

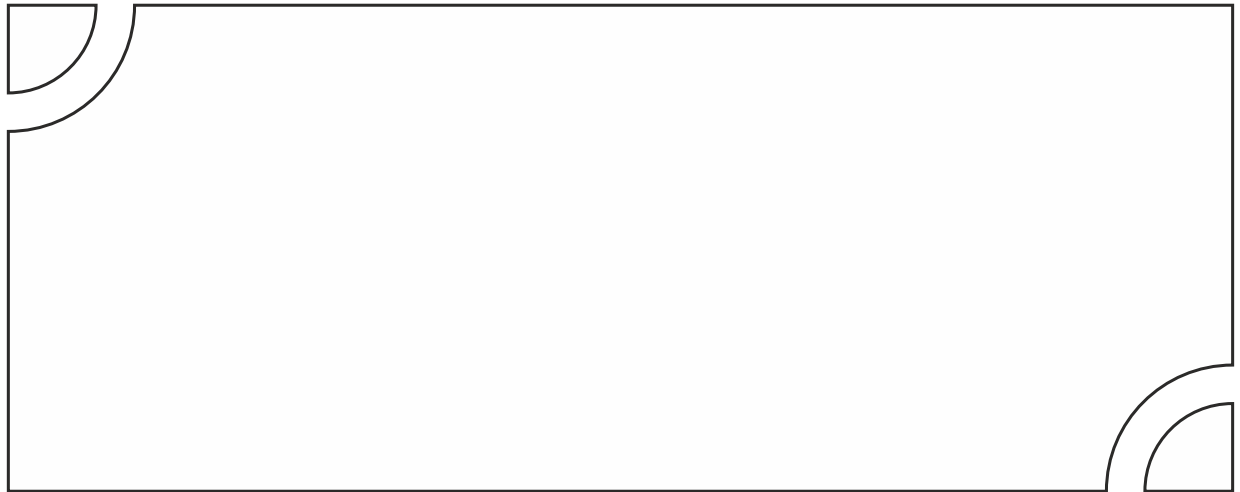
- ☺ Якщо поряд з тобою є людина, яку ти вважаєш за свого/свою супротивника/супротивницю, постарайся на якийсь час забути те, що вас колись посварило. Спробуй побачити в ній не супротивника, а свого опонента, тобто людину, яка лише незгодна з твоїми словами або вчинками, але не бажає тобі зла.
- ☺ Придивися до цієї людини уважніше: хіба вона не схожа на тебе? Спробуй знайти в ній ті риси, що притаманні тобі, а також якісь хороші сторони, яких, можливо, у тебе немає, адже в кожній людині є щось хороше. Можливо, ти побачиш, чого ти міг/могла би у неї навчитися, а чого сам/сама міг/могла би її навчити. Запропонуй своєму/своїй опонентові/опонентці навчити тебе того хорошого, що він/вона уміє й знає, і навчити його/її того, що умієш і знаєш ти.
- ☺ Зробити перший крок для того, щоб помиритися, знайти спільну мову – це не ознака слабкості, а навпаки. Подумай, що б ви вдвох могли зробити краще. Спробуйте разом зробити щось хоча б один раз. Обговори з ним/нею, чи вийшло у вас краще разом, ніж поодиночі. Подумайте, що ще ви могли б робити спільно, адже жити в злагоді та творити краще, ніж сваритися та руйнувати.

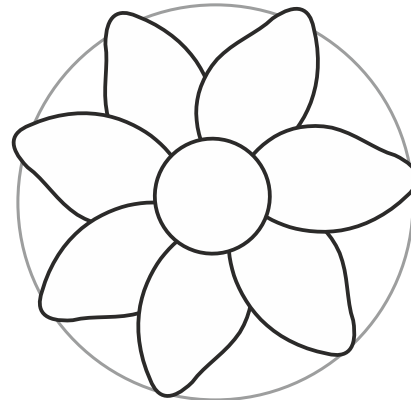
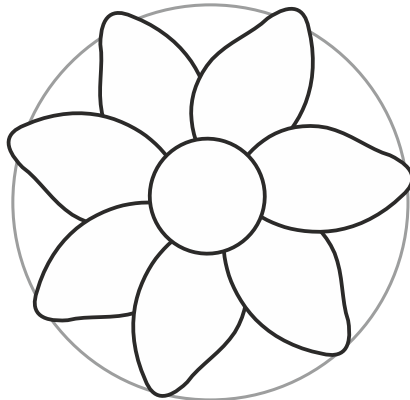

Щоб допомогти собі пробачити другові чи подрузі, спробуй намалювати свій страх, образу або неприязнь. Закресли й прожени їх зі свого життя.

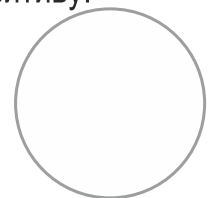
Виріж квіточки на стор. 87, розфарбуй і вручи їх тим однокласникам/однокласницям, з якими ти колись посварився/посварилася чи образив/образила, або тому/тій, з ким хотів/хотіла би налагодити стосунки. Якщо ти отримав/отримала від однокласників та однокласниць такі квіточки, приклей їх тут. Напиши на пелюстках приклеєної квіточки теплі слова для свого/своєї приятеля/приятельки.

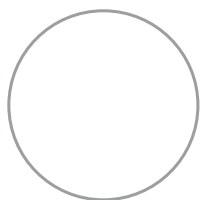

Прочитай вірш Оксани Дущенко «Яка дружба краща». Чи знаєш ти, чому довге сидіння за електронними девайсами (комп'ютером, ноутбуком, планшетом, смартфоном тощо) шкодить твоєму здоров'ю? Як ти ставишся до онлайнowego та живого спілкування?

Подружився нещодавно
З комп'ютером вдома,
Відтягнути спроби марні
Зір від монітора.
Три доби висів у неті,
Грався сам з собою,
Доки в нашому дуєті
Не сталося збою!
Закрутилась голова від такого друга,

Шкіра стала геть бліда,
Ще й дзвенить у вухах.
На подвір'я я бігом
Помчав що є сили,
Де із друзями знайшов море позитиву!
Скільки вражень тут відчув,
Багатьма ділився,
Лиш сьогодні я збагнув,
Як мій світ змінився!

ЖЕСТИ Й ПОГЛЯДИ – НІМА МОВА ЛЮДИНИ. ТАНЕЦЬ

Розглянь маски й напиши, які емоції вони виражають.

Намалюй обличчя людей, які відчувають щастя, страх, здивування.

Розглянь малюнок і розкажи, кого ти побачив/побачила на ньому і що цей персонаж робить. Як ти дізнався/дізналася, про що говорить герой малюнка? Пригадай, які ще жести ти знаєш, і поясни, що вони означають.

Уяви, що ти й твій/твоя сусід/сусідка по парті – люди, які приїхали з різних країн, і ви спілкуєтеся різними мовами. Спробуйте тільки за допомогою міміки та жестів по черзі розповісти про свою улюблену тваринку. Напиши, що ти зрозумів/зрозуміла з цієї «німої» розповіді, а потім поміняйтеся зошитами й обговоріть результати.

Жест – у перекладі з французької мови означає рух рукою чи інший рух тіла, що супроводжує мовлення, щоб зробити його виразнішим, або зовсім замінює його

Мова жестів – прадавня, найпростіша й універсальна мова, що передає думки, відчуття або будь-яку іншу інформацію за допомогою рухів тіла

Станьте зі своїм/своюю сусідом/сусідкою по парті спиною одне до одного й по черзі коротко розкажіть одне одному про своє улюблене заняття. Чи легко було слухати співрозмовника/співрозмовницю, стоячи спиною до нього/неї? Спробуй довести, що міміка людини та її жести дуже важливі для спілкування й розуміння іншої людини.

Учені довели, що, спілкуючись з іншою людиною, лише $\frac{1}{3}$ частину інформації ми отримуємо за допомогою мови, слів, а решту, $\frac{2}{3}$, – через міміку, жести, тембр голосу, інтонацію, погляд людини, що говорить. При цьому в різних народів ставлення до жестикуляції неоднакове. Так, наприклад, протягом однієї години розмови італієць жестикулює в середньому 120 разів, болгарин – 80, естонець і фін – 1–3 рази. Українці за жестикуляцією займають середнє місце в Європі.

Коротко розкажи своєму/своїй сусіду/сусідці по парті, як ти провів/провела учорашній вечір, при цьому попроси його/її уважно дивитися на тебе й поррахувати, скільки разів під час розповіді ти рухав/рухала руками чи ногами. Потім дай можливість зробити те ж саме сусідові/сусідці й простеж за його/її рухами тіла. Напиши, скільки твоїх жестів помітив/помітила однокласник/однокласниця. _____

Прочитай. Пригадай, які жести ти знаєш і що вони означають.

Спробуй без слів повідомити оточенню: «Я голодний/голодна!», «Мені холодно!», «Мені страшно, я боюся!», «Дай!», «Не хочу!» Приблизно такі ж, як і в тебе, рухи, жести й міміка будуть у мешканців Азії, Африки, Америки, Австралії й інших куточків нашої планети. Саме завдяки цим універсальним, тобто однаковим для всіх, жестам люди можуть розуміти одне одного без слів. Проте в різних народів у мові жестів є немало відмінностей, і це обов'язково треба враховувати під час спілкування, щоб не потрапити в неприємну ситуацію. Так, наприклад, більшість людей у світі для того, щоб без слів сказати «ні», махають головою зліва направо, а ось у Болгарії цей жест означає «так». Коли ми хочемо без слів сказати «Добре! Все чудово!», то стискаємо пальці в кулак і піднімаємо вгору великий палець. Цей же жест у багатьох європейських країнах означає цифру 1, у Японії – 5. В Америці так зупиняють машину на дорозі, а от в Австралії, Бангладеш і Греції це вважається за неприємний, образливий жест, який може призвести до сварки або навіть бійки.

Пантоміма – у перекладі з грецької мови «той, що показує; зображує без слів».

Це німа гра, вистава, у якій люди висловлюються не словами, а мімікою, жестикуляцією й пластичними рухами

Тáнець – слово німецького походження, що означає мистецтво пластичних і ритмічних рухів тіла, які здійснюються під музику або без неї

Спробуй за допомогою пантоміми розповісти класу про твого улюбленого кіногероя.

Для того щоб «німа мова» не заважала, а допомагала тобі в спілкуванні з іншими людьми, бажано дотримуватися певних правил.

- ☺ Не слід зловживати жестами, оскільки сильна жестикуляція розсіює увагу твого співрозмовника/співрозмовниці, крім того, вона може змусити людину відійти від тебе подалі, щоб ти випадково її не вдарив/вдарила.
- ☺ Сидячи перед дзеркалом, розкажи собі яку-небудь історію й простеж за своєю мімікою: як відкриваєш рот, наскільки часто облизуєш губи, смакаєш носом або вухами, торкаєшся обличчя руками тощо. Подумай, який це може мати вигляд з боку твого/твоєї співрозмовника/співрозмовниці, і постарайся позбавитися деяких неприємних звичок.
- ☺ Намагайся використовувати тільки ті жести, у значенні яких ти впевнений/впевнена. Ти маєш бути впевнений/впевнена у тому, що твій/твоя співрозмовник/співрозмовниця так само розуміє ці жести й не вкладає в них інший зміст.
- ☺ Якщо ти хочеш зробити приязнішою до себе людину, з якою розмовляєш, ніколи не схрещуй руки на грудях, частіше тримай їх відкритими, долонями догори.

Німа мова нашого тіла – жест – для багатьох людей і народів виявляється зрозумілішою, ніж деякі слова. Вид мистецтва, який використовує цю зрозумілу всім мову, називається «танець». Він виник у сиву давнину й тісно пов'язаний з іншими видами мистецтва – музикою, театром тощо. Народний танець – результат колективної творчості. Створений невідомим автором, він передавався від виконавця/виконавиці до виконавця/виконавиці, від покоління до покоління, з однієї місцевості в іншу.

Рухи ніг, рук, голови й тулуба в народному танці органічно поєднуються, підкоряючись єдиному ритму. Цікаво, що в танці народів Західної Європи основне значення мають рухи ніг, тоді як рухи рук і тулуба ніби акомпанують їм, а в танцях народів країн Сходу основна увага приділяється руху рук і тіла. У народному танці важливий ритм – він чується в музиці та підкреслюється самими танцюристами за допомогою притоптування, плескання в долоні, дзвону кілець, дзвіночків тощо. Багато народних танців виконуються у супроводі народних інструментів, які танцюрист тримає в руках (барабан, бубон, гармошка, кастаньети, ложки, сопілка тощо). Великий вплив на виконання народних танців справляє костюм: плавності руху вірменської, грузинської або кримськотатарської танцівниці допомагає довга сукня, що закриває ступні ніг; войовничий характер чоловічих кавказьких танців або українського гопака також підкреслюється відповідними костюмами.

Напиши, які назви народних і сучасних танців ти знаєш. Підкресли ті, які ти вмієш танцювати.

Намалюй твій улюблений музичний інструмент. Чи вмієш ти грати на ньому? З якими звуками або картинами живої природи ти асоціюєш його звучання? Подумай, якому танцю він може акомпанувати.

Розкажи, що ти знаєш про балет і бальні танці.

Відвіку танець, як і пантоміма, був невід'ємною частиною народних обрядів і свят. Так, хороводи (від грецького слова «хоро» – танець) виникли як частина обрядового дійства, для того щоб об'єднати, згуртувати людей, дати їм відчуття себе єдиним цілим. Це один із найдавніших видів народного танцювального мистецтва у багатьох культурах світу. Деякі навіть мають схожі назви: «кочарі» – в азербайджанців, вірмен, греків, курдів і турків, «хоро» у болгар, «карагод» у білорусів, «хорон» у греків, «хорумі» у грузинів, «хора» у євреїв, «хоран» у кримських татар, «хора» у молдован і румунів, «хоровод» в українців тощо.

У народних танцях відображені різноманітні сторони життя й діяльності якогонебудь народу, світ його почуттів, ідей і вражень. Люди, що займалися полюванням, тваринництвом, образно й виразно в танці передавали характер і звички звірів, птахів, домашніх тварин, наприклад журавля в білорусів, козла в литовців, перепілки в українців, бичка у фінів тощо.

У людей, що займалися переважно землеробством, виникали танці на теми сільськогосподарської праці, наприклад білоруський танець «лянок» чи «товкачки», кримськотатарський танець пастухів «чобан-ава», латвійський танець женців, молдовський «поама» – танок виноградарів, українські танці – «гречка», «хміль», «бондар», гуцульських дроворубів, естонський – чоботарів.

У танцях народів, життя яких проходило в битвах, були виражені військовий дух, мужність, героїзм, уміння володіти зброєю, відтворені моменти наступу й бою. Наприклад, «піричні» танці давніх греків, що поєднують танцювальну майстерність із військово-фехтувальними прийомами, аджарські й грузинські – «хорумі», українські козацькі танці – «гопак», «повзунець» та інші.

Є танці, що виражають шляхетність почуттів, шанобливе ставлення до жінки (грузинський «ткартулі», російська «кадриль», польський «мазур» та ін.).

Деякі народні танці стали широкімовідомими, їх танцюють люди в багатьох країнах світу, наприклад «сиртакі» – танець, створений хореографами на основі рухів грецьких народних танців, єврейський «фрейлехс», польський «краков'як», ромська «циганочка», угорський «чардаш» тощо.

Розгадай кросворд і ти зможеш прочитати по вертикалі назву хороводного танцю, який танцюють діти, коли вітають іменинника.

1. Всесвітньо відомий польський танець, який танцюють, весело підстрибуючи у парах.

2. Найвідоміший український танець, різновид якого став національним видом спорту.

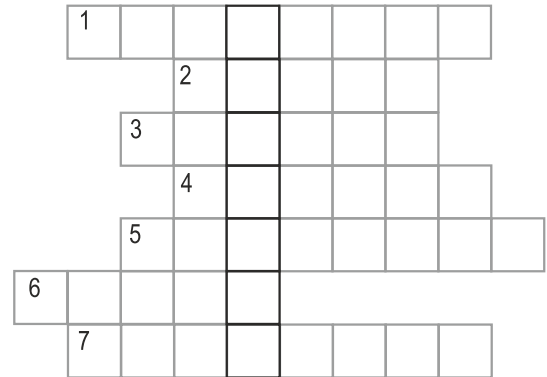
3. Угорський народний танець, який поширили в Східній та Центральній Європі ромські музики, а всесвітньо відомим зробили австрійські композитори – І. Кальман, Й. Штраус, Ф. Ліст та інші.

4. Хороводний танець, який залюбки танцюють азербайджанці, вірмени, греки, курди, лази, турки.

5. Народний білоруський танець, який імітує переробку селянами сільськогосподарської продукції.

6. Народний танець молдован і румунів, який можна танцювати в колі й у парах.

7. Один із найпопулярніших єврейських танців, який більше відомий у нашій країні під назвою «7-40».

Дізнайся й спробуй запам'ятати, як звучать слова «танець» і «потанцюймо» (запрошення до танцю) двома-трьома мовами твоїх сусідів/сусідок. Раптом коли-небудь вони стануть тобі в пригоді на дискотеці! Напиши ці слова своєю рідною мовою.

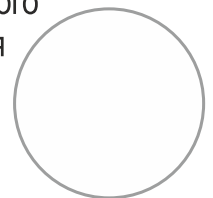

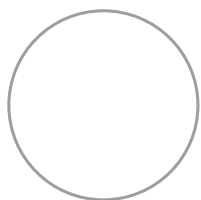

Уміння самовиражатися необхідне кожній людині, а танець – мистецтво, що дозволяє зробити це красиво. Танцювальні заняття сприяють правильному розвитку дихальної системи, поліпшенню координації рухів і обміну речовин. Постійні тренування будуть тримати м'язи організму в тонусі, що зробить постать будь-якої людини красивою, поставу шляхетною, а ходу впевненою. Вони дозволяють знімати стреси, комплекси, приносять оптимізм, впевненість і позитивні емоції. Заняття танцями допомагає самовдосконаленню, відкриває приховані можливості людини, для цього лише потрібно докласти зусиль, запастися терпінням, ніколи не зупинятися і не здаватися. Якщо тобі цікаво буде навчитися танцювати, пошукай в Інтернеті відповідні школи – там ти зможеш вибрати, що тобі до душі – народні танці або брейк, модерн, хіп-хоп та ін.

ПРЕДСТАВНИКИ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ, ЩО ЖИВУТЬ З НАМИ ПО СУСІДСТВУ

Об'єднайтеся в групи й прочитайте різні абзаци тексту. Виділіть в абзаці головну думку й розкажіть про неї іншим групам.

Прогуляйся восени в парку або просто походи довкола дерев, що скидають листя. Підніми декілька листочків, що впали з одного дерева, і роздивись їх уважно – діти одного дерева, одного кореня, при всій загальній схожості вони будуть різними! Може, не зовсім збіжаться їхня форма й колір, побачиш різницю в кількості зубчиків по краях листочка, прожилоків. Так і люди: вони всі різні, і навіть родичі не завжди схожі одне на одного. Добре це чи погано? Подумай, як було б сумно, якби всі люди мали однакові бажання, думки, звички, обличчя, одяг. Адже найчастіше саме своєю несхожістю ми цікаві одне одному, притягуємо інших людей.

Людина не може жити одна, тому вона завжди прагне об'єднатися з іншими людьми – зі своїми родичами, сусідами, друзями. Коли люди довгий час живуть поруч, розмовляють однією мовою та відчують, що їх багато що об'єднує, і не стільки родинні зв'язки, скільки культура – спільні традиції, свята, цінності, пережиті разом біди й радощі, – вони поступово зближуються одне з одним і починають відчувати себе одним великим колективом. Так за старих часів утворювалися різні спільноти людей – племена й навіть народи. А приналежність до якої-небудь певної народної культури почали називати національністю. У наш час всі громадяни України є українцями за країною проживання й підданства, але серед нас є українці, які вважають своєю рідною не тільки власне українську народну культуру, а також болгарську, вірменську, грецьку, єврейську, кримськотатарську, польську, ромську, російську, румунську, угорську та ін.

Якщо продовжувати порівнювати світ живої природи і світ людей, то можна уявити собі, що дерево одного виду, наприклад липа чи клен, – це як один великий рід. Його коріння – це його давні предки. Гілки цього дерева – це сім'ї, покоління, а листочки – це близькі або далекі родичі. Коли таких дерев багато, ми називаємо їх гаєм або парком. А от коли багато таких схожих між собою родів живуть разом, ми називаємо їх народом. І як неповторний кожен листочок на дереві, так і неповторна кожна людина. Так само як неповторна й унікальна кожна людина, так неповторна й унікальна культура кожного народу.

У природному лісі (тобто створеному природою, а не людьми) не буває дерев тільки одного виду, так само і в одній країні та навіть в окремих її куточках рідко можна зустріти представників тільки однієї культури. Наша Одеська область не виняток: і в давнину, і сьогодні тут мешкають представники різних культур. Так само, як всі народи, що проживали колись у нашому краї, прагнули залишити після себе якийсь добрий слід на цій землі, так і сучасні мешканці Одещини продовжують працювати на користь спільного дому. Але затишок і благополуччя в нашій спільній оселі можливі лише тоді, коли в ній пануватимуть мир, злагода й співпраця між усіма людьми, незалежно від кольору їхньої шкіри, очей, від їхньої рідної мови, культури та релігії.

Розкажи, чи є серед твоїх знайомих, приятелів/приятельок або друзів чи подруг представники різних національностей. Як ти думаєш, що у вас спільного, а в чому вони на тебе несхожі? Чим ці люди цікаві тобі?

Чи знаєш ти, що...

- Село Каракурт на Одещині було засноване в 1810-х рр. албанцями, болгарами і гагаузами. Сьогодні тут живе найбільша албанська громада в Україні.
- Місто Білгород-Дністровський є не тільки одним із найстаріших у світі, а й таким, що дуже часто змінювало назви. За часів панування тут давніх греків і скіфів його називали Офіуса або Тірас, римських легіонерів – Алба Юлія, за часів давніх кочовиків (гунів, протоболгар, половців та ін.), слов'янського племені тиверців і візантійців – Турісом, Білим містом, Ак-Лібою, Левкополісом. Побудувавши тут фортецю, генуезці назвали її Монкастро, а коли місто входило до складу Молдовського князівства, вона була перейменована в Четатя Алба. Назва Аккерман (Біла фортеця) виникла за часів османського панування в краї, і лише останні 75 років місто має сучасну назву.
- В Одеській області мешкає $\frac{2}{3}$ всіх українських болгар – більш ніж 150000 осіб. Культурним центром цієї спільноти в краї вже майже 200 років є м. Болград.
- Грецькі купці торгували в Хаджибеї й були серед перших жителів новоствореної Одеси. У 1814 р. саме тут греками була заснована і діяла таємна організація «Філікі Етерія», що підготувала визволення Греції й створення незалежної держави.
- У рік заснування Одеси єврейське населення міста становило 10 % від усіх жителів, а вже на початку ХХ ст. – 32 % населення Одеси. Місто було визнаним центром єврейської просвіти і культури.
- Липовани (росіяни-старовіри), переселившись на Одещину понад 200 років тому, заснували с. Вилкове, прозване українською Венецією, та сусіднє с. Приморське.
- З 1803 р. до 1940 р. на території сучасної Одеської області було засновано більш ніж 250 німецьких поселень – сіл і хуторів.

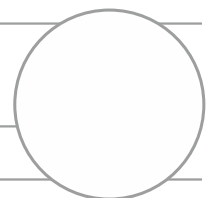

Прочитай зашифроване повідомлення і ти дізнаєшся про десятку найчисленніших культур Одещини. Що ти можеш розповісти про них?

©□Δ□×Σ∩∩, ©□Δ□∗×∩∩, ⊕□×□Δ∩∩, _____

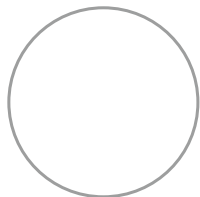
□∗□∗Σ∩∩, □⊕×Δ□, □□Δ□∗⊕∗∩∩, ∩□Δ∩∩∩ _____

×□∩∩, ×□∩□∩∩, Σ∩×∗□∩∩. _____

ТРАДИЦІЙНІ ТА СУЧАСНІ ЗАНЯТТЯ Й РЕМЕСЛА НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Землеробство – обробка рослин, придатних для задоволення потреб людини в їжі, одязі, для корму худобі. Для розвитку землеробства велике значення мають ґрунт, зрошування й клімат

Промисел –
1) добування чого-небудь, здобич, полювання;
2) заняття, ремесло, виробництво як джерело для здобування засобів існування. Найчастіше це підсобне заняття при основному, сільськогосподарському

Розкажи про свої улюблені страви. Як ти думаєш, із чого вони приготовані? Що ти знаєш про те, як у наш час виробляються продукти харчування?

Спитай у дорослих або пошукай в Інтернеті, що саме вирощують у твоєму районі. Чи існують у вас підприємства з переробки сировини й вироблення продуктів харчування? Прогуляйся з близькими у найближчий продовольчий магазин або супермаркет і подивися по етикетках, які продукти харчування виробляються й продаються у нашому краї.

Спробуй з'єднати правильно ті речі, які виробляють перераховані нижче майстри. Пригадай, які ще назви старовинних ремесел ти знаєш.

БОНДАР

вози, сани, колеса

ГУТНИК

дерев'яні будівлі, прості меблі

КУШНІР

діжки, кадубки, бочки

КРАВЕЦЬ

вичинка шкіри

ЛІМАР

одяг

СТЕЛЬМАХ

ремінна зброя

ТЕСЛЯР

скляні вироби

ЧИНБАР

хутряні вироби

Об'єднайся в малу групу з 3–4 однокласниками та однокласницями для участі у грі «Диво єдності». Отримайте від вчителя картку із зображенням предмета. Подумайте: люди яких професій спільно працювали, щоб виготовити цей предмет? Що кожен із майстрів повинен був зробити для того, щоб ця річ була створена?

Ремесло – 1) робота з виготовлення яких-небудь виробів ручним способом, що вимагає спеціальних навиків;
2) заняття, професія;
3) форма обробної промисловості. Головні ознаки: переважно ручна робота, використання невеликих машин; невелика кількість працівників (господар, майстер, підмайстер, учні); продукція робиться в основному на замовлення

Биндюжник – назва професії XIX – початку XX ст. в Одесі, яка має два значення: людина, що займалася вантажними перевезеннями на возі, візник; портовий вантажник. Походить від слова «биндюг», що означає «великовантажний віз». Такі вантажники були однією з найбільш шанованих, авторитетних і згуртованих груп одеського портового співтовариства.

Чумацтво – це купецький, торговельно-візницький промисел на землях Великого Степу у XV–XIX ст. «Чумак за роботою, – писав історик М. Костомаров, – селянин, а за духом – козак». Народ не бачив особливої різниці між козаками та чумаками: обидва в його уявленні прагнули волі і слави. Хоч козак добував славу в боях, а чумак – у мандрах. Чумаки мали славу дуже чесних, мужніх і винахідливих людей. Так, бендерські чумаки возили збіжжя до Бірзули чи Одеси, до них приєднувалися балтчани. Подільські чумаки прибували до Одеси по сіль у червні і на початку серпня були вже з вантажем удома. Трохи перепочивши, накладали вози щойно вимолоченою пшеницею і рушали знову до Одеси.

Опрацюйте текст у групі та обговоріть, які ремесла наразі розвиваються у вашому населеному пункті. Як ти гадаєш, чи варто відродити яке-небудь ремесло і чому?

Одещина завжди славилася талановитими людьми – майстрами своєї справи. У середині XIX ст. у краї було приблизно 50 ремісничих спеціальностей: булочники, гончарі, ковалі, капелюшники, кравці, муляри, пивовари, слюсарі, цирульники, шевці, ювеліри та ін. З розвитком торгівлі в Одесі ремісничі майстерні стали великими підприємствами, які відкривали власні магазини, наприклад миловарня Фрідріха Кунерта, музичних інструментів Карла Гааза та інші. Серед ремісників Одещини були представники майже всіх спільнот, що мешкали в регіоні, – болгари, вірмени, греки, євреї, меноніти, молдовани, німці, українці, росіяни та ін.

Усі ремесла так чи інакше пов'язані між собою, тому всі майстри взаємозалежні. Наприклад, від селянина, який розводив і доглядав за худобою, залежало, чи буде сировина для роботи багатьох ремісників. Із самого початку вичинки шкіри разом з кожум'яками в тісній співпраці працювали майстри-фарбувальники, які за допомогою природних речовин (цибулі, волоського горіха тощо) забарвлювали шкіри й тканини. Рука в руку з ними працювали лимарі, які виготовляли зі шкіри зброю, та сидельники; чоботарі, що виробляли взуття, та інші майстри. Вовна, щетина тварин, кінське волосся

й хутро були потрібні різним майстрам, що виготовляли нитки, повсть, торби, кожухи, шапки, шуби тощо. У свою чергу, на нитки та повсть чекали ткалі, чоботарі, кравці та інші, щоб виробляти килими, подушечки, сакви, одяг та ін. вироби. Іноді майстри об'єднувалися у професійні корпорації – цехи. Цехи мали власний статут, суд, свої свята, прапори, святих покровителів, до складу їх входили майстри, підмайстри, учні. На чолі цеху стояв виборний майстер. Кількість майстрів була обмеженою. Підмайстер міг стати майстром, склавши іспит – подавши шедевр (взірець певного виробу) і заплативши високий вступний внесок.

Напиши який-небудь ланцюжок взаємозалежних ремісничих професій.

Подумай, якого ремесла ти хотів/хотіла би навчитися. Після цього запропонуй сусіду/сусідці по парті відгадати назву цього ремесла. Як підказку треба розказати їй/йому, якими вміннями ти маєш володіти для цього ремесла; як слугуватимуть людям речі, які ти зробиш; кому з близьких ти подаруєш ті речі.

Відгадай загадки про майстрів.

Хто одяжу шиє всім: і дорослим, і малим,
Дружить з голкою й тканиною,
Строчить швейною машиною.

Золоті у нього руки:
Робить зачіски й перуки,
Підстриже і пофарбує,
Гарний настрій подарує.

З'єднай частини прислів'їв про працю, ремесло та ремісників. Поясни, як ти їх розумієш.

<input <="" td="" type="text" value="Який майстер,"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="Не завжди сила:"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="З майстерністю люди не родяться,"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="Праця людину годує,"/> <td><input 143="" 750="" 820"="" 88="" data-label="Image" text"="" type="text" value="а лінь марнує.</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox="/></td></td></td></td>	<input <="" td="" text"="" type="text" value="Не завжди сила:"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="З майстерністю люди не родяться,"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="Праця людину годує,"/> <td><input 143="" 750="" 820"="" 88="" data-label="Image" text"="" type="text" value="а лінь марнує.</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox="/></td></td></td>	<input <="" td="" text"="" type="text" value="З майстерністю люди не родяться,"/> <td><input <="" td="" text"="" type="text" value="Праця людину годує,"/> <td><input 143="" 750="" 820"="" 88="" data-label="Image" text"="" type="text" value="а лінь марнує.</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox="/></td></td>	<input <="" td="" text"="" type="text" value="Праця людину годує,"/> <td><input 143="" 750="" 820"="" 88="" data-label="Image" text"="" type="text" value="а лінь марнує.</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox="/></td>	<input 143="" 750="" 820"="" 88="" data-label="Image" text"="" type="text" value="а лінь марнує.</td> </tr> </table> </div> <div data-bbox="/>
---	--	--	---	---

У цьому ребусі зашифрована назва однієї ремісничої професії. Відгадай якої. Спробуй удома самостійно придумати ребус до назви якого-небудь ремесла або професії.

100 ' ' ' ' Р

ОСОБЛИВОСТІ КЛІМАТУ Й ЛАНДШАФТУ ОДЕЩИНИ

Ландшафт – у перекладі з німецької мови це рельєф земної поверхні, характер місцевості, краєвид

Природна зона – пояс, смуга, простір, що мають спільні ознаки

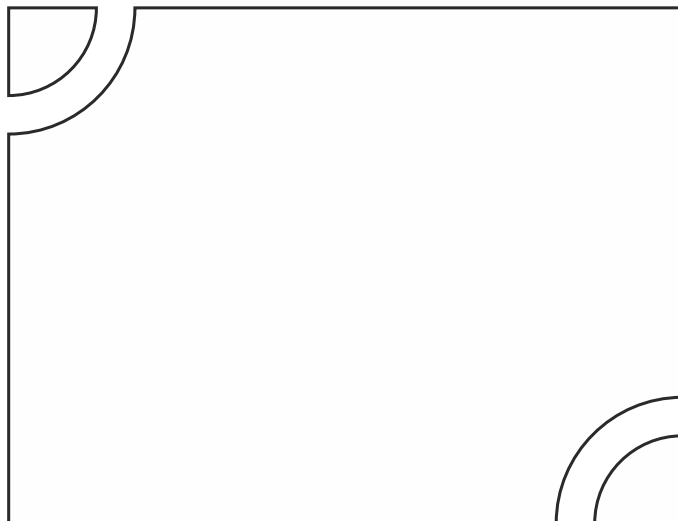
Спробуй сам/сама скласти визначення, що таке степ, ліс, море.

Територія Одещини дуже витягнена з півночі на південь, тому окремі її частини помітно відрізняються своїми природними умовами. Поверхня здебільшого рівнинна, з нахилом до узбережжя Чорного моря. Чим далі на південь, тим менш хвилястий рельєф. Рівнину перетинають глибокі долини річок, яри та балки, особливо в межах відрогів Подільської височини. Північна частина області розташована у лісостеповій зоні України, середня і південна – у степовій. Лісів мало, і вони переважно розташовані в північній частині області. По території Одещини протікає чимало річок – Дністер, Кодима, Південний Буг, Саврань, Тилігул тощо. На лівобережжі Нижнього Дунаю і в долині між Кілійським гирлом та Дністровським лиманом є чимало озер, серед них прісноводні – Кагул, Ялпуг, Катлабух і Китай – та солоні – Сасик (Кундук), Шагани, Алібей, Бурнас і Будацьке. У східній частині морського узбережжя, крім Дністровського лиману, який сполучається з морем, розташовані закриті солоні лимани – Хаджибейський, Куяльницький та інші, багаті на цілющі грязі.

Намалюй типовий пейзаж місцевості, у якій ти живеш. Розглянь карту Одеської області, з'єднай стрілкою свій малюнок із районом, де ти проживаєш. Подумай, до якої природної зони належить твій регіон.

Рельєф –
форма земної
поверхні

Природні ресурси – об'єкти живої
та неживої природи, придатні
для використання людиною (земля,
корисні копалини, клімат, рослинний
і тваринний світ тощо)

Клімат – це грецьке слово, що означає стан повітря (атмосфери) якої-небудь місцевості: наскільки воно гаряче або холодне, сухе або вологе, як довго тривають тут пори року та інше. Стан повітря залежить від того, у якій частині земної кулі розташована місцевість (як далеко від екватора або полюса), від близькості моря, від висоти місцевості, від гір, лісів, вод і боліт та ін. Те, що відбувається з атмосферою в певній місцевості й у певний час (чи є хмари, дощ, сніг, вітер, яка температура повітря тощо), називається пого́дою.

Багаторічне вивчення погоди в якій-небудь місцевості (метеорологічні дослідження) дає змогу зробити висновки про наявний тут клімат, що визначається середнім станом температури повітря, опадів, вітрів, барометричного тиску. Ці відомості дають можливість ученим-метеорологам робити довгострокові прогнози погоди, котрі є дуже важливими для людей, які займаються сільським господарством, перевезеннями, туризмом тощо.

Прочитай текст і подумай, коли, на твій погляд, цього року у твоєму населеному пункті настали кліматичні літо, осінь та зима. Яка пора року є твоєю улюбленою? Який найспекотніший і найхолодніший день у своєму житті ти пам'ятаєш?

Клімат Одещини переважно теплий і посушливий. Середньорічна температура тут коливається від 4 до 8 °С на півночі області до +11 °С – на півдні. Річна кількість опадів – від 350 мм на півдні до 460 мм на півночі. Загалом середньорічна температура повітря в області становить +10 °С. Клімат власне Одеси є помірно континентальним, з м'якою зимою, відносно затяжною весною, теплим і довгим, нерідко дуже спекотним, літом, а також довгою та теплою осінню. Початком осені вважають день, коли добові температури становлять менше 10 °С, тобто десь наприкінці жовтня. Початок зими визначається зниженням середньої добової температури повітря нижче 0 °С. Зима на Одещині зазвичай триває до 75–85 днів. За початок весни береться дата перевищення середньодобової температури повітря 0 °С. Літо починається в травні, коли середньодобова температура повітря перевищує 15 °С.

У середньому за рік в Одесі випадає 464 мм атмосферних опадів, найменше – у жовтні, найбільше – у липні. Відносна вологість повітря становить у середньому 76 %, найменша вона в серпні (66 %), найбільша – у грудні (84 %). Найбільшу повторюваність в Одесі мають вітри з півночі, найменшу – з південного сходу. Безморозний період на Одещині триває 170–210 діб. Клімат краю в південній частині області посушливий, тому тут майже 10 % оброблюваних земель зрешуються. Природні умови сприятливі для вирощування озимої пшениці, кукурудзи, соняшнику, винограду, а також для розвитку туризму.

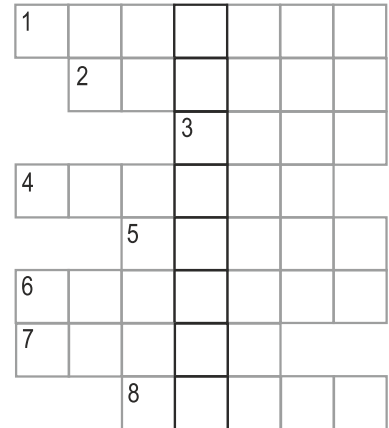

Розпитай дорослих, чому клімат будь-якої місцевості залежить від її географічного положення, рельєфу, близькості водоймищ, гір і лісів. Як вони гадають, чи змінився клімат у твоєму населеному пункті за останні 20 років? Чи можуть дії людини привести до зміни клімату?

Розгадай кросворд і визнач слово, яке складеться по вертикалі. Що воно означає?

1. Серед зими тане лід і стає тепло.
2. Грецьке слово, що означає стан атмосфери (повітря) якої-небудь місцевості.
3. Те, що робить зиму білою та пухнастою.
4. За чим спостерігають метеорологи.
5. Пора року, коли падає листя.
6. Другий весняний місяць за календарем.
7. Дме й іноді збиває з ніг.
8. Те, що іноді дуже дошкуляє влітку.

Намалюй стан погоди, який ти бачиш сьогодні за вікном.

Відгадай загадки про природні явища.

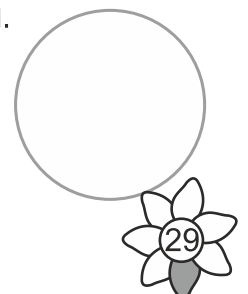
Як нема мене – чекають,
Як прийду – тікають.

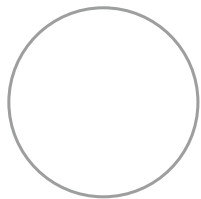
Летить орлиця
По синьому небу,
Крила розпластала,
Сонечко застелила.

Біле, як сорочка,
Пухнасте, як квочка.
Крил не має,
А гарно літає.
Що це за птиця,
Що сонця боїться?

Розпечена стріла
Дуб звалила край села.

Сстрибають по доріжці
Білі горішки.

ПРАЦЯ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ШКЛУЮТЬСЯ ПРО ОХОРОНУ ПРИРОДИ

Екологія – у перекладі з грецької «наука про дім». Це наука про те, як жити в мирі з природою і не порушувати її законів

Браконьєр – у перекладі з французької це людина, яка займається недозволеним полюванням, риболовлю, здобуттям чого-небудь на чужій території

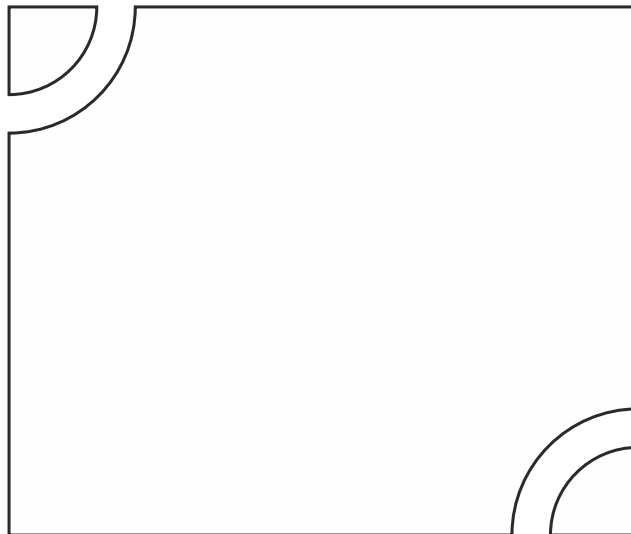
Розкажи, як ти думаєш, чому існує необхідність охороняти природу нашого краю.

Прочитай вірш Ігоря Мазніна в перекладі Данила Кононенка й поясни, чому квітка з жахом дивилася на людей.

Недалечко від доріжки –
Квіточка на тонкій ніжці.
Водить головою
Над першою травою.
Очко розтуляє
Й за всім спостерігає:
За вербами на греблі,
Й хмаринкою у небі,
І за джмелем в піжамі...
І з острахом – за нами.

Намалюй ілюстрацію до вірша.

Напиши, які небезпеки, на твій погляд, підстерігають:

ҐРУНТ _____

ВОДУ _____

ПОВІТРЯ _____

РОСЛИННИЙ СВІТ _____

ТВАРИННИЙ СВІТ _____

Подумай і розкажи, від яких небезпек ти міг/могла би захистити природу.

За допомогою Інтернету розгадай кросворд і ти дізнаєшся, представники яких професій вивчають природу. Вони можуть розповісти багато цікавого про навколишній світ і навчити, як правильно потрібно піклуватися про природу й охороняти її багатства.

1. Людина, яка вивчає комах.

2. Людина, яка вивчає рослини.

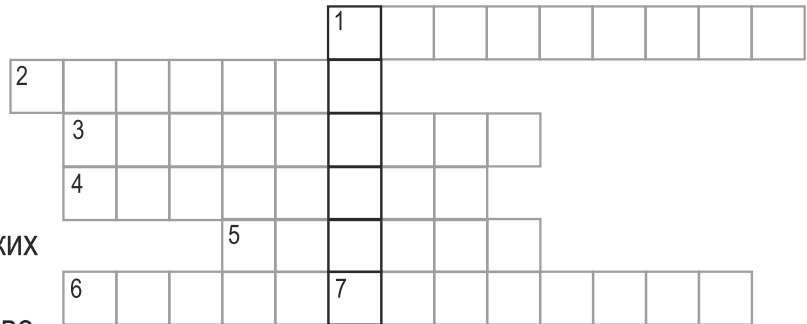
3. Людина, яка вивчає світ птахів.

4. Людина, яка вивчає морських мешканців.

5. Людина, яка вивчає все живе на планеті.

6. Людина, яка вивчає світ тварин.

7. Людина, яка вивчає водний світ.

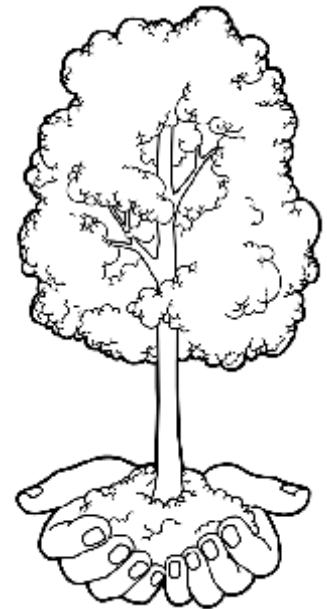
Прочитай по вертикалі назву професії людини, що знає, як жити в злагоді з природою.

Прочитай вірш про лісника й спробуй скласти розповідь про цю професію. Навіщо потрібні лісники? Як вони допомагають природі?

У густому лісі хатка є,
А в ній живе лісник.
Він звірів диких тут не б'є,
Стріляти теж не звик.
Він на світанку устає
І йде в обхід у ліс,
Де пташка голос подає,
Де бродять вовк і лис.
Така робота в лісника –
Оберігати ліс,
Щоб браконьєрова рука
Не нищила беріз,
Аби ялинку не зрубав
Крадїй під Новий рік.
За спокій тут відповіда
Людина ця, лісник.
Де годівнички ген стоять
З дашками й без дахів,
Він підгодовує звірят
Узимку і птахів.

Лосів і білочок рудих
Частує він із рук.
І зайця розпізна сліди,
І дятла вчує стук.
Він і мурашники всі зна,
Що на палаці схожі.
Нікого він не обмина,
Він тут – не перехожий.
Він тут господар. Він – лісник,
Він стежить за порядком.
Він працювати добре звик, –
Розводить навіть грядки.
На них малесенькі ростуть
Ялинки і кленочки.
І зашумлять колись отут
Берізки і дубочки.
Він їх вирощує, аби
Весняною порою
Колись сюди збирають гриби
Прийшли ми вдвох з тобою.

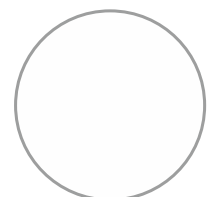

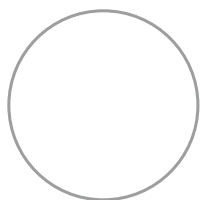
(Н. Кнушевицька,
переклад
Д. Кононенка)

Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я й приказки.

Для міста кожне дерево цінне. Як дбаєш, так і маєш.
Зрубати дерево – п'ять хвилин, виростити – сто років.
Одна людина залишає в лісі слід, сто – стежку, тисяча – пустелю.

ПРОФЕСІЇ НАШИХ БАТЬКІВ. СУЧАСНІ ПІДПРИЄМСТВА Й УСТАНОВИ

Професія, а їх існує більше 40 тисяч, вказує на те, якою саме роботою займається людина, ким вона працює. Вона потребує знань, навичок, досвіду роботи й повинна вибиратися дуже зважено, з урахуванням інтересів, схильностей, характеру, стану здоров'я тощо. Багато професій – акторська, будівельна, ковальська, лікарська, учительська, хліборобська та ін. – відомі з глибокої давнини. Деякі – з'явилися відносно недавно у зв'язку з розвитком науки і технологій. Наприклад, космонавт, електрик, оператор комп'ютера, шофер тощо. За старих часів усі хвороби людини лікував тільки один лікар і всі предмети в школі викладав тільки один вчитель, але поступово професії почали поділятися на спеціальності. Наприклад, зараз лікар може бути хірургом, терапевтом, стоматологом та ін.; слюсар може бути електриком, водопровідником, майстром з ремонту автомашин та ін.

Із часом не лише буде посилюватися спеціалізація професій, а й вже виникає необхідність поєднувати різні галузі знань. Наприклад, комп'ютерна лінгвістика – це професія, де людина повинна фахово знати не тільки 2–3 мови, а й інженерію, математику, комп'ютерні технології тощо. Світ швидко змінюється, тому необхідно, щоб людина мала декілька спеціальностей або навіть декілька професій і завжди була готова до того, що протягом життя їй, можливо, доведеться неодноразово їх змінювати, а також постійно вчитися та вдосконалюватися. Це дасть їй змогу бути впевненою в тому, що вона зможе знайти роботу, застосувати свої здібності якнайкраще, а також дістати більшу винагороду за свою працю. До вибору професії треба готуватися заздалегідь, і чим раніше ти зможеш визначитися з тим, що тебе цікавить і чим би ти хотів/хотіла би займатися в майбутньому, тим більше часу та можливостей буде у твоєму розпорядженні, щоб уже в школі почати оволодівати необхідними знаннями й вміннями.

Прочитай вірш Оксани Дущенко про професії, якими володіють члени родини. Підкресли у вірші назви професій. А які професії у твоїх близьких? Чи навчаєшся ти у них якогонебудь ремесла?

Моя мама перукар
Із тривалим стажем,
Вона майстер своїх справ:
Зачісок й вісажу!
Тато мій – водій авто,
За кермом маршрутки.
Він по місту вже давно
Пасажирів возить хутко!
Не лякають його збій,
Ремонти в дорозі,

Бо механік, дядько мій,
Завжди на підмозі!
Автослюсар – це наш дід,
Знає суть машини,
Він змонтує так, як слід,
Все до запчастини!
У бабусі пироги,
Здоба найсмачніші,
Коли пекар у сім'ї,
Життя веселіше!

Тесля й столяр – прадіди,
У парі працюють,
Кращих меблів не знайти,
Що вони майструють!
У родині ремесло
Кожен своє знає,
Разом з ними я давно
Досвід здобуваю!

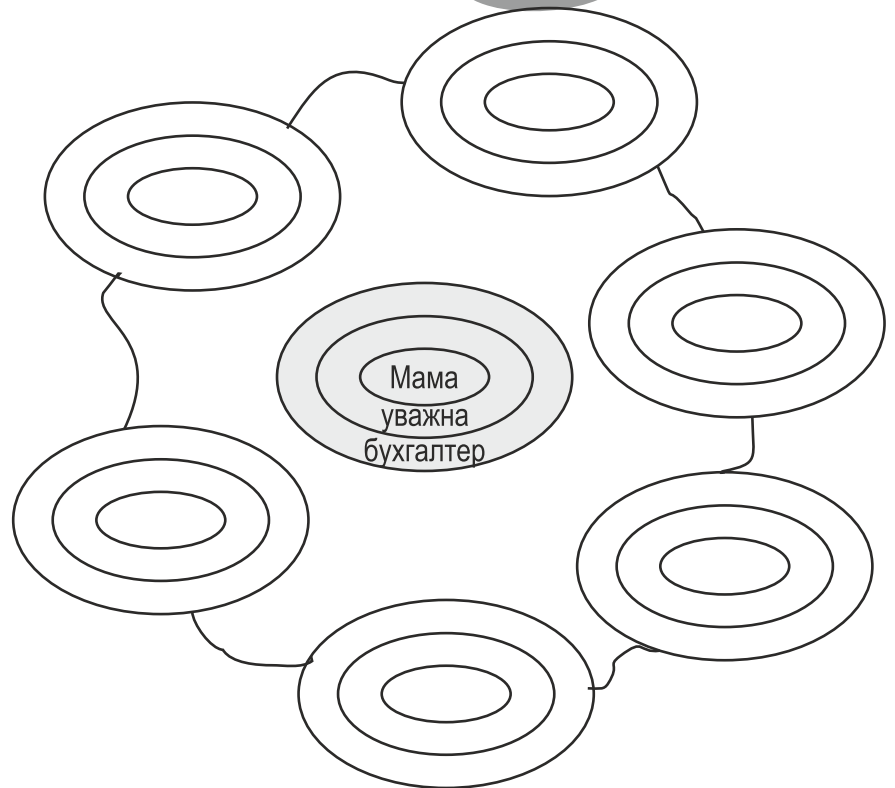
Професія – вид та характер трудової діяльності, що править джерелом існування

Завód – промислове підприємство з механізованими процесами виробництва

Кожна людина є намистинкою у прикрасі під назвою «родина», «рід». Часто кажуть: «Ти схожа на бабусю своєю допитливістю» або «У тата руки золоті, як у дідуся». Розпитай у близьких, які професії є у твоїй родині і яка риса характеру допомогла стати успішним/успішною саме в цій професії, наприклад, мама – уважна – бухгалтер. Запиши відповіді у спеціальні намистинки за наведеним прикладом і розфарбуй. Поміркуй, які риси та здібності передалися тобі.

Зважаючи на таланти і здібності твоєї родини, поміркуй, яку професію ти хотів/хотіла би отримати у спадок. У цьому тобі допоможе вправа «Домашнє інтерв'ю». Постав такі запитання двом-трьом членам твоєї родини й запиши або запам'ятай їхні відповіді. Поміркуй і напиши нижче, які професії цікаві тобі.

1. У якому віці ти вирішив/вирішила стати (назва професії)? _____

2. Між якими варіантами професій ти обирав/обирала? _____

3. Яке завдання було найскладнішим у перші роки твоєї роботи? Що допомогло з ним впоратися? _____

4. Чи був період у твоєму житті, коли ти думав/думала над зміною професії? Якщо так, чи втілив/втілила цю думку у життя? _____

5. Кажуть, що найкраще працюють ті люди, які займаються улюбленою справою. Якби за свою роботу ти не отримував/отримувала гроші, якою б професією ти займався/займалася? _____

Фабрика – у перекладі з німецької мови це промислове підприємство, що обробляє сировину машинним способом

Установа – громадська або державна організація з працівниками й адміністрацією, що опікується якою-небудь сферою управління, господарства, торгівлі, наукової чи навчальної роботи тощо

Прочитай вірш Володимира Орлова у перекладі Данила Кононенка «Мої сусіди». З ким зі своїх сусідів ти дружиш? Що ти знаєш про їхні професії?

МОЇ СУСІДИ

Недавно в новенький ми в'їхали дім.
Дивлюсь – незнайомі всі люди у нім.
Тепер з багатьма дуже добре дружу
І запросто в гості до них я ходжу.
Внизу он дідусь і бабуся живуть,
Від внука із плавання звісточку ждуть.
Йому було тісно на суші удома,
А як на воді – невідомо.
В помешканні вище живе музикант,
У цього сусіда великий талант:
Ми слухаєм цілодобово,
Як гра на трубі він чудово.
А вище живе незнайомий сусід –
Кудись він поїхав, і зник його слід.

Комбінат – об'єднання промислових підприємств, у яких продукція одного підприємства править сировиною або матеріалом для іншого, а також об'єднання дрібних виробництв, які спільно когось обслуговують

Об'їздив уже півпланети
І пише про це до газети.
А в нашій квартирі така ось сім'я:
Мій тато і мама, мій братик і я.
А ще є сусід – художник вусатий,
Живе він, де поверх кінчається п'ятий.
Художнику треба далеко дивитись,
Тому й довелось йому тут поселитись.
Він мешкати міг би і вище щасливо,
Та жить на даху – неможливо...

Подумай, яку професію відповідно до своїх здібностей та характеру можуть обрати для себе в майбутньому казкові персонажі. У пустих клітинках допиши своїх улюблених героїв мультфільмів або кінофільмів, а напроти – професію, яка б їм пасувала найбільше.

- Аліса (Аліса в Задзеркаллі) _____
- Буратіно (Золотий ключик) _____
- Герда (Снігова королева) _____
- Кай (Снігова королева) _____
- Пітер Пен _____
- Попелюшка _____
- Червона Шапочка _____
- _____
- _____

Відгай загадки про професії.

Й навесні, і восени доглядає він лани,
Щоб дорослі й малюки
Їли хліб і пиріжки.

Він для кожної людини
Ліки має й вітаміни,
Прочита рецепт уважно,
Що і як робить підкаже.

Там, де він, чудові пахощі,
На дітей чекають ласощі:
Шоколадки і цукерки із начинками,
Тістечка із кремом і родзинками.

Фермерське
господарство – зазвичай
приватне підприємство,
яке виробляє
сільськогосподарську
продукцію, займається
її переробкою
та продажем

Прочитай вірш Лідії Компанієць «Роботящі руки». Як ти розумієш вислів «роботящі руки»? Розкажи, чи бачив/бачила ти коли-небудь, як працює майстер своєї справи.

А чи рано, а чи пізно –
В кузні чуть залізний грім.
Тут у нас, як завжди, звісно,
Всім потрібен дядько Клим.
Мовчазний, скупий на слово,
Коваля старого син,
У підкови, як в обнови,
Зодягає коней він;
Наче лікар, без утоми

«Хворі» лагодить плуги.
А на черзі до «прийому» –
Молотарка без «ноги»...
Мов саме вугілля в горні –
В дядька Кліма руки чорні.
Всім стають вони в пригоді,
Роботящі та легкі...
Поважають у народі
Чорні руки отакі!

Прочитай фрагменти віршів Оксани Дущенко та Олега Орача про професії прикордонника, підприємця та хлібороба. Поміркуй разом із дорослими: що їх об'єднує, як вони допомагають нашій країні розвиватися і стати заможною?

Я пишаюсь татусем,
Він герой в родині,
Захищає кожен день
Кордони країни.
Не боїться ворогів,
Негоди страшної,
Не допустить на поріг
Людини лихої!
З ним захищений народ,
Держава в безпеці,
Тато –
справжній патріот,
З Україною у серці!

Я на фірмі побував
У дядька Бориса,
Де побачив
стільки справ,
Цікавих, корисних.
Поеднати він зумів
Ремесла звичайні,
Аби кожен в світі міг
Одягатись файно!
Дав роботу модельєру,
Закрійнику, швачці,
Ще працюють тут кур'єри
Для благ споживацьких.

Той хоче бути космонавтом,
Той капітаном хоче быть...
Я теж подумав: ким же стати,
Яку в житті обрати путь?
Професій безліч є цікавих,
Але свою вгадати як –
Щоб добре діло
й добра слава?
І я собі міркую так:
Потрібно лікувать хвороби
Й водити в космос кораблі,
Та я ж із роду хліборобів,
Весь родовід мій – од землі...

Поміркуй, на яких підприємствах чи в установах, організаціях можуть працювати люди, про яких написав у своєму вірші Джанні Родарі «Якого кольору ремесла» (переклад Данила Кононенка). Пригадай правила віршування, з якими ми знайомилися в другому класі, і спробуй придумати декілька рядків, щоб продовжити вірш.

ЯКОГО КОЛЬОРУ РЕМЕСЛА

Свій колір є в кожного-ліпшого діла.
 Ось перед вами – булочник білий:
 Біле волосся, вії і брови,
 Встає він раніше, ніж птиці в дібровах.
 Чорний, мов пічка, стоїть кочегар.
 Фарбами різними сяє маляр.
 В синій спецівці, як даль небозводу,
 Йде робітник під склепінням заводу.

Роздивись малюнки. Розкажи, представники яких професій можуть працювати в цих будівлях.

Вибери ті підприємства, установи, які є у твоєму населеному пункті. Розкажи, де ще працюють люди у твоєму населеному пункті. На твій погляд, якого підприємства чи установи в населеному пункті бракує і чому?

АВТОСТАНЦІЯ	КІНОТЕАТР/БУДИНОК КУЛЬТУРИ	ПЕРУКАРНЯ/САЛОН КРАСИ	ФАБРИКА
БАНК			ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
БІБЛІОТЕКА	МАГАЗИН/СУПЕРМАРКЕТ	ПОШТА	
ЗАВОД		РАДА/АДМІНІСТРАЦІЯ	ЧИСТКА/РЕМОНТ
КАФЕ/БАР	МЕДПУНКТ/ЛІКАРНЯ	РИНОК	ШКОЛА

Розпитай близьких про те, де вони працюють, у чому полягає робота, що це підприємство виробляє або навіщо ця установа необхідна людям. Попроси батьків або інших родичів зробити тобі екскурсію на своє підприємство. Спробуй на основі отриманих відомостей скласти трихвилинну розповідь – заочну подорож місцем роботи членів твоєї родини. Поділися враженнями, що було найцікавішого під час екскурсії. Кому б з однокласників або однокласниць ти порадив/порадила працювати на цьому підприємстві або в установі та чому?

Подумай, якими якостями, на твою думку, повинен володіти хороший, успішний директор цирку. Об'єднайся з однокласниками й однокласницями у групу та запропонуйте варіанти рішень, як вчинить хороший директор цирку, якщо:

- у його цирку почнеться епідемія якої-небудь хвороби тварин;
- із цирку піде клоун;
- під час вистави у гімнаста розболиться зуб;
- глядачам не сподобається вистава;
- під час вистави в цирку трапиться пожежа;
- артисти цирку посваряться;
- цирк зачиниться на ремонт.

Напиши, як ти думаєш, чого тобі потрібно навчитися, щоб у майбутньому стати справжнім/справжньою майстром/майстринею своєї справи.

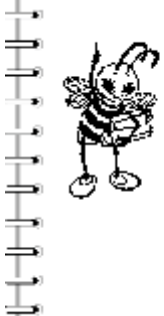

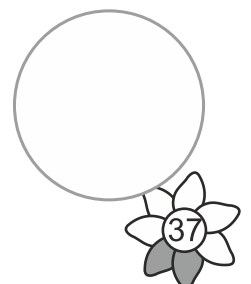

У кожній країні світу є адвокати, банкіри, лікарі, продавці та ін., але існує також багато незвичайних і дуже специфічних професій та посад. Наприклад, на підприємствах, де виробляють парфуми, є фахівці-запахознавці, а в супермаркетах меблів – «вирівнювачі подушок». В Антарктиді є «рятівник пінгвінів», у країнах, де люблять грати в гольф, є «збирачі м'ячів» і «натирачі ключок», у США є професія «продавець мрій», у великих містах Китаю на вулицях працюють «туалетні гіди», а в Японії – «співрозмовники», які готові всіх вислухати й поспілкуватися.

Уяви, що ти потрапив/потрапила у майбутнє: вигадай нове ремесло, нову справу, яка буде об'єднувати декілька цікавих для тебе професій. Спробуй придумати назву та короткий опис, у чому полягають обов'язки фахівця у цій майбутній справі. Якщо у тебе вийде, розкажи про це в класі.

ТРАДИЦІ ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ПРАЦІ В ДАВНИНУ І СЬОГОДНІ

Прочитай вірш і скажи, коли, на твою думку, діти повинні починати працювати.

Озирнувся я довкола –
І уперше у житті
На предмети різні вдома
Подививсь як на нові.
Це ж старався хтось

завзято:

Змайстрував мені стілець,
Ліжко, шафу... і комп'ютер –
Як не дивно! Олівець!
Виткав килим для підлоги,
Одяг викроїв і зшив.
Дав мені таку можливість,

Аби я комфортно жив.
Хочу теж уміння мати,
Знати справу непросту.
Мрію славно працювати,
Тільки трішки підросту.

(О. Дущенко)

У всі часи діти були великою радістю для своїх батьків, надією й опорою в старості. Дітей любили, пестили, плекали і... привчали до домашньої роботи. У сім'ї залучали до праці з раннього дитинства. Недаремно народна мудрість говорить: мала бджілка, та й та працює; маленька справа краща за велике неробство. Наглядати за своїми молодшими братами та сестрами дітей привчали з 4–6 років. В обов'язки дітей входило: гойдати молодших у колисці, носити на руках і забавляти, якщо дитя плаче, учити ходити, годувати та гратися з ними. Доглядати за домашніми тваринами входило в обов'язки практично всіх дітей. Із 6–7 років вони могли нагодувати свійських птахів, віднести води теляті, нарвати трави кроликам, пасти гусей, качок тощо.

Із часом хлопчики на селі разом зі старшими чоловіками (батьком, дідом, старшим братом) ходили косити траву, допомагали ремонтувати вози, заготовляли дрова. Навчали також, як і що полагодити, як нарубати дров, забити цвях та ін. З 8–9 років хлопчики вже починали самостійно пасти худобу, навчатися простих селянських ремесел, а з 10–11 – вчилися їздити верхи на коні й починали працювати в полі – боронували рілля. Батьки дуже цим пишалися. У 14 років хлопчики вже починали самостійно орати, працювали на сінокосі та були пастухами. Якщо в сім'ї не було годувальника, хлопчикам доводилося вчитися орати землю та практично виконувати всю важку чоловічу роботу ще раніше. У містах у віці 8–10 років хлопчиків уже віддавали на службу до ремісників, щоб вони з часом могли стати учнями майстра, а потім його помічниками.

Для виховання дівчаток також існували певні правила: не навчай безділля, а вчи рукоділля, – повчало батьків прислів'я. Років із 6–7 дівчинку починали привчати до голки, залучали до простої домашньої роботи – прибирання, миття посуду. У 8–9 років – посвячували в секрети плетіння та прядіння. У 9–10 – вона вже вчилася вишивати, прати одяг і допомагала в приготуванні їжі. З 11–13 років на плечі дівчинки частенько лягало прибирання хати, вона вчилася шити сорочки, переробляти льон і коноплі, прасувати. У 14–16 років дівчина вміла готувати їжу, доїти корів, допомагала працювати на городі та в полі – в'язала снопи, а також сідала за ткацький верстат. Лише та дівчина, яка до 16–17 років засвоювала всі ці премудрощі, могла вважати себе нареченою. Інакше вона ставала предметом кепкувань своїх односельців.

Як ти думаєш, навіщо дітей залучали до праці? Як розподілялися обов'язки в сім'ї? Яку роботу і в якому віці повинні були виконувати діти? Розпитай своїх близьких, які традиції залучення дітей до праці були за старих часів у їхніх родинах. Як змінилися традиції з часом?

Працелюбність – любов до праці, яка проявляється в цікавості до праці, у знанні конкретних видів праці, у старанності й бажанні працювати, у подоланні власної лінії, у прагненні зробити свою працю творчою, в опануванні необхідними для цього вміннями, навиками та іншими якостями

Вибери зі списку те, що ти вже навчився/навчилася робити сам/сама. Якщо чогось із того, що ти вже вмієш робити, немає в списку – допиши нижче. Розкажи, хто тебе навчав це робити. Що із перерахованого ти робиш самостійно, а що – разом із дорослими?

☐ Вибирати картоплю та іншу городину на городі;	☐ мити посуд;
☐ вигулювати собаку;	☐ міняти підгузки малюку;
☐ виносити сміття;	☐ підмітати та мити підлогу;
☐ вишивати;	☐ плести;
☐ готувати бутерброди;	☐ полагодити зламану іграшку;
☐ готувати їжу;	☐ поливати квіти чи дерева;
☐ доглядати за домашніми тваринами;	☐ прасувати;
☐ доглядати за худобою;	☐ прати дрібну білизну;
☐ економно використовувати ресурси (світло, воду);	☐ прибирати у своїй кімнаті, шафі;
☐ застеляти постіль;	☐ пришити гудзик;
☐ збирати врожай у саду (малину, яблука тощо);	☐ робити покупки на ринку чи в магазині/супермаркеті;
☐ збирати жуків на городі;	☐ сервірувати стіл для обіду чи вечері;
☐ колисати малюка;	☐ складати список необхідних покупок і рахувати гроші;
☐ ловити рибу;	☐ сортувати сміття;
☐	☐ шити одяг лялькам.
☐	☐

Напиши, яку роботу по дому, на обійсті чи на дачі ти хотів/хотіла би навчитися виконувати та навіщо тобі це потрібно.

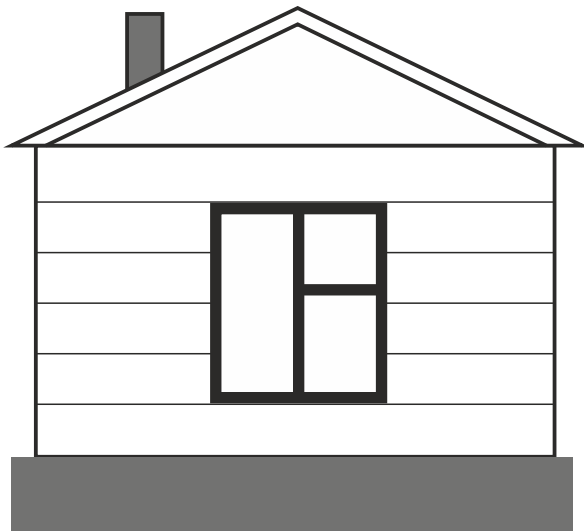

Під час минулої нашої подорожі ми знайомилися з професіями твоїх батьків. Але ж вони працюють не лише на підприємствах та в установах. Ще є багато домашніх справ. Подумай, як розподіляється домашня робота у твоїй сім'ї. Роздивись малюнок оселі. У кожен цеглинку впиши назву хатньої роботи, яку виконують у твоїй родині, наприклад: миття посуду, полив квітів, приготування їжі, прибирання тощо. Поруч напиши себе та список членів родини, які живуть з тобою разом, а квадратики навпроти зафарбуй кольором, який тобі сподобається. Таким чином ти визначишся з тими кольорами, які будуть відповідати хатнім обов'язкам – твоїм, маминим, татовим та ін. Зафарбуй цеглинки кольорами залежно від того, хто в родині виконує цей обов'язок. Якщо, наприклад, ви маєте посуд у родині по черзі, то цю цеглинку розфарбуй всіма кольорами, якщо їжу готує в домі тільки тато – то тільки його кольором. Роздивись малюнок, який у тебе вийде після того, як ти зафарбуєш усі цеглини. Наскільки, на твою думку, справедливим є розподіл обов'язків у сім'ї? Якщо на одного із членів сім'ї припадає більше справ у порівнянні з іншими, запропонуйте способи перерозподілу сімейних обов'язків. Що станеться, якщо робота не буде виконана і цеглинка пропаде? Чому важливо дотримуватися обіцянок щось зробити не тільки в колі родини?

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Прочитай вірші «Сама в хаті» А. М'ястківського і «Чищу черевички» В. Багірової. Розкажи, чи ти робив/робила те, що й герої віршів. Яку з домашніх справ ти робиш із задоволенням, а що тобі не подобається й чому?

Кошенятко чеше вуса
Лапками двома.
На базар пішла матуся,
В хаті я сама.
Вмиюсь чисто, вмиюсь біло
І тоді візьмусь за діло.
Підмету гарненько в хаті,
Молоко дам кошеняті,
Своє ліжко застелю,
Квіти в горщику поллю,
Заплету я кіски русі
І чекатиму матусю.

В мене руки в чорній пасті
Просто від незвички.
Я своїй сестричці Насті
Чищу черевички.
Чобітки в моєї мами
Будуть теж блищати.
А коли не можу сам –
Допоможе тато.

Як ти думаєш, які трудові навички, набуті в дитинстві, зможуть тобі знадобитися в дорослому житті?

Прочитай вірш В. Письменної «Помічники». Подумай, а як ти любиш і піклуєшся про своїх близьких. Як ти вважаєш, чи існує «жіноча» та «чоловіча» робота по дому?

Дуже любимо нашу маму ми з маленьким братом.
Завжди мама грає з нами, всіх бадьорить жартом.
І смачні готує страви, й перша на роботі.
А відомо, в чім тут справа, лиш мені й Володі.
Бо взяли її турботи на свої ми плечі.
Пізно мама йде з роботи, вже надворі вечір.
На поріг лише ступає й усмішки не втрима:
Чистотою посуд сяє, брат підлогу вимив.
І усі политі квіти, й вивчені уроки.
І вечерю розігріти встигли ми до строку.
Ось чому в очах у неньки завжди сяє ласка,
Ось чому встига маленьким розповісти казку.
І погратися із нами, пісню заспівати...
Берегти й любити маму вміємо ми з братом.

Пропонуємо тобі провести цікавий експеримент. Вибери один домашній обов'язок із тих, що ти раніше не робив/робила або він тобі не дуже подобався, наприклад прибирати своє ліжко або мити посуд після сніданку. Домовся із батьками, що ти будеш його виконувати кожного дня якісно щонайменше протягом тижня. Наприкінці строку підбийте підсумок із близькими: чи вдалося тобі випробувати свої сили, чи сумлінно ти виконував/виконувала обов'язки по дому? Якщо завдання виконано вчасно і якісно, ти отримуєш винагороду – «Сонечко» (в додатках на стор. 87). Виконуючи цей обов'язок протягом 21 дня, ти зможеш пересвідчитися, що це вже стало твоєю звичкою. Можеш продовжувати цікавий експеримент також щодо інших хатніх обов'язків. Поділися своєю історією успіху з однокласниками та однокласницями й розкажи, що допомогло тобі довести справу до кінця. Для цього напиши, що ти робив/робила, коли зустрічалися складнощі, що допомогло рухатись далі, а що перешкоджало. Якщо не вийшло виконати обов'язок кожного дня або довести справу до кінця, подумай і напиши нижче, що стало на заваді.

Запиши, що тобі завадило виконати завдання: _____

_____

Запиши, з якими труднощами на шляху до успіху ти стикався/стикалася і як зміг/змогла їх подолати: _____

_____

_____

Прочитай вірш О. Дущенко про родину хліборобів. Розкажи, а чи доводилося тобі допомагати близьким не тільки у виконанні хатніх справ чи роботи на обійсті, а й у виконанні їхніх професійних обов'язків. Чи була ця робота для тебе цікавою й необтяжливою?

Хліборобом хочу стати,
Сумнівів не маю!
Навіть зараз влітку тату
Я допомагаю.

У комбайні мені з ним
Не раз довелось
Молотити для родин
Золоте колосся.

А недавно зовсім ми
Сіяли зернини,
Щоб тепер зібрать змогли
Врожай для хлібини!

Чи знаєш ти, що в Європі, і в Україні зокрема, ухвалені документи, які гарантують дитині умови для вільного розвитку. Один із них – Конвенція Організації Об'єднаних Націй з прав дитини – міжнародний правовий документ, ухвалений у 1989 р., який визначає права дітей. Документ складається з 54 статей, що докладно розповідають про права осіб віком від народження до 18 років на повний розвиток своїх можливостей в умовах, вільних від голоду і нужди, жорстокості, експлуатації та інших форм зловживань. Знайди цей документ в Інтернеті й ознайомся з ним разом із близькими.

ЗНАЙ СВОЇ ПРАВА, МІЙ ДРУЖЕ!

У Конвенції для тебе
Справжній скарб є у статтях,
В документі, як і треба,
Кожне слово – здобуття!
Про права на лікування
Та здоров'я мова йде,

Про турботу й піклування
Мову книга ця веде.
Захист прав на відпочинок,
На дозвілля, ігри теж,
На сім'ю, тепло, будинок,
На освіту тут знайдеш!

(Оксана Дущенко)

У статті 32 Конвенції ООН про права дитини зазначено: «Дитина має право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку». Варто знати, що близько 250 млн. дітей у країнах, що розвиваються, працюють. Багато з них – на шкідливому і виснажливому виробництві. Кожна дитина має право на захист у тих випадках, коли їй доручається робота, яка може потенційно загрожувати її здоров'ю. Держава повинна захищати дитину від тих осіб, які, заробляючи гроші, використовують дитячу працю.

До кого можна звернутися в разі порушення прав дитини? Звертатися можна до будь-кого з дорослих – батьків, родичів, учителів, сусідів, поліцейських, друзів та ін. Окрім того, в Україні діє Національна дитяча «гаряча лінія» **0800500225** анонімно та безкоштовно з будь-якого телефону. Всеукраїнська «гаряча лінія» – для дітей та про дітей. Тут маленькі українці можуть знайти підтримку та пораду стосовно своїх проблем, якими їм нема з ким поділитися. Батьки, вчителі та вихователі можуть отримати індивідуальну консультацію стосовно порушень прав дітей. Разом з учителькою чи батьками ви можете протестувати цю лінію, зателефонуйте та поставте запитання, які вас хвилюють. Розкажіть друзям, куди вони можуть звернутися за допомогою.

Дитяча праця –
це залучення дітей
до роботи
на регулярній основі

Експлуатація –
використання когось
або чогось несправедливим
або жорстоким чином

Прочитай прислів'я різних народів. Обери одне з них та склади невелику історію, використовуючи його як головну думку.

Be slow to promise and quick to perform. *Обіцяй повільно, виконуй швидко.* (Англійське)
Лозето не ще молитва, а мотика. *Виноградові потрібні не заклинання, а мотика.*
(Болгарське)

Ekmeğ iştän sora – baldan taa tatlı. *Після роботи і хліб здається смачнішим за мед.*
(Гагаузьке)

Шегирт олмай, уста олмазсынъ. *Не побувавши учнем, майстром не станеш.*
(Кримськотатарське)

Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні. (Українське)

Не поговоривши з головою, не бери руками. (Українське)

Маленька праця краща за велике безділля. (Українське)

Vouloir c'est pouvoir. *Захочеш – зможеш!* (Французьке)

Уяви, що тобі запропонували разом з однокласниками та однокласницями створити нову школу – «Школу працелюбності». Об'єднайтеся в групи й вигадайте сценки-розповіді про те, якою ви уявляєте цю школу. Для цього спробуйте продумати відповіді на такі питання:

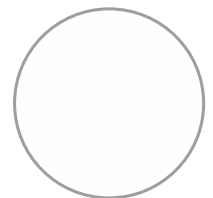
1. З якого віку діти можуть вчитися у цій школі?
2. Які заняття в ній будуть проходити, чого будуть навчатися діти?
3. Як довго будуть тривати заняття й чи будуть у ній канікули?
4. Хто буде вчителем у такій школі?
5. Як будуть оцінювати набуті знання та вміння?

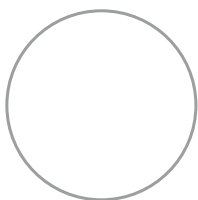

ХОЧУ Я УСПІШНИМ СТАТИ

Мрію я як мама й тато
У житті успішним стати,
Щоб потрібним бути людям,
Сіяти добро усюди.
Хоч маленький, та в усьому
Проганяю лінь та втому,
Прокидаюсь швидко зранку,
Роблю з сонечком зарядку,
Їсти намагаюсь кашу
І лягаю спати вчасно,

Книги я люблю читати,
Все цікаве пізнавати.
Хочу винайти машину,
Що працює без бензину,
Що хвороби всі лікує,
Радість людям всім дарує.
Мрій у мене є багато,
І стараюсь я завзято.
Щоб задумане здійснити,
Треба в школі добре вчитись.
(Н. Трищ)

СУСІДСЬКА ВЗАЄМОДОПОМОГА. ВОЛОНТЕРСТВО

Толо́ка, допомо́га –
колективна робота членів
громади, сусідів для кого-небудь
за частування або безкоштовно

Зві́чай –
загальноприйнятий порядок,
здавна встановлені
правила поведінки

Чи бачив/бачила ти які-небудь приклади допомоги, яку сусіди надають одне одному? Можливо, ти сам/сама чимось допоміг/допомогла сусідам? Розкажи.

Прочитай короткі описи традицій сусідської взаємодопомоги у болгар, литовців, поляків та українців. Порівняй їх і виділи спільне й відмінне.

1. Традиція сусідської взаємодопомоги у болгар називалася «межа́» або «меджія́». За звичаєм господиня заможної оселі запрошувала всіх бажаних односельчан надати їй допомогу в переробці великої кількості сировини, наприклад чесати вовну, прясти, теревити кукурудзу. У подяку за допомогу господиня готувала частування. Меджію проводили в основному взимку вечірньої пори, інколи працювали і всю ніч. Дівчата, що приходили на межу, прагнули мати добрий вигляд та показати свою вправність, адже тут їх могли помітити майбутній наречений або свекруха. Односельці могли надавати безкорисливу допомогу в збиранні врожаю хворому селянинові, вдові чи сиротам.

2. У молдован трудомісткі будівельні роботи на спорудженні хати, де була потрібна допомога багатьох людей, називалися «клака». Зазвичай це була сусідська безоплатна допомога. У молдован клаку організують переважно для виготовлення цегли-сирцю «лампачу», закидання глиняних вальків на стіни і перекриття. Людей, які беруть участь у безплатній колективній роботі, називають клаканами.

3. У поляків однією з форм сусідської взаємодопомоги була «тло́ка» (толо́ка). Безоплатна допомога надавалася молодятим, людям похилого віку, вдовам, калікам. Ті, хто потребував допомоги, запрошували сусідів або все село. Вони допомагали будувати будинок або виконувати великі обсяги сільськогосподарських робіт. Помічників прагнули пригостити, інколи запрошували музикантів, щоб робота йшла веселіше.

4. Поширеною формою колективної взаємодопомоги українців була толока. Толоку ще називали «одноденне товариство», тому що помічники – толочани приходили тільки на один день. Толока починалася із запрошення односельчан надати допомогу в спорудженні будинку, збиранні врожаю, у вивозі лісу, у переробці сировини, виконанні інших видів робіт. Якщо на толоку кликали до погорільців, до вдови або до хворої людини, вважалося, що в таких випадках гріх не допомогти, і пригощання було обов'язковим. Сусіди на запрошення охоче відгукувалися, розуміючи, що їм коли-небудь може знадобитися допомога. Після виконання роботи господар влаштовував пригощання. Потім толочани самі організували ігри, танці, катання на конях. Господар повинен був особисто пригощати гостей, а також бути люб'язним навіть з тими людьми, робота яких йому не подобалася.

Розпитай близьких, що вони знають про традиції сусідської взаємодопомоги. Як у їхніх культурах було заведено допомагати сусідам виконувати великі обсяги робіт?

Напиши своєю рідною мовою, як звучатиме назва добровільної безоплатної сусідської взаємодопомоги.

Подумай, чи можлива толока в наш час у багатоповерховому будинку в місті або в дачному селищі. Подумай і розкажи, яку допомогу ти сам/сама або зі своїми батьками могли б надати своїм сусідам: мамі з маленькою дитиною; сім'ї, що робить ремонт; самотній хворій людині; бабусі, яка не може сама виходити з дому.

Волонтерство
(від фр. *volontaire* – доброволець) – добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність, яка здійснюється окремими людьми та організаціями

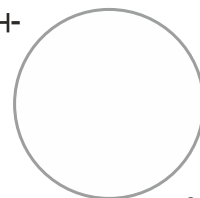
Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами

Прочитай текст. Розкажи, чи знаєш ти про яку-небудь волонтерську діяльність, яка здійснюється у твоєму населеному пункті, школі чи в родині.

Чи знаєш ти, що згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» допомога чи діяльність, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерством? Що ж таке волонтерство й хто такі волонтери? В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, доброчинцями, добровольцями тощо, а з кінця ХХ століття – волонтерами. Волонтерство є однією з форм благодійності, у якій можуть брати участь дорослі та діти незалежно від їхнього віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища тощо. У волонтерстві можуть проявлятися й підсилюватися згуртованість, піклування, несення суспільної відповідальності, навчання та розвиток; волонтерство може скріплювати суспільство та вирішувати його проблеми.

За деякими оцінками, кожного року у світі у волонтерській діяльності беруть участь понад 100 млн. осіб, і в багатьох країнах воно суттєво допомагає економічному розвитку. В Україні волонтерська діяльність особливо поширилася у 2014 р. Українські волонтери надають допомогу військовим, внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, займаються просвітництвом, організацією дозвілля, соціально-правовим захистом нужденних та різноманітною іншою роботою. Для цього вони збирають кошти, надають у свій особистий час різноманітні послуги, безоплатно працюють тощо. Існує також онлайн-волонтерство, наприклад наповнення інтернет-довідника – Вікіпедії. З 1985 р. у всьому світі щорічно 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера. Приєднуйся зі своєю родиною до волонтерського руху України!

ЦІННОСТІ, ЯКІ ОБ'ЄДНУЮТЬ УСІХ

Доброта –
душевна прихильність
до людей, прагнення
робити добро іншим

Честь – сукупність вищих
моральних принципів,
якими людина керується
у своїй поведінці; гідність

Турбота – думка або
діяльність, спрямована на
благополуччя кого-небудь,
чого-небудь; увага,
турбота, догляд

Пошана – відчуття
поваги, ставлення,
засноване на визнанні
чий-небудь достоїнств, заслуг,
високих якостей

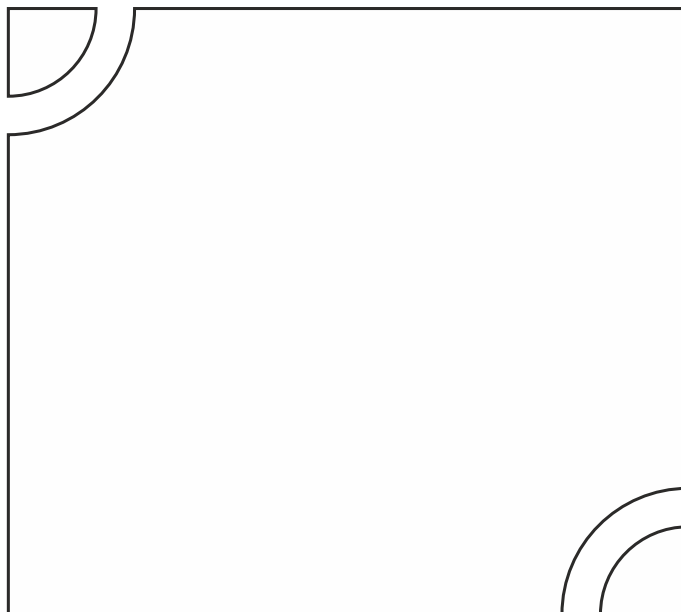
Ми називаємо цінним те, що є для нас важливим, тобто корисним, потрібним, суттєвим. Слова «цінність», «ціна», «цінувати» використовуємо не тільки стосовно речей. Доброта, взаємодопомога, турбота, пошана, відповідальність – одні з перших цінностей, яких вчиться маленька людина. «Ціну рідній країні складеш лише за її межами», – кажуть у народі. Ця цінність стосується кожного, як і багато інших загальнолюдських цінностей, наприклад любов, істина, краса, справедливість, милосердя, свобода. Найвищою цінністю є сама людина. Одна й та ж річ для різних людей може мати неоднакову цінність. Що для людини важливо, значуще, що, на її думку, добре, а що погано, можна дізнатися не стільки з її слів, скільки з її поведінки, вчинків. Головним суддею вчинків людини є її совість.

Як ти думаєш, чи може людина жити без цінностей? Які цінності однаково важливі для всіх людей на Землі? Наведи приклади важливості доброти, взаємодопомоги, турботи, відповідальності у взаєминах людей одне з одним.

Намалюй квітку «Цінності» й заповни її пелюстки назвами цінностей, які сьогодні близькі, зрозумілі й вагомі особисто для тебе. Розфарбуй пелюстки.

Ціннісні орієнтації – вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, виражене в її поведінці

Цінність – вагомість предметів і явищ навколишнього світу для людини, групи, суспільства в цілому

Відповідальність – високо розвинене почуття обов'язку, ревне ставлення до своїх обов'язків, суворе виконання дорученої справи, готовність відповідати за всі свої дії та вчинки

Совість – етичне почуття людини; внутрішнє усвідомлення добра та зла; здатність розпізнавати якість вчинку, його схвалення або засудження; почуття, що спонукає до істини та добра і відвертає від брехні й зла; любов до добра, чесність

Моральність – духовні якості, якими керується людина, етичні норми; правила поведінки, що визначаються цими якостями

Чуйність – уміння співпереживати радість і печаль іншої людини

Прочитай прислів'я і підкресли ті, які тобі найбільше сподобалися. Порівняй, які прислів'я сподобалися твоєму/твоїй сусідові чи сусідці по парті. Розкажіть одне одному чому. Згадай твої улюблені прислів'я.

Якщо ти зробив добро – приховай, якщо тобі зробили добро – розкажи. (Арабське)

Ако искаш да вземаш, научи се да даваш. Якщо бажаєш брати, то навчись давати. (Болгарське)

На добро відповідати добром – справа кожного, на зло відповідати добром – справа мужнього. (Вірменське)

Οι καλοί άνθρωποι δε γεννιούνται καλοί, αλλά γίνονται καλοί. Хорошими людьми не народжуються, хорошими людьми стають. (Грецьке)

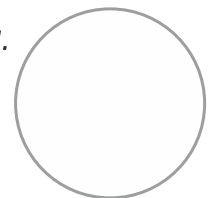
Книгу цінують не за обкладинкою, а людину – не за краваткою. (Єврейське)

Не бажай іншому того, чого не бажаєш собі. (Китайське)

Ein reines Gewissen, ein gutes Ruhekissen. Хороший сон буває тільки з чистою совістю. (Німецьке)

Nie sądz, a nie będziesz sądzony. Інших не суди – на себе подивися. (Польське)

Оди терэл ваш годи, ай годи ваш оди. Серце працює для розуму, а розум – для серця. (Ромське)

ВИДАТНІ ВЧИТЕЛІ Й ВЕЛИКІ КНИГИ ЛЮДСТВА

Великий, видатний – той, хто виділяється серед інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями, особливостями

Пророк –
1) провісник майбутнього;
2) той, хто оголошує людям волю Бога

Об'єднайся з однокласниками та однокласницями в групу і прочитайте короткі життєписи деяких видатних Учителів людства. Презентуйте ці історії, розкажіть, що вас зацікавило або вразило. Що спільного ви побачили у цих життєписах? Розкажіть, про яких ще великих Учителів людства вам розповідали дорослі.

Будда. Прихильники буддизму пов'язують виникнення цієї релігії з діяльністю індійського принца Сіддхартха Ґотама (Гаутама), що жив більш ніж 2500 років тому. Вважається, що в дитинстві він жив у розкоші й не знав болю й страждання. Підлітком принц вийшов за межі батьківського палацу й побачив багато нужденних людей, несправедливість, хвороби, страждання. Він намагався зрозуміти, як зробити світ і людей у ньому кращими. Тому у 29 років принц відмовився від багатої спадщини й почав вести відлюдницький спосіб життя, прагнучи віднайти та вказати людству шлях позбавлення від страждань. Через 7 років під деревом інжиру («Бодхі») під час роздумів і медитацій він усвідомив істину. Тоді його почали називати «Будда», що означає «Той, хто пробудився», «Навчений», «Просвітлений знаннями». З того часу почалася його проповідницька діяльність, що тривала понад 40 років. Будда підкреслював, що він не Бог, а лише вчитель для тих, що мусять самі пройти шлях, досягаючи пробудження та пізнання істини. Будда казав: «Не роби зла, але практикуй все добре і тримай своє серце в чистоті».

Ісус Христос. Ім'я Ісус (єврейською Іешуа) означає «Спаситель», Христос (єврейською Машіах) – «Помазаник Божий, обраний, Месія». Християни вірять, що Ісус Христос не просто один з видатних Учителів людства, а Бог і Син Божий. Вчені вважають його історичною постаттю. Іешуа народився в невеликому містечку Віфлеємі трохи більш ніж 2000 років тому. Його життя описане в чотирьох книгах, які називаються Євангеліями. До тридцятирічного віку Ісус жив разом зі своєю матір'ю Марією в Назареті. Він прийняв хрещення від пророка Іоанна в річці Йордані. У Галілеї, а потім і в інших місцях Він почав проповідувати; учити добра, справедливості, милосердя, любові до ближнього; допомагати простим людям, зціляти їхні тіла й душі. Ісус зібрав довкола себе групу з 12 найближчих учнів – апостолів – для поширення християнської віри по всьому світу. Згодом Ісуса зрадили й кинули до в'язниці, а потім вирішили стратити його, розіп'явши на хресті й піддавши тортурам. Приймавши мученицьку смерть, Ісус Христос, згідно з Євангеліями, воскрес на третій день і вознісся на небо, щоб дарувати людям, що вірують у Нього, вічне життя, допомагати їм творити добро і не робити поганих вчинків. На згадку про цю подію щороку всі християни світу відзначають Великдень.

Конфуцій. Справжнє ім'я Кун Фу-цзи («вчитель Кун»), китайський мислитель і філософ, жив 2500 років тому. Вчителем його прозвали не випадково: він прославився як перший професійний педагог Китаю. Конфуцій був нащадком знатного роду, у молодості він служив дрібним чиновником. Розчарувавшись у державній службі, подав у відставку й почав подорожувати країною в супроводі учнів, намагаючись донести свої ідеї правителям різних областей. Конфуцій висловив золоте правило етики: «Не роби людині того, чого не бажаєш собі». Він проповідував людяність, справедливість, добродішність, пошану до старших – батьків і начальників, здоровий глузд, розсудливість, мудрість, поміркованість, щирість, добрі наміри, сумлінність. Конфуцій вважав, що кожна людина повинна по можливості вчитися й етично удосконалюватися. У віці близько 60 років Конфуцій повернувся додому й ще багато трудився. Він також збирав та записував народні пісні й історичні свідчення. Учні Конфуція за матеріалами висловів і бесід свого Вчителя склали книгу «Лунь Юй» («Бесіди й судження»), яка стала найшанованішою книгою конфуціанства.

Мойсей (староєврейською – Моше, тобто «узятий (врятований) з води») жив більш ніж 3300 років тому. Його вважають за вождя-визволителя та законодавця, який згуртував ізраїльські родини в єдиний народ; пророка; основоположника іудаїзму. Його життю та діяльності присвячено перші книги Біблії, так зване П'ятикнижжя, що розповідають про історію виходу євреїв з Єгипту. За переказами, Мойсей народився в Єгипті за царювання фараона, під час гонінь на євреїв. Мати Мойсея Іохаведе змогла врятувати свого малюка, і він виховувався таємно як син однієї з єгипетських принцес. Подорослішавши, Мойсей клопотався перед фараоном про звільнення свого народу з рабства. Він став ватажком євреїв, які покинули Єгипет. Незважаючи на великі труднощі, Мойсей продовжував вести свій народ, учити його волелюбства, миру, добра й наставляти на шлях істини. Мандруючи, вони підійшли до гори Синай, де, за переказами, Мойсей отримав від Бога Заповіт з десятьма заповідями, що стали основою Мойсеєвого законодавства (Тори) і релігійного учення – іудаїзму.

Мухаммад (Мухаммед) – Абу-л-Касим Мухаммад Ібн Абд Аллах аль-Хашимі аль-Кураши жив майже 1400 років тому. Він вважається засновником ісламу. Його батько помер ще до його народження, а в 6 років він втратив і свою матір Аміну. Мухаммад виховувався родичами, потім почав займатися торгівлею, багато подорожував і скрізь виявляв цікавість до місцевих звичаїв і вірувань. За переказами, одного дня через архангела Гавриїла він почув божественне одкровення, яке повинен був передати людям. Він почав проповідувати в Мекці, а потім у Медині, де була утворена перша община мусульман, побудована мечеть, встановлені правила молитви, посту та ін. Мухаммад говорив про єдність світу, про те, що всі люди Всесвіту – брати. Поряд з ним були його симпатки, які записували або запам'ятовували все, що натхненно, як від імені Бога говорив пророк. Пізніше з цих одкровень була складена священна книга – Коран. Протягом десяти років після Хіджри (тобто переселення до Медини) Мухаммаду вдалося об'єднати майже всі язичницькі племена Аравії та повернути їх до ісламу. Через сто років після смерті пророка іслам поширився на величезній території серед мільйонів людей.

Колись мислитель Конфуцій сказав: «Помилкою є лише те, що не можна виправити». Поясни, як ти розумієш ці слова.

Бог – згідно з релігійними віруваннями, дух чи верховна істота, що є над світом або керує ним

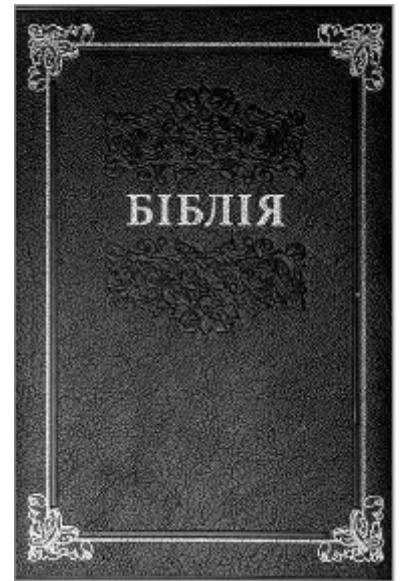

Священний – той, що має святість, божественний; надзвичайно почесний і винятково важливий, значущий

Прочитай і спробуй пригадати, у яких мультфільмах або історико-пригодницьких фільмах, які ти бачив/бачила, йшла мова про Біблію або про події, описані в Старому та Новому Заповітах, наприклад про вихід євреїв з Єгипту, про перших християн та ін.

Біблія (у перекладі з грецької «книги») – це збірка давніх рукописів, створених на Близькому Сході впродовж 1500 років. Біблія складається з двох частин – Старого і Нового Заповітів (Завітів). До першого належать 39 книг (хоча є також традиція виділяти 45 та 50 книг), написаних у дохристиянський час єврейською мовою, які вважаються священними як в іудаїзмі, так і в християнстві. До другого належать 27 книг, написаних переважно грецькою мовою апостолами і євангелістами – сподвижниками й учнями Ісуса Христа. Будь-якого читача Біблія дивує різноманітністю літературних жанрів: це історична хроніка (Книги Царств), лірика, поезія (Пісня Пісень Соломона, Псалтир), притчі (Книга Притч Соломона, Книга Еклезіаста), біографії (Євангелія), щоденники (Діяння апостолів), пророцтво (Апокаліпсис), закони (Книга Левіт, Книга Числа, Второзаконня) та ін. До книгодрукування новозавітні книги, як і старозавітні, поширювалися через переписування.

У IV столітті Біблія була перекладена латинською мовою святим Єронімом. А в 462 р. в німецькому місті Майнці вона вперше надрукована. На слов'янську мову Біблія була вперше перекладена авторами абетки – просвітителями Кирилом і Мефодієм. Першою друкованою книгою зі Святого Письма був Апостол, виданий Іваном Федоровим (Федоровичем) у Львові в 1574 р., а у 1581 р. також на теренах України, у м. Острозі, було здійснене перше видання слов'янською мовою всього Святого Письма.

Розкажи, як ти розумієш це прислів'я.

Бог велить усіх знати (з усіма знатися).

Розшифруй послання, у якому зашифрована народна мудрість.

◊⊕□ ▯▯⊗⊗

⊕⊕⊗⊗⊗⊗, ⊕⊗⊗⊗

⊗⊗⊗ ⊕⊗⊗⊗⊗⊗⊗⊗⊗.

Релігія – погляди та уявлення, засновані на вірі в Бога, у давнину – віра в незрозумілі, у чудодійні сили природи й істот

Канон – правило з питань віри або виконання релігійних обрядів, установлене найвищою церковною владою як закон

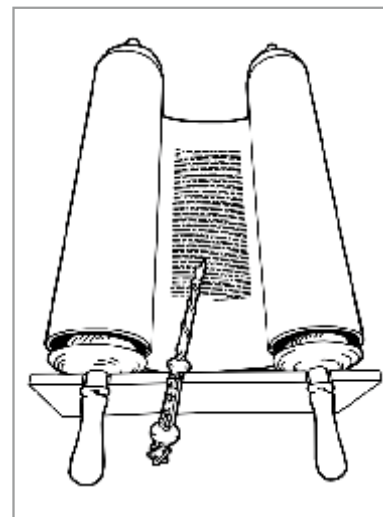

Біблія на сьогодні є:

- найбільш видаваною у світі книгою: кожна секунду у світі друкується одна Біблія, тобто 32876 примірників на день;
- найпопулярнішою книгою у світі: вона частково перекладена 2377 мовами, у повному обсязі – 422 мовами;
- найдовшою за часом написання: книги, що входять до Біблії, писалися протягом 1500 років;
- найдорожчою книгою у світі: давній рукопис Біблії – Синайський кодекс – був проданий у 1923 р. радянським урядом Великобританії за 510 000 доларів.

«ТаНаХ» – єврейська назва Священного Писання іудаїзму. Слово «ТаНаХ» є акронімом (початковими буквами) назв трьох його розділів: Тора (Закон, або П'ятикнижжя), Невіім (Пророки, або Пророцькі книги) та Кетувім (Писання). ТаНаХ складається з 24 книг, які відповідають 39 книгам Старого Завіту у християнській традиції (окремі книги, які у Старому Завіті є розділеними, у ТаНаХу містяться як одна книга). Євреї вважають ці книги священними, тому що вони були написані пророками або людьми з духом святості. ТаНаХ, а також релігійно-філософські уявлення іудаїзму стали основою для становлення християнства та ісламу. Торою називають П'ятикнижжя Мойсея – перші п'ять книг Біблії (як єврейського ТаНаХа, так і християнського Старого Завіту). Пергаментний сувій з текстом Тори, що використовується для читання в синагозі, є найсвятішим предметом для віруючих іудеїв. Для його зберігання виготовляють футляр із тканини або дерева. Коли сувій Тори виносять із синагоги, зупиняються і вклоняються йому. Якщо сувій випадково впав на підлогу, громада зобов'язана постити впродовж усього цього дня. До пергаменту заборонено торкатися руками, тому при читанні сувою користуються особливою указкою «яд», яка схожа на вказівний палець руки. Кожен єврей повинен мати сувій Тори. Його можна замовити в писаря або купити готовий сувій, проте «той, хто пише Тору сам, ніби отримав її на горі Синай» – так вважають іудеї. У зв'язку з цим писар пише перший та останній параграфи в сувої тільки контуром, і робота завершується церемонією «Сіум Тора» («Завершення Тори»), на якій кожен із присутніх удостоюється честі обвести одну з букв по контуру. Сувій Тори іудею можна продавати тільки в тому разі, якщо не можна іншим чином віднайти кошти на одруження, навчання або викуп полонених.

**Прочитай. Розкажи, чи доводилося тобі коли-небудь ба-
чити Коран або тримати його в руках.**

Коран – релігійна книга, священна для прихильників ісламу. Її назва перекладається як «він читав, читання». Вона править основою мусульманського законодавства, як релігійного, так і цивільного. Мусульмани вважають, що Коран передавався Мухаммаду частинами в Мецці й Медині між 610 і 632 рр. через архангела Джебраїла (Гавриїла). Ці частини називалися «аят», або віршами Корану, але насправді це фрагменти ритмованої прози. Групи аятів складають сури. Коран як єдина книга був складений після смерті Мухаммада, до цього він існував у вигляді розрізневаних записів або в пам'яті тих, з ким зустрічався Пророк. Зібрані воєдино супутником Мухаммада Зайдом і зведені в один список у період правління халіфа Османа, ці одкровення склали канонічний (єдино правильний, законний) текст Корану, який дійшов до наших днів у незміненому вигляді. Перший повний такий список датується 651 роком. У Корані можна знайти не лише релігійні заповіді й проповіді. Іноді текст написаний дуже яскравою, образною мовою, тому Коран вважають визначною пам'яткою арабської літератури. Багато століть Коран правив «букварем»: по ньому дітей навчали читання та письма. На Корані присягалися та навіть ворожили. Сторінки Корану зберігали в маленьких релікваріях – торбинках, коробочках, які вішали на шию, ховали в складках одягу, вважаючи, що це допоможе захиститися від лиха. Згідно з релігійними канонами Коран не можна класти на підлогу. Його потрібно зберігати в чистоті на полиці, окремо від хатнього начиння, тому мусульмани у своїх будинках мають спеціальні сумочки для зберігання Корану, які вішаються на стіну.

- Коран складається зі 114 сур – розділів, розташованих від більших за розміром до менших. Найдовша сура налічує 286 аятів, найкоротша – 3 аяти. В аятах від 1 до 68 слів, а всього в Корані, за деякими підрахунками, 77 934 слова.
- Перша із сур Корану – Фатіха («та, що відкриває») – найчастіше використовується в мусульманському ритуалі. Вона має форму молитви, і її зазвичай закінчують словом «амінь».
- У Корані переказуються історії багатьох персонажів і події християнських та іудейських релігійних книг (Біблія, Тора), хоча деталі часто відрізняються. Такі відомі біблійні особи, як Адам, Ной, Авраам, Мойсей, Ісус, згадані в Корані як Пророки ісламу.
- Перший повний переклад змісту Корану українською мовою безпосередньо з арабської мови був здійснений вченим Національного університету «Острозька академія» Михайлом Якубовичем у місті Медині Саудівській Аравії. Переклад дістав схвальні відгуки від вчених-мовознавців та релігієзнавців. Його перше офіційне видання побачило світ у 2013 р.

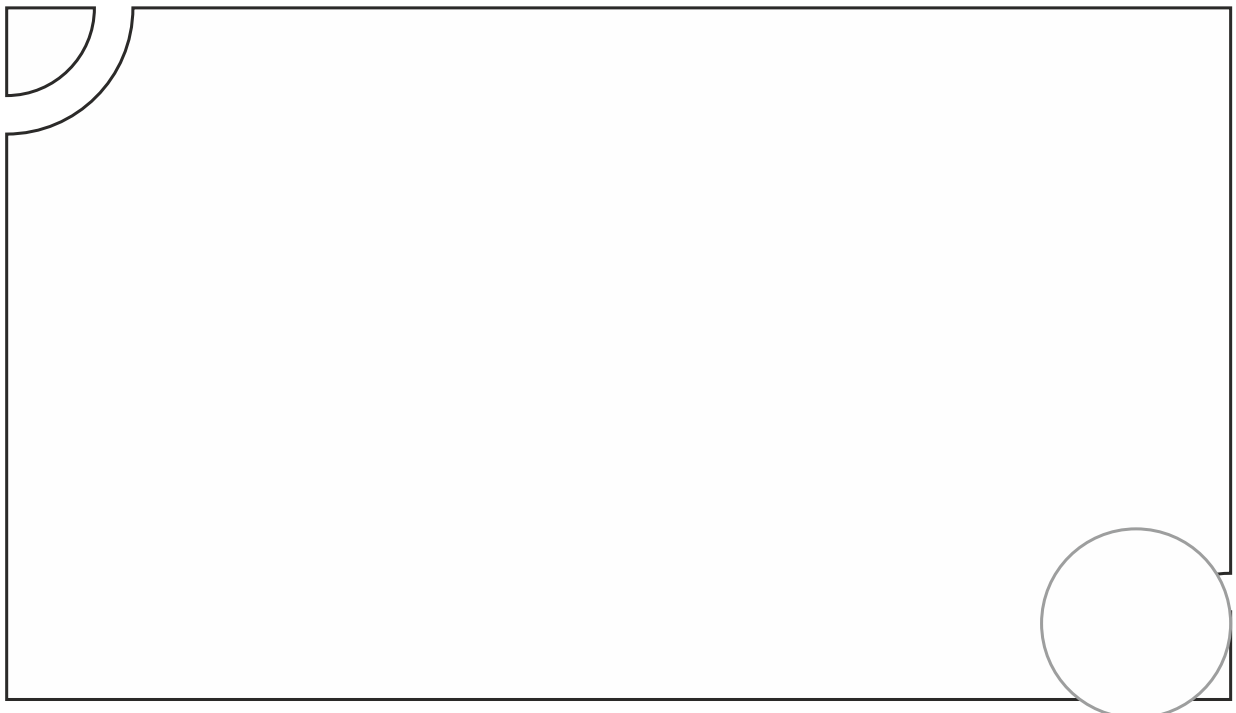
Головна книга конфуціанства «Лунь Юй» («Бесіди і судження», «Аналекти Конфуція») відома вже більш ніж 2500 років. Вона була складена учнями Конфуція протягом 30–50 років незабаром після смерті Вчителя. До книги увійшли вислови Конфуція, що залишилися в пам'яті та коротких нотатках учнів, описи його вчинків, а також діалоги за його участю. Наприклад: «Цзи-гун запитав: “Чи можна все життя керуватися одним словом?” Учитель відповів: “Це слово – взаємність. Не роби іншим того, чого не бажаєш собі”». Або мудрі вислови: «Людина може зробити великим шлях, яким йде, але шлях не може зробити людину великою», «Три види дружби приносять користь і три – шкоду. Коли дружиш із людиною або прямою, або чесною, або такою, яка має велику проникливість, – це приносить користь; коли дружиш із людиною або нещирою, або виверткою, або зрадливою – це шкодить».

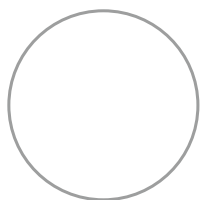
«Лунь Юй» є однією з найбільших літературних пам'яток Далекого Сходу. Книга написана старокитайською мовою та складається з двадцяти розділів. Із часом цей твір став частиною конфуціанського «Си шу» – збірки різних канонічних текстів у чотирьох книгах, що знайомлять з основами конфуціанства. Автором збірки вважають Чжу Сі – послідовника Конфуція. Знання цієї книги напам'ять було обов'язковою вимогою для всіх освічених китайців. І лише трохи більше ста років тому ця вимога була скасована. «Лунь Юй» багато разів перекладалася англійською, німецькою, польською, російською, французькою та ін. мовами й видавалася.

Як ти думаєш, навіщо людям потрібні Біблія, Коран та інші Великі Книги?

Намалюй закладку для Біблії, сумочку для Корану або указку для читання Тори. Не забудь, що в ісламській культурі не заведено малювати тварин і людей.

ЯК РАНІШЕ НАВЧАЛИСЯ ДІТИ В НАШОМУ КРАЇ

Постав питання, які ти бачиш нижче, кому-небудь із близьких. Розпитай їх, як вони навчалися колись у школі або в училищі. Поряд з питаннями коротко напиши їхні відповіді й спробуй скласти усну розповідь про те, як раніше навчалися діти.

1. Хто з родичів розповів тобі про своє навчання? _____
2. Як називався та де розташовувався навчальний заклад? _____
3. Які предмети вивчалися? _____
4. Чи ставили раніше оцінки? Які вони були? _____
5. Чи була якась шкільна форма? _____
6. За що твої близькі можуть подякувати своїм учителям? _____

Одеський Рішельєвський ліцей був створений у 1817 р. як закритий середній навчальний заклад для хлопчиків шляхетного походження. Навчатися у ньому діти починали з 8–10 років. Спочатку – у підготовчому училищі, у якому було три класи. Тут навчалися читання, письма, грецької, італійської, німецької, російської, французької мов, а також отримували початкові знання про арифметику і Закон Божий. Власне ліцей складався з п'яти класів. У ньому гімназисти вивчали граматику тих мов, які почали освоювати в початковій ланці, а також латину, старогрецьку мову, літературу, риторику, географію, статистику, математику, фізику, військову справу і «приємні мистецтва» (танці, фехтування). Два вищих додаткових училища мали по два класи. В одному викладали правознавство та політекономію, у другому – комерційні науки і бухгалтерію. Четвертою установою, яка входила до ліцею, був так званий педагогічний інститут. Його вихованці, закінчивши курс, залишалися в ліцеї на шість років. Із часом ліцей уславився як один із найкращих навчальних закладів краю. У 1865 році Рішельєвський ліцей був перетворений у Новоросійський університет, який сьогодні називається Одеським національним університетом ім. І. Мечникова.

Об'єднайся в групу з однокласниками й однокласницями та прочитайте текст про те, де і як раніше вчилися діти на Одещині. Порівняйте, скільки років тривало навчання та які предмети викладалися в школах у давнину й сьогодні.

У 1892 р. письменних жителів в Одесі було всього 51 % населення. Найбільш освіченими з городян були французи – 92 % представників цієї спільноти мали середню або вищу освіту. Взагалі рівень письменності серед дітей із родин католиків і протестантів був

дуже високий. Адже, щоб стати повноправними членами громади, діти мали пройти спеціальний церковний обряд – конфірмацію, на яку допускалися тільки ті, хто умів писати, читати та знав основні закони християнської віри. Тому батьки були зобов'язані відправляти в школу всіх дітей – і хлопчиків, і дівчаток. А найменш письменними були українці – 35 %, адже більшість приїжджали в місто із сільської місцевості, де вони не могли навчатися у школі. За старих часів навчальні заклади були чотирьох рівнів: парафіяльні школи та парафіяльні училища (початкова освіта); повітові училища; гімназії (середня) та університети (вища). Зазвичай у парафіяльних школах вчилися тільки 2–3 роки – лише лічби, граматики, читання і Закону Божого. У повітовому училищі діти вчили арифметику, геометрію, латину, священну історію, російську мову, історію, географію і природознавство, основи технології і правила життя у суспільстві.

У 1817 р. в Одесі була заснована Грецька комерційна школа, де діти здобували середню освіту, а також знання, що знадобились би їм у розвитку підприємницької діяльності та комерції. Ця школа уславилася далеко за межами країни. Першим єврейським навчальним закладом, що відкрився в Одесі в перші роки існування міста, була Талмуд-Тора – школа, де дітей вчили основних засад Тори. Також існували єврейські початкові школи хедери. За підтримки міської влади у 1826 р. було відкрите Одеське єврейське училище, а вже у 1880 р. в Одесі існувало 6 казенних училищ, 2 Талмуд-Тори, жіноче єврейське казенне училище і 27 приватних єврейських училищ, 200 початкових релігійних шкіл-хедерів. Взагалі на той час в Одесі налічувалося 422 навчальних заклади із 32840 учнями (21120 хлопчиків і 11620 дівчаток), у тому числі один виш, 23 середніх – 5 чоловічих гімназій, 9 жіночих, 2 комерційних, 2 реальних училища, Інститут шляхетних дівчат, духовна семінарія, єпархіальне жіноче училище, духовне чоловіче училище, 2 військових училища; 17 спеціальних (морехідні класи, акушерські курси, музичне училище, малювальна школа, школа садівництва і городництва тощо), 125 різноманітних училищ тощо.

Прочитай, які прислів'я та приказки говорили дітям батьки й учителі в різних куточках світу за старих часів і сьогодні. Як ти їх розумієш?

Knowledge is no burden. *Знання – не тягар, носить їх легко. (Англійське)*

Не бійся, коли не знаєш: страшно, коли знати не хочеться. *(Вірменське)*

Дізнатися можна лише тоді, коли вчишся; дійти можна лише тоді, коли йдеш. *(В'єтнамське)*

Є речі, які не зробиш, поки не вивчишся, але є й такі, які треба зробити, щоб вивчитися.

(Єврейське)

Знання, які не поповнюються щодня, убувають з кожним днем. *(Китайське)*

Probieren geht über Studieren. *Досвід вчить найкраще. (Німецьке)*

Без букв и граматики не научиться и математике. *Без букв і граматики неможливо навчитися і математики. (Російське)*

Educația e pîinea sufletului. *Вчення – хліб для душі. (Румунське)*

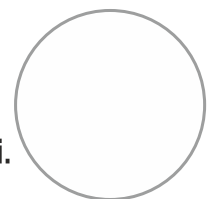
Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїми знаннями. *(Українське)*

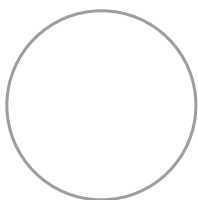
Справжні знання в голові, а не в зошиті. *(Хінді)*

Запитати – хвилинний сором, не запитати – сором на все життя. *(Японське)*

Розкажи, що тобі подобається, а що не подобається у сучасній школі. Що б ти хотів/хотіла змінити? Якою ти бачиш школу майбутнього?

СТАВЛЕННЯ МОЄЇ СІМ'Ї ДО ЗНАНЬ, ПИСЬМЕННОСТІ ТА ПРАЦЬОВИТОСТІ

Спробуй дати визначення, що таке «знання», «письменність», «працьовитість».

Старанність – сумлінне, ретельне, добросовісне ставлення до справи, до роботи, до навчання

Напиши слова «знання», «письменність», «працьовитість» твоєю рідною мовою.

Ти вже третьокласник (-ця). Ти непогано читаєш, умієш писати, рахувати і навіть знаєш таблицю множення! Як ти думаєш, чи потрібно тобі вчитися далі й навіщо?

Подумай і наведи приклади старанності в праці близьких або в навчанні однокласників і однокласниць.

Прочитай прислів'я різних народів світу про знання, освіченість, працелюбність. Обговори з дорослими ті прислів'я, зміст яких ти не зрозумів/зрозуміла. Підкресли ті, які тобі сподобалися найбільше. Поясни чому. Згадай прислів'я про знання, навчання та працю своєю рідною мовою.

Money spent on the brain is never spent in vain. *Гроші, що вкладеш у здобуття освіти, примножиш і повернеш у роботі. (Англійське)*

Перо гостріше за меч. *(Арабське)*

Знання – скарб, який всюди йде за тим, хто ним володіє. *(Китайське)*

Тышына бакъма, ичине бакъ, элинден кельген ишине бакъ. *Не дивися на зовнішність, дивися на його роботу. (Кримськотатарське)*

Найкращий друг – це книга, найкраще багатство – це знання. *(Корейське)*

Fleissige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt. *Праця годує, а лінь марнує. (Німецьке)*

Gebrauchter Pflug blinkt, stehend Wasser stinkt. *Використаний плуг виблискує, стояча вода смердить. (Німецьке)*

Где руки и охота – там спорится работа. *Де руки та охота – там скоро работа. (Російське)*

Cine nu muncește la tinerețe, n-are la bătrânețe. *Хто не працює у молодості, у того немає старості. (Румунське)*

Вранці не встав – день втратив, у дитинстві не вчився – життя загубив. *(Тибетське)*

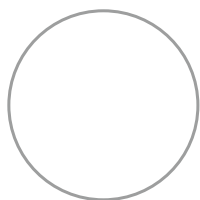
Хто вчиться змолоду, не знає на старості голоду. *(Українське)*

Зароблена копійка краща за крадений карбованець. *(Українське)*

Здобудеш освіту – побачиш більше світу. *(Українське)*

Qui attend la fortune les bras croisés, ne la voit jamais arriver. *Хто чекає на успіх склавши руки, ніколи його не побачить. (Французьке)*

ІГРИ ТА ІГРАШКИ, ЯКИМИ ГРАЛИСЯ ДІТИ ЗА СТАРИХ ЧАСІВ

Прочитай і розкажи, які з перерахованих у тексті іграшок були чи є у тебе.

Діти всіх народів і в усі часи в грі наслідують дорослих, тому іграшки, якими вони граються, – це маленькі копії звичайних інструментів, зброї, меблів, зображення різних домашніх тварин тощо. Іграшки існували вже в глибоку давнину й здебільшого виготовлялися з обпаленої глини, тканини, соломи або дерева. Наприклад, вже 2500 років тому були відомі іграшки-ляльки з підвісними ногами, конячки на коліщатках, коліщатка на паличці або мотузочку, брязкальця. Окрім цього, археологи часто знаходять кістяні астрагали, або бабки, якими із задоволенням граються й сучасні діти. Дивно, але в різних куточках землі, у різних народів можна зустріти одні й ті ж іграшки, наприклад ляльки, м'ячі, брязкальця, конструктори та ін., причому вони дуже схожі за формою, способом виготовлення, а інколи й за кольором, орнаментом. І це не випадково – люди, де б вони не жили, мають однакові потреби, вони однаково люблять своїх дітей і через гру прагнуть передати їм свій життєвий досвід.

Іграшка – це не тільки предмет, що використовується у грі, а й частина людської культури. Недарма у багатьох країнах світу створено музеї іграшок. Так, один із перших музеїв було відкрито за ініціативою вчителя Пауля Кунтце в німецькому місті Зоннеберзі у 1901 р. У Лондоні вже більш ніж століття існує Музей дитинства (англ. *V&A Museum of Childhood*). Празький Музей іграшок відчинив свої двері у 1989 р. Він налічує більш ніж 2000 експонатів, які почав збирати чеський кінорежисер Іван Штайгер. Його захоплення колекціонуванням іграшок почалося в 1970 р. з маленької металевої машинки. У 2004 р. в іспанському селищі Верду (Каталонія) було відкрито Музей ляльок і автоматів (каталан. *Museu de Joguets i Autòmats*). Трошки пізніше, у 2005 р., у Києві також відкрився Музей іграшки. Його колекція налічує понад 16 тисяч експонатів. Серед них технічні та конструкторські іграшки, ляльки, м'які іграшки, унікальна колекція поліграфічних ігор, ялинкові прикраси – все, що пропонувала іграшкова промисловість України протягом 70 років. Цікаво, що американський музей іграшок, який був створений у 1998 р., називається Національною залю слави іграшок (англ. *National Toy Hall of Fame*). На відміну від інших музеїв, тут невелика кількість експонатів – всього трохи більш ніж 60 іграшок, але кожна з них є дуже популярною і значущою у всьому світі. Тут можна побачити бабки, велосипед, гру «Монополія», конструктор Lego, ляльку Барбі, фрісбі, плюшеве ведмежатко, роликові ковзани, скакалку тощо.

Напиши 4–5 назв іграшок, якими в дитинстві гралися твої рідні. Порівняй їх з тими, якими грався/гралася ти. Підкресли, які іграшки збігаються.

Іграшки мами або тата _____

Іграшки бабусі або дідуся _____

Спробуй пригадати, які іграшки тобі особливо подобалися в дитячому садку; тоді, коли ти вчився/вчилася у першому класі; а які подобаються сьогодні? Поміркуй вголос, чому твої смаки міняються.

НАЙКРАЩА ІГРАШКА

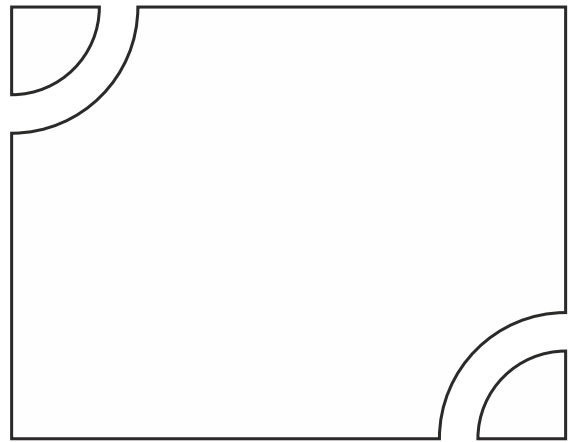
- Не вгадать тобі нізачо,
- Котра з іграшок – найкраща!
- Знаю! Трактор заводний!
- Зовсім ні.
- Електрична залізниця!
- Помилився.
- Ну, тоді це – пароплав!
- Не вгадав.
- Зрозуміло: це – літак!
- Знов не так!

Добре, відповідь я дам:

Та, яку зробив ти сам! (А. Костецький)

Намалюй іграшку, яку ти хотів/хотіла би зробити своїми руками. Або зроби і принеси її до класу.

Розпитай близьких, у які рухливі ігри вони любили грати в дитинстві. Напиши їхні назви й дізнайся про правила гри, щоб пограти в них разом із однокласниками та однокласницями.

_____

_____

Придумай разом зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті пам'ятку-пораду, як треба грати в гру, щоб вона об'єднувала, приносила радість, а не сварила й засмучувала.

Напиши назви твоїх улюблених іграшок та ігор. Підкресли ті, у які ти міг/могла би навчити грати своїх однокласників та однокласниць. Подумай, у які з цих ігор ти міг/могла би гратися разом із близькими дорослими людьми.

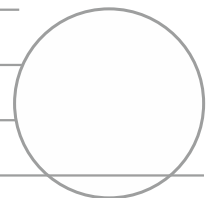
Улюблені віртуальні/комп'ютерні ігри _____

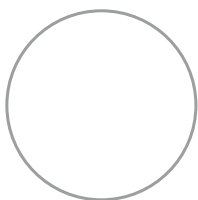
Улюблені іграшки _____

Улюблені настільні ігри _____

Улюблені рухливі ігри _____

Улюблені спортивні ігри _____

ДІАЛОГ ІЗ СУСІДАМИ. ЛЕКСИКА ГОСТИННОСТІ

Прочитай уривок з «Повчання...» Володимира Мономаха, написаного на початку XII ст. Розкажи, як ти думаєш, чому знання іноземних мов полегшує людині життя.

«А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – то того учітесь, так же, як отець мій. Удома сидючи, він зумів знати п'ять мов, – а за се почесть єсть од інших країв. Не лінуйтеся ж ні до чого доброго...»

Напиши, якими мовами ти можеш привітатись або попрощатись. Ручкою або олівцем зеленого кольору напиши, якими ще мовами ти хотів/хотіла би вивчити ввічливі слова.

Прочитай вірш М. Танича «Чарівні слова» у перекладі Д. Кононенка.

«Вибач», «дозволь», «пробач» і «будь ласка» –
Є в цих словах і щирість, і ласка.
Окрім хлоп'ячої зваги-розваги,
Є ще й закони людської поваги.
Запам'ятайте, як двічі по два,
«Будь ласка» й «Дякую» – чарівні слова.
Там, де нечема не зможе пройти,
Чемному двері відчинять завжди.
Слово чарівне і мур пробива.
Мовте частіше ці гарні слова!

Проведіть невелику мовну розминку. Спробуй скласти діалог із сусідом/сусідкою по парті вашими рідними мовами, використовуючи слова: я, ти, ми, так, ні, сім'я, сусід/сусідка, друг/подруга, вчитель/вчителька, дякую, будь ласка, добре, вибач, дружити, вітаю, до побачення. Як тебе звуть? – Мене звуть...

Попроси близьких написати ці слова і фрази рідною мовою і, складаючи діалоги, вивчи їх разом з однокласниками/однокласницями.

СОНЦЕ		РАНОК	
ТЕПЛО		ДЕНЬ	
ХОЛОДНО		ВЕЧІР	

НІЧ		НАВЧАТИСЯ	
ВЧОРА		ДРУЖИТИ	
СЬОГОДНІ		ВІДПОЧИВАТИ	
ЗАВТРА		ОДИН	
ЗАРАЗ		ДВА	
СВЯТО		ТРИ	
ПОДАРУНОК		ЧОТИРИ	
ПІСНЯ		П'ЯТЬ	
СПІВАТИ		ШІСТЬ	
ТАНЕЦЬ		СІМ	
ГРА		ВІСІМ	
ГРАТИСЯ		ДЕВ'ЯТЬ	
ПРАЦЮВАТИ		ДЕСЯТЬ	

ПРИХОДЬ У ГОСТІ! – ДЯКУЮ, КОЛИ? – (СЬОГОДНІ, ЗАВТРА, ЗАРАЗ)

ДОПОМОЖІТЬ МЕНІ, БУДЬ ЛАСКА! – ДЯКУЮ!

ДОПОМОГТИ ТОБІ? – ДЯКУЮ!

ТИ ЛЮБИШ (ТОБІ ПОДОБАЄТЬСЯ)...

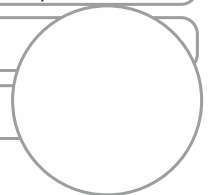
(ПРАЦЮВАТИ, НАВЧАТИСЯ, СПІВАТИ, ТАНЦЮВАТИ, ГРАТИСЯ)? –

Я ЛЮБЛЮ (МЕНІ ПОДОБАЄТЬСЯ)...

(НАВЧАТИСЯ, СПІВАТИ, ТАНЦЮВАТИ, ГРАТИСЯ, ВІДПОЧИВАТИ, ПРАЦЮВАТИ)

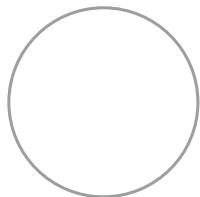
НІ, Я НЕ ЛЮБЛЮ...

ХОДІМО ГРАТИСЯ (ПРАЦЮВАТИ, УЧИТИСЯ, ВІДПОЧИВАТИ, ТАНЦЮВАТИ)

ЗАПРОШУЄМО ДРУЗІВ НА СВЯТО СВОГО НАРОДУ. РЕЛІГІЙНІ СВЯТА. ЕТИКЕТ

Піст – період часу, у який люди особливо старанно моляться, обмежують себе в їжі й розвагах

Ритуал – встановлений порядок дій при здійсненні якого-небудь обряду

Етикет – встановлений, заведений порядок поведінки

Життя було б нудним і нецікавим, якби люди не вигадали свята. Саме у святах найкраще віддзеркалюються традиції кожного народу, те, у що вірять люди, чим пишаються й захоплюються. Якісь свята люди почали святкувати дуже давно, деякі – нещодавно. Свята бувають різні:

- державні – ті, що святкують усі мешканці будь-якої країни;
- календарні – ті, що пов'язані із сезонними змінами у природі та господарською діяльністю людини;
- релігійні – ті, що пов'язані із вшануванням подій чи відомих людей, яких ще називають святими; у давнину – якихось сил чи об'єктів природи, міфічних істот і богів;
- родинні – це ті, що святкуються членами тільки твоєї родини, родичами і близькими друзями.

Напиши, які сімейні, релігійні або календарні свята відзначають у твоїй сім'ї.

Прочитай і порівняй, як деякі християнські свята святкують католики, православні і протестанти. Згадай, які календарні свята заведено святкувати у твоїй родині або у громаді. Чи збігаються вони за часом із яким-небудь релігійним святом? Як вони відбуваються? Яке із християнських свят тобі подобається найбільше і чому? Згадай, які веснянки, колядки та щедрівки ти знаєш.

Найбільшими християнськими святами є Воскресіння Христове (Великдень, Пасха, Затік) та інші 12 свят: Різдво Христове (відповідно до календаря, що використовує Церква, – 25 грудня або 7 січня), Хрещення Господнє (Водохреща, Йордан) (6 або 19 січня), Стрітення (2 або 15 лютого), Благовіщення (25 березня або 7 квітня), Вхід Господній до Єрусалима (Вербна неділя, за тиждень до Воскресіння Христового), Вознесіння (за 40 днів після Великодня), Неділя Св. Трійці (Зелені свята, за 50 днів після Великодня), Преображення (Спаса) (19 серпня), Успіння Пресвятої Богородиці (15 або 28 серпня), Різдво Пресвятої Богородиці (8 або 21 вересня), Воздвиження Чесного Хреста (14 або

27 вересня), Введення Богородиці у храм (21 листопада або 4 грудня). Свято Воскресіння Христового не має окресленої дати, а з року в рік пересувається в період із кінця березня до початку травня. До великих свят у християн також належать Св. Миколи Чудотворця (6 або 19 грудня), Василя Великого (1, 2 або 14 січня), Іоанна Предтечі (24 червня або 7 липня), Покрова Пресвятої Богородиці (14 жовтня) та ін. Заведено також обов'язково святкувати кожну неділю тижня і храмове свято – на пошану святого чи події, яким присвячений храм (церква) в населеному пункті. В окремих християнських церквах є також особливо улюблені свята, наприклад українські болгари пишно вшановують Св. Трифона Зарізана, Св. Георгія, Свв. Костянтина та Олену та ін.; греки – Св. Афанасія, Св. Власія, Св. Димитрія, Св. Георгія та ін. Одним із найвідоміших свят Вірменської церкви є Вардавар – Преображення. Воно відзначається влітку (на 98 день після Пасхи). Згідно з народними звичаями під час святкування заведено обливати людей навколо водою та пригощати медом і виноградом. Більшість протестантських церков відзначають лише Пасху, Різдво, Вербну неділю, Трійцю, а також День подяки (восени). Українські протестанти також відзначають Хрещення, Стрітіння та Благовіщення.

Католицька і деякі протестантські церкви починають низку зимових релігійних свят з Адвента – передріздвяного посту. Далі йде день Святого Миколая, який з особливим нетерпінням чекають діти, адже у цей день майже у всіх християн заведено дарувати їм подарунки. Перед Різдвом у багатьох християнських храмах та оселях ось вже понад 700 років влаштовуються невеликі вертепи, або шопки, у яких зображуються сцени з історії про народження Христа. Напередодні свята, ввечері, люди їдять пісні страви – рибу, овочі та фрукти, солодощі. Після появи першої зірки у храмах починаються урочисті богослужіння. У перший день Різдва достаток на святковому столі вважається запорукою благополуччя в новому році. Діти й дорослі відвідують своїх сусідів та колядують, підносять одне одному дарунки. Свято Василя збігається із святкуванням Нового року, тому в народі заведено щедрувати, палити великі вогнища тощо. Під час свята Водохрещі є традиція освячувати воду, купатися в ополонці.

Перед початком Великого посту зазвичай у католиків відбувається карнавал – веселе дійство із перевдяганнями, розвагами і веселощами. У більшості православних в Україні в цей період відбувається Масляна або Колодій. На Масляну заведено готувати млинці та пригощати одне одного. На Колодія, який традиційно святкується лише українцями та білорусами, відбувається безліч цікавих народних обрядів, а головним пригощанням є вареники – з сиром, картоплею тощо. Початок Великого сорокаденного посту у католиків завжди припадає на Попелясту середу. Назва її пішла від старого обряду посипання голів попелом як символу відпущення гріхів. За тиждень до Великодня у всіх християн відбувається свято Вербної (Пальмової) неділі. Цього дня заведено святити в храмах гілки пальми, оливи, верби тощо. У деяких церквах великі гілки прикрашають солодощами, фруктами, стрічками і дарують дітям. Увечері у Велику суботу в усіх храмах починається святкування Великодня. Уранці в Пасхальну неділю після богослужіння діти та молодь обходять будинки з піснями та привітаннями, схожими з різдвяними колядками. Обов'язковим атрибутом цього свята для дітей із більшості католицьких і протестантських родин є пасхальний заєць, виготовлений із

тіста або шоколаду, та солодке фігурне печиво. Солодким символом цього свята для православних є «гата» у вірмен, «псатир» і «пасхаліно цурек» у греків, «кулічі» і «пасхі» у росіян, «паски» в українців. У християн України існує давня традиція виготовлення напередодні Великодня крашанок та писанок. Серед пасхальних розваг відомі ігри з фарбованими яйцями: ними обмінюються, змагаються, кидають одне в одного, котять з гори, розбивають, розкидаючи шкаралупу, тощо.

Прочитай і розкажи, чи бачив/бачила ти коли-небудь, як проходять мусульманські релігійні свята. Порівняй, як відзначають календарні свята в інших культурах.

Релігійні мусульманські свята відзначаються за місячним календарем – «Хіджра», тому в них немає суворо встановленої дати – щороку вона змінюється. У мусульманському розумінні свято – це можливість для кожного робити більше добрих справ, старанніше молитися Богові. Тому у свята, у священні дні й ночі мусульмани здійснюють спеціальні ритуальні «намази» (молитви), читають Коран, прагнуть порадувати родичів, сусідів, усіх знайомих і незнайомих; відвідують одне одного, роздають пожертвування, дарують подарунки, намагаються в жодному разі нікого не кривдити. В ісламі свята називаються арабською – мовою Корану, проте існують і назви іншими мовами – кримськотатарською, турецькою, узбецькою та ін. Найважливішими релігійними святами мусульман є Ураза-Байрам (свято закінчення посту) і Курбан-Байрам (свято жертвопринесення). Під час їхнього проведення заведено згадувати своїх померлих родичів, допомагати бідним, пригостити всіх своїх гостей і сусідів смачними м'ясними стравами й солодощами. Інші пам'ятні дні – «джума» (п'ятниця), день Арафат, день Ашура та ніч Визначення – спочатку за свята не вважалися, і не було ніяких урочистостей. Вони були визначені як час старанного поклоніння Богові, а не як час для святкування і веселощів. Решта свят, що відзначаються в наш час, вважалися за пам'ятні дати, наприклад початок мусульманського нового року та ін.

У кримських татар існують традиції відзначати декілька важливих календарних пам'ятних дат, наприклад Наврез (з перської мови – «новий день»). Він проводиться 21 березня, коли день дорівнює ночі, й складається з декількох етапів: проводи старого господарського року, зустріч нового й підготовка до польових робіт. До цього свята за старих часів хлопчики готували маски та костюми кози, у яких вони ходили до осель сусідів і співали обрядові пісні, щоб отримати частування і дарунки. У святковий вечір розводили вогнище, у якому спалювали старі речі, потім через нього стрибали хлопці й бризкали один на одного водою. Жінки варили яйця й пекли новорічний «кобете» – м'ясний пиріг з листового тіста, робили білу халву, курячий суп з локшиною. В азербайджанців, афганців, турків, таджиків, узбеків та ін. народів перського та тюркського походження, які переважно сповідують іслам, також існує це календарне свято під назвою «Новруз» або «Навруз». Його відзначають як свято весни, оновлення, надії, як початок нового року. Одним із сталих символів свята є зелена травичка, що щойно проросла із землі. Новруз є державним святом у багатьох країнах світу, а у 2009 р. традиція його святкування була визнана ЮНЕСКО всесвітньо значущою нематеріальною спадщиною людства.

Зазвичай господарський рік селянина закінчувався 22 вересня, коли у кримських татар проводилося свято Дервіза. До цього дня господині також випікали «кобете» і різні

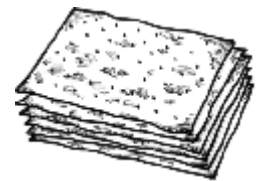
вироби з борошна. Дівчата у святковому одязі розсіювали попіл на полі, у городі, у саду, хлопчики очищали хлів. Потім члени громади йшли до якого-небудь джерела або до святого місця «азізу», де здійснювали молитву і приносили в жертву барана. На цьому святі кидали камені вдалечінь, примовляючи: «Хай чорні дні повернуться тоді, коли повернеться цей камінь». На святі проводилися ярмарки, змагання танцюристів, знавців частівок «чынъ ве манелер», а також боротьба «куреш». Для дівчат влаштовувалися гойдалки, жінки котили з гори сито, ворожили на хороший урожай наступного року. Закінчувалося свято спільним хороводним танком – «хораном». Приблизно так само, як і Дервізу, кримські татари на початку травня святкували Хидирлез. Напередодні свята робили велике прибирання в оселях, а після вечірньої молитви розпалювали вогнища, через які стрибали всі жителі села. У день свята прагнули посадити дерево або квіти, вийти на поле. Там чоловіки змагалися в боротьбі «куреш», жінки котили з гори круглий хлібець «калакай», щоб поворожити, який урожай чекати восени, а дівчата гойдалися на гойдалках, обвитих зеленню і квітами.

Пригадай, що ти знаєш про Мойсея та Велику Книгу іудеїв. Обери який-небудь абзац розповіді про єврейські свята, прочитай його й розкажи своєму/своїй сусідові/сусідці по партії, що нового ти дізнався/дізналася, що тобі сподобалося, видалося цікавим. Вислухай враження твого сусіда/сусідки від того фрагмента, який він/вона прочитав/прочитала. Незнайомий вам обом абзац тексту прочитайте разом і обговоріть.

Історія народу та релігія у євреїв нерозривно пов'язані й однаково шановані. Існує декілька важливих дат календаря – святкові дні та дні жалоби, що нагадують про події єврейської історії. Пости в іудаїзмі встановлені на згадку про страждання, перенесені євреями, але скорбота не є головним почуттям у ці дні. Основна мета постів – пробуджувати серця й прокладати шлях до розкаяння, нагадувати про погані вчинки, про події, які призвели до нещастя. Щоб нещастя закінчилися, кожна людина повинна задуматися над своїми вчинками, усвідомити їх і не повторювати в майбутньому. Для всіх єврейських свят існує декілька спільних правил: 1) усі свята починаються ввечері, із заходом сонця, оскільки вважається, що в цей момент зароджується новий день; 2) для здійснення святкових церемоній і богослужіння необхідна присутність усіх членів громади; 3) заборонено працювати та робити повсякденні справи, але можна веселитися й навіть не дотримуватися трауру; 4) під час святкових частувань промовляють благословення над вином, потім здійснюють ритуальне обмивання рук, благословляють хліб, тільки потім можна приступати до їжі. Старий Завіт наказує святкувати та веселитися чоловікам і жінкам, вільним і одруженим, а також представникам інших народів і релігій, що живуть серед євреїв.

Головне свято іудеїв – Шабат (субота) – буває кожного тижня. Свято починається увечері в п'ятницю до заходу сонця, коли господиня будинку запалює суботні свічки. У суботу не можна нічого робити, навіть готувати їжу. Найулюбленішим святом є Песах (Пасха), коли вшановується пам'ять виходу євреїв з Єгипту та їхнього звільнення з рабства, через що це свято є святом свободи. Впродовж 7 днів свята іудеї їдять мацу – прісний хліб, виготовлений з борошна та води, у пам'ять про подорож у пустелі. Євреї називають Песах «царем свят». Через 7 тижнів після Песаха іудеї

святкують Шавуот (П'ятдесятницю) – свято дарування єврейському народові Тори на горі Синай. Напередодні свята заведено прикрашати синагоги й оселі зеленими гілками дерев, трояндами, ароматними травами. Відзначаючи Шавуот, іудеї їдять різні сири, сметану, млинчики, пироги, коржики з медом. Одним з найважливіших також є свято Рош Гашана («голова року») – єврейський Новий рік, який відзначається у вересні-жовтні. У перший вечір Рош Гашана вітають одне одного побажаннями бути вписаним у Книгу Життя. Під час святкового частування заведено умочувати хліб (зазвичай круглу «халу») у мед, щоб рік, що настає, був солодким, їдять яблука з медом.

Цікаве також єврейське «свято кущів» – Суккот – це назва тимчасового помешкання, що будувалося колись селянами на полях під час збору врожаю з гілок і листя. У таких же куренях євреї жили під час виходу з Єгипту. На згадку про це під час свята Суккот у дворі або на веранді будинку чи синагоги іудеї будують курінь і живуть у ньому 7 днів, щоб бути ближче до природи і, дивлячись на зоряне небо, роздумувати про життя й Божі заповіді. Серед календарних свят на честь історичних подій найбільш відомими є Пурим («жереб») – свято порятунку єврейського народу за часів перського царя Ксеркса – і Ханука («оновлення») – свято на честь відновлення богослужіння в Єрусалимському храмі майже 2200 років тому. А ще його називають святом перемоги світла над пітьмою, святом надії, яке вчить людей ніколи не впадати у розпач. Під час Пуриму заведено веселитися, дарувати солодощі, фрукти, напої своїм родичам і друзям, а також щедро обдаровувати незаможних. Під час Хануки євреї 7 днів запалюють свічки, співають пісні, грають, танцюють, ласують оладками, схожими на деруни, пончиками та іншими смаколиками.

Які з перерахованих нижче свят можна назвати календарними, сімейними, релігійними? З'єднай їх стрілками. Як ти думаєш, під час яких сімейних або календарних свят проводяться релігійні ритуали?

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ		РІЗДВО
ВЕЛИКДЕНЬ	РЕЛІГІЙНІ	ВЕСІЛЛЯ
КУРБАН-БАЙРАМ		ПУРИМ
СУККОТ	СІМЕЙНІ	НОВРУЗ
НОВИЙ РІК		ТРІЙЦЯ
ХАНУКА	КАЛЕНДАРНІ	УРАЗА-БАЙРАМ
СВЯТО ВРОЖАЮ		ХИДИРЛЕЗ

Порадься з батьками й склади усну розповідь про те, як у твоїй культурі проходить релігійне, календарне або сімейне свято. Скористайся наведеними запитаннями, щоб твоя розповідь була якомога повнішою та яскравішою.

1. Як називається свято, чому воно присвячене?
2. Чи потрібне запрошення на свято, чи приходити може будь-хто, за своїм бажанням?

3. Чи можна на це свято приходити представникам іншої релігії, культури?
4. Як запрошують на свято?
5. Який одяг не можна одягати гостям цього свята?
6. Чи необхідно приносити з собою якісь подарунки, частування?
7. Як правильно привітатись і привітати господарів оселі та інших гостей свята?
8. Як відповідати на вітання господарів і гостей?
9. Що потрібно знати гостю про хід святкування та про особливості релігійного ритуалу, який проводиться під час свята?
10. Чи влаштовується пригощання під час свята? Яким воно буває?
11. Чи є спеціальні слова або дії господарів, які дозволяють всім гостям зрозуміти, що можна приступити до їжі чи необхідно її закінчити?
12. Які бувають розваги? Чи можна в них брати участь хлопчикам і дівчаткам?
13. Як правильно подякувати господарям, попрощатися й піти?

Напиши, як твоєю рідною мовою можна привітати:

З ДНЕМ НАРОДЖЕННЯ ДИТИНУ ТА ЇЇ БАТЬКІВ

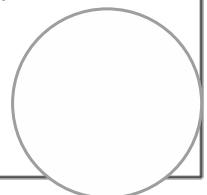
З ДНЕМ ВЕСІЛЛЯ МОЛОДЯТ І ЇХНІХ БАТЬКІВ

ТВОГО ДРУГА ЧИ ПОДРУГУ З РЕЛІГІЙНИМ СВЯТОМ

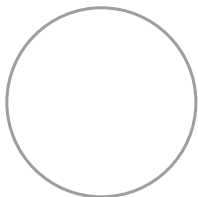
Якщо хтось із твоїх друзів чи сусідів запросив тебе в гості, щоб разом відсвяткувати яке-небудь релігійне свято, чемно подякуй і зроби таке:

- ☺ запитай у своїх батьків, а також у батьків чи близьких твого друга або подруги, чи згодні вони, щоб ти був/була присутній/присутня на цьому святі;
- ☺ поцікався, який одяг буде доречним, як вітають господарів чи інших гостей і що в цей день прийнято приносити в дім – які подарунки або частування;
- ☺ заздалегідь розпитай, як зазвичай відбувається свято в родині твого друга/подруги, які ритуали виконують господарі й гості, бо тобі треба знати, як правильно поводитися, щоб не образити людей навколо;
- ☺ якими б незрозумілими чи навіть дивними не здавалися тобі релігійні традиції твоїх друзів і сусідів, у жодному разі не смійся і не висловлюйся про них нешанобливо, адже цим ти можеш дуже образити людей, які відкрили перед тобою не тільки двері свого дому, а й своє серце.

СВЯТА, ЯКІ МИ ВІДЗНАЧАЄМО РАЗОМ

Свята – невід’ємна частина нашого життя, так само, як і трудові будні. Вони бувають різні – сімейні, календарні, релігійні, державні. Причому в різних куточках землі зовсім несхожі люди можуть відзначати однакові свята і навіть в один день, але є й такі, які відзначаються тільки в одній країні або тільки однією групою людей.

Подумай і напиши, які свята всі жителі нашого краю, незалежно від національності, мови, релігії, статі, відзначають разом.

Прикмета –

- 1) властивість, ознака, за якою можна впізнати кого-небудь, що-небудь;
- 2) явище, випадок, який у народі вважається за передвістя чого-небудь

Розкажи, як у твоїй родині заведено святкувати прихід Нового року. Під час розповіді намагайся дотримуватися такого плану:

1. Як ви прикрашаєте будинок до свята?
2. Які дарунки ви готуєте одне одному?
3. Хто і як придумує новорічне меню?
4. Які страви обов'язково мають бути на новорічному столі?
5. Як проходить новорічна ніч?
6. Які побажання ви говорите одне одному?
7. Чи є які-небудь новорічні прикмети?
8. Чи заведено в новорічну ніч ходити поздоровляти сусідів?

Напиши традиційне привітання з Новим роком твоєю рідною мовою. Вивчи привітання з Новим роком 2–3 мовами твоїх сусідів.

Новий рік – свято, яке святкують багато народів відповідно до прийнятого календаря, у момент переходу нового року. У більшості давніх народів його святкування збігалось з початком відродження природи. У стародавньому Єгипті Новий рік міг початися із липня по вересень – під час розливу річки Нілу, коли сходила зірка Сиріус. У стародавніх римлян початком року вважався березень, що збігався з початком польових робіт, але після зміни календаря його почали святкувати 1 січня. Цю традицію наразі наслідують більшість країн світу. Китайський Новий рік зазвичай припадає на перший молодик між 12 січня й 19 лютого. Єврейське свято Рош Гашана (Глава року) святкують не раніше 5 вересня й не пізніше 5 жовтня. Мусульманським Новим роком вважається перший день місяця Мухаррам за ісламським календарем, і його початок може припадати на будь-яку пору року.

У Київській Русі, найімовірніше, Новий рік святкували з появою нового Місяця в перші весняні дні, найближчі до 21 березня. З прийняттям християнства у Києві було запроваджено святкування Нового року 1 березня. Пізніше Новий рік було перенесено на 1 вересня, відповідно до візантійської традиції. Наразі в Україні календарний Новий рік святкують так, як і в інших країнах Європи, – 1 січня.

Новий рік вважається сімейним святом, але ж і ти з однокласниками/однокласницями – одна сім'я! Уяви, що ти збираєшся провести новорічну ніч із ними. Придумай і напиши:

меню святкового столу _____

які дарунки ти подарував/подарувала би своїм однокласникам та однокласницям _____

розваги, які ти запропонуєш, щоб новорічна ніч пройшла цікаво _____

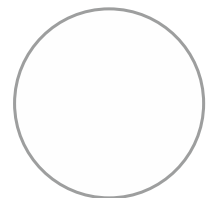

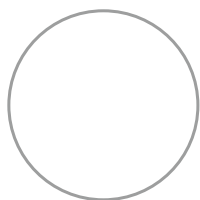

Намалюй на окремому аркуші, як ти хотів/хотіла би прикрасити кімнату, де ви з однокласниками та однокласницями могли б відзначити Новий рік.

ПОДАРУНКИ

Подарунок – це знак уваги, виявлення дружніх почуттів, любові або приязні. Найкращий подарунок той, який вибраний і дарований від душі. Причому абсолютно не важливо, скільки він коштує. Головне, щоб він був підібраний з урахуванням інтересів, захоплень і потреб того, кому цей дарунок призначений. Інколи можна заздалегідь запитати іменинника/іменинницю, про який дарунок він/вона мріє, але буде краще, якщо ти про це запитаєш у когось із його/її рідних або близьких друзів чи подруг. Хай це буде приємним сюрпризом! Дарунки заведено красиво упакувати й оформляти штучними квітами, стрічками тощо. Гарним доповненням до подарунка будуть підписана тобою листівка і букет квітів, хоча вони можуть даруватися і самі по собі. Наприклад, поштова листівка, відправлена тобою родичам або друзям, що живуть далеко від тебе, через соціальні мережі, електронною або звичайною поштою, буде для них приємним знаком уваги. Вибираючи квіти, необхідно пам'ятати, що не обов'язково дарувати букет, інколи досить і однієї квітки, але красивої і свіжої. При виборі квітів потрібно враховувати, що в деяких культурах по-різному ставляться до кольору букета або до квітів, що входять до його складу, і навіть до їхньої кількості! Наприклад, білі кали колись у нас були квіткою нареченої, а от греки вважають їх за квітку поховання і жалоби. В Україні існує традиція дарувати білі та рожеві квіти молодим дівчатам або нареченим, яскраво-червоні – коханим, а от жовтий колір є символом розлуки. А в деяких європейських країнах жовтий колір вважається кольором радості, благополуччя й багатства. У нас заведено на свята дарувати тільки непарну кількість квітів, а, наприклад, у Грузії – тільки парну, бо непарне число квітів там символізує негаразди, втрату близької людини.

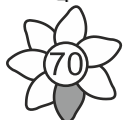

Розкажи, як у твоїй родині заведено дарувати подарунки на день народження. Для підготовки розповіді скористайся наведеними нижче запитаннями.

1. Які подарунки у вашій родині зазвичай дарують на день народження?
2. Чи можна дарувати квіти на день народження? Який їхній колір і кількість вважаються недоречними?
3. Коли заведено вручати подарунки: при вході до оселі, йдучи з гостей або за столом?
4. Що повинен/повинна говорити гість/гостя, вручаючи подарунок? Що відповідає іменинник/іменинниця?
5. Чи можна при цьому торкатися іменинника (-ці) або цілуватися й обійматися з ним/нею?
6. Чи заведено розглядати подарунки в присутності гостей?

Розкажи, як ти думаєш, які подарунки можуть не сподобатися твоїм друзям або подругам і чому.

Прочитай, які подарунки можна зробити своїми руками.

У багатьох країнах і культурах найдорожчим, пам'ятним і коштовним подарунком є той, що зроблений своїми руками. Адже цей подарунок, як правило, виготовлений в одному екземплярі, спеціально для вшукання свята. Існує велика кількість подарунків, які ти можеш зробити своїми руками. Пригадай малюнки, аплікації, вироби з пластиліну або природного матеріалу, які ти колись робив/робила у дитячому садку й дарував/дарувала своїм близьким і друзям. Тепер ти став/стала дорослішим/дорослішою і можеш зробити багато інших цікавих і красивих речей, які стануть чудовим подарунком до будь-якого сімейного свята. Це можуть бути: 1) вироби з природного матеріалу, 2) аплікації з паперу, соломки та ниток, 3) вишивка на хусточці, рушнику тощо, 4) плетений шарфик, шапочка або серветка, 5) невеликий килимок, гобелен, 6) батик (розпис по шовку), 7) вироби зі шкіри – пояски, прикраси, декоративні квіти, торбинки тощо, 8) чеканка, 9) предмети, виліплені з солоного тіста або глини, 10) декоративні пластини з фанери, глини, солоного тіста тощо, 11) сплетена з мотузок сумочка або кашпо для квіткового горщика, 12) намисто, кулон, браслети з бісеру, глини, шкіри та ін., 13) гарно оформлений малюнок або каліграфічно зроблений напис, 14) м'яка іграшка або традиційна лялька тощо.

Напиши, які з перерахованих вище подарунків ти міг/могла би зробити своїми руками й навчити цього свого/свою сусіда/сусідку по парті. _____

_____
_____
_____

Скористайся моїм або своїм особистим шифром на стор. 84 і напиши, які подарунки ти мрієш отримати у свій день народження. _____

_____
_____
_____

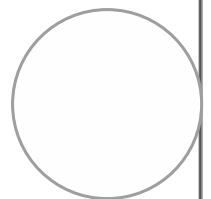

Вибираючи подарунок, пам'ятай, що не варто:

- ☺ дарувати дуже дорогі подарунки;
- ☺ дарувати те, що навряд чи може знадобитися;
- ☺ дарувати те, що тобі дуже подобається, але до чого інший/інша байдужі;
- ☺ дарувати рибок, хом'яка та ін., не дізнавшись заздалегідь, чи дозволять батьки твоєму/твоїй другу/подрузі тримати вдома тварин.

Коли ти прийдеш у гості, пам'ятай, що не можна:

- ☺ вручаючи подарунок, розповідати, яка це важлива та дорога річ;
- ☺ критикувати свій і чужі подарунки;
- ☺ наполегливо розпитувати, чи сподобався подарунок.

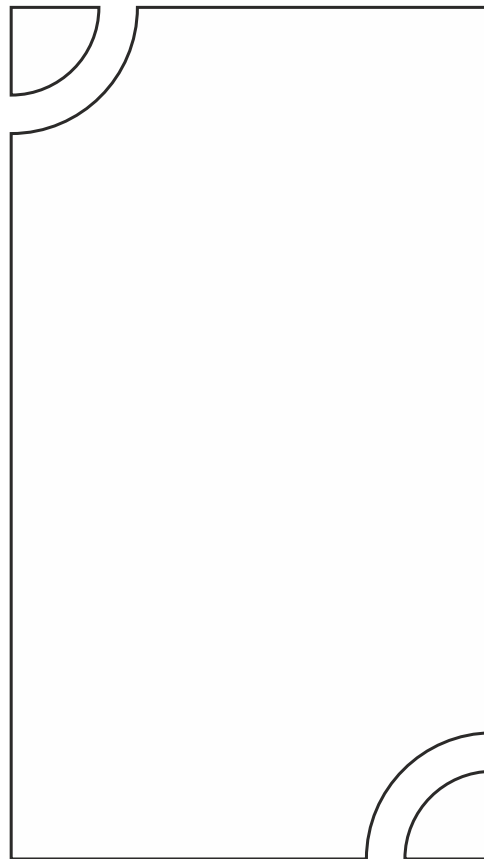
Прочитай і намалюй ілюстрацію до оповідання. Розкажи, як ти позбуваєшся нудьги.

ДВА ВОЛОХАТІ ПРИЯТЕЛІ

Чи знаєте ви, що в необхідного для людини відпочинку є два потворні сусіди? Їм дуже подобається, коли хто-небудь сидить без діла, дуже нудьгує й сумує. Завжди, коли людина хоче відпочити, поряд з нею з'являються двоє непомітних волохатих приятелів: хитра Лінь й обтяжливе Неробство. Оточують вони людину й починають дмухати на неї своєю заразливою тугою та нудьгою. Надихається людина такою заразою й відразу захворює смутком, печаллю й нудьгою. І тоді замість радісного відпочинку людина надовго залишається у владі сумного, поганого настрою та важких роздумів.

Багато людей, бажаючи відпочити, вдихають похмуре повітря Лінощів і Неробства. Але в кожній людині є зброя й ліки проти волохатих приятелів. Адже всім відомо, що Лінь і Неробство бояться цікавої роботи й терпіти не можуть, коли людина постійно чимось зайнята – читає, грає, подорожує, щось колекціонує.

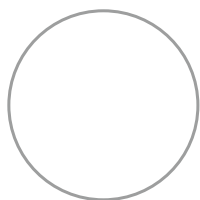
(За М. А. Андріановим)

Існує багато способів цікаво, корисно й весело проводити вільний час разом зі своєю сім'єю або зі своїми друзями. Наприклад, люди ще в давні часи придумали такі ігри, як шашки, шахи, нарди, доміно, карти, кості та ін. Можеш також попросити батьків пограти з тобою в такі відомі їм ігри, як «Міста», «Морський бій», «Ерудит». Для того щоб у них грати, досить одного-двох аркушів паперу й олівця. У ці ігри можна грати вдома, на природі та в подорожі. Здавна велику радість людям приносила спільна творчість – малювання, рукоділля (шиття, плетіння, вишивання, виготовлення макраме та ін.), художня аплікація, ліплення, випалювання по дереву та ін. Причому навчитися всіх премудрощів цих ремесел не так уже й складно.

Дуже весело та корисно можна провести час, подорожуючи пішки парком або лісом Одещини чи просто гуляючи околицями свого населеного пункту. Якщо немає такої можливості, хоча б у дворі або на найближчому спортивному майданчику пограйте в бадмінтон, волейбол, баскетбол, футбол. Спільний похід у цирк, театр, на концерт або у кіно дозволить вам краще пізнати одне одного, обмінятися думками. І, звичайно, дуже важливо, щоб ваші сімейні свята не перетворювалися просто у велике пригощання. Спробуй придумати разом з батьками або запропонуй їм різні ігри та конкурси, у які ви можете пограти разом з гостями. Підберіть музику для пісень і танців, і тоді ваше свято буде по-справжньому цікавим та незабутнім.

ЗНАЙОМСТВО З НАВКОЛИШНІМ РОСЛИННИМ СВІТОМ

Прочитай вірш Наталії Трищ «Таємниці шкільного подвір'я». Розкажи, які рослини ти бачиш навколо своєї школи. Які з них тобі подобаються і чому?

Я до школи поспішаю,
Все навколо розглядаю,
При стежині у рядочок
Стали клени і дубочки,
У траві жучки й мурашки,
На деревах спритні пташки.
Золоте вбрання у клена,
А ялиночка – зелена,
В кольоровім цвіті клумби,

Дятел стукає на дубі.
Он горобчики стрибають,
Бджоли з квіток мед збирають.
Зграйкою летять синиці...
Скрізь свої є таємниці.
На подвір'ї школи чисто,
Он калина у намисті,
Наче просить не смітити
І довілля захистити.

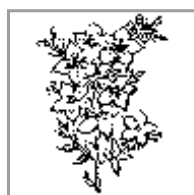
Вибери серед малюнків зображення тих рослин, які ти бачив/бачила під час природознавчої екскурсії в зеленій зоні, у лісі, в степу. Розкажи, як вони називаються твоєю рідною мовою і що ти про них знаєш. Пограйся з однокласниками/однокласницями – сплетіть «віночок» з рослин. Спочатку необхідно домовитися, хто якою рослиною або квіткою назветься. Потім ведучий/ведуча повинен/повинна назвати себе і запросити рослину – свого/свою сусіда/сусідку в парку, лісі, на полонині або степу – узяти його/її за руку, і так поступово «заплететься» вінок з рослин твого регіону.

БЕРІЗКА

ГЛІД

ЗВІРОБІЙ

ТРОЯНДА

ЧЕБРЕЦЬ

КОВИЛА

ШАВЛІЯ

КОНВАЛІЯ

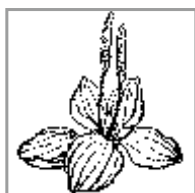
М'ЯТА

КАЛЕНДУЛА

КУЛЬБАБА

ПОДОРОЖНИК

ПРОЛІСОК

ПОЛІН

ТÉРЕН

Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я й приказки. За допомогою мого шифру або придуманого тобою на стор. 84 напиши останню приказку.

Ліс не школа, а всіх учить. Ліс і вода – брат і сестра.
Ліс нас зігріває, годує, одягає, зелений дах від спеки вкриває.
Багато лісу – не губи, мало лісу – бережи, немає лісу – посади.

Прочитай вірш «Правила розвідників природи» Н. Рижової у перекладі Д. Кононенка. Розкажи, чи був у тебе досвід відпочинку на природі. Яке із правил розвідників/розвідниць природи ти вже виконував/виконувала? Чи стикався/стикалася ти з негідною поведінкою людини в лісі або в парку? Як ти можеш захистити природу?

Якщо в ліс прийшли гуляти, Запах свіжості вдихати, Грайся, бігай і стрибай, Тільки, цур, не забувай, Що не треба тут кричати, Навіть голосно співати. Звірі налякаються І порозбігаються. Гілки в дуба не ламай І дивись не забувай	Із трави сміття прибрати, Квіти тут не треба рвати, Із рогатки не стріляти – Ти ж прийшов не убивати! Хай метелики літають – Чи ж вони вам заважають? Тут не треба всіх ловити А чи палицею бити. Ти у лісі тільки гість. Тут господар – дуб і дрізд.	Їх не знищуй до ноги – Нам вони не вороги! Бережи їх і пильнуй, Годівнички їм змайструй! Тоді будь-яке звірятко – Чи то білка, чи зайчатко, Їжачок чи з річки риба Скажуть: «Ти – мій друг! Спасибі!»
--	--	---

Упорядкуй правила поведінки під час природознавчої екскурсії, залишивши або закресливши «не». Допиши ті правила, яких, на твій погляд, тут немає.

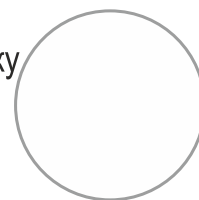
НЕ ламай дерева або кущі. НЕ квіти з корінням НЕ виривай. НЕ викопуй рослини, грибницю. НЕ заглядай у дупло – це НЕбезпечно. НЕ ходи в НЕвизначених дорослими місцях. НЕ рви багато квітів, від цього букет НЕ стане кращим. НЕ чіпай пташиних гнізд: до них навесні НЕ повернуться птахи.	НЕ роби надрізів на корі дерев – це НЕ відкриває шлях хворобам рослин. НЕ шуми й НЕ кричи – це НЕ лякає лісових мешканців. НЕ доторкайся до незнайомої рослини НЕ захищеною рукою: вона може бути отруйною.
--	--

Відгадай загадки про природу навколо тебе. Склади ребус до відгадки загадки, яка сподобалася тобі найбільше.

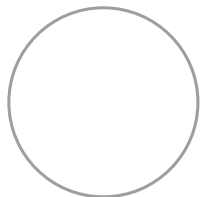
Що повітря очищає, Вдень від спеки захищає Ще й від вітру в час негоди Й є частинкою природи.	На дереві гойдається, Жупан колючий має. На літо одягається, А восени скидає.	Батько синів тисячі має, кожному шапочку справляє.
--	--	---

Їсти не просить, влітку і взимку одне вбрання носить.

ВОДОЙМИ ТА ЛІСИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ

Маршрут – заздалегідь на-
креслений шлях руху з указів-
кою основних пунктів зупинки.
Активний відпочинок –
це єднання з природою, цікава
подорож, наповнена активними
засобами пересування

Екотурист – людина,
яка відвідує незаймані куточки
природи разом із досвідченим
екскурсоводом, який відповідає
за дотримання правил відпочинку
людей, безпечного для
навколишньої природи

Згадай або дай визначення, що таке «водойма».

Розкажи, які річки, озера й водосховища є у твоєму регіоні. Яку мінеральну воду Одещини ти пив/пила або знаєш? Намалюй на окремому аркуші яку-небудь водойму, розташовану у твоєму регіоні.

Чи знаєш ти, що Чорне море за часів міфів і легенд греки називали «Понт Аксінський» – Море Негостинне, тому що воно було дуже підступним, адже більшість його берегів – це неприступні скелі, об які розбивалися багато кораблів? Пізніше, коли греки-мореплавці вивчили вітри, які найчастіше бувають у цих місцях, морські течії, знайшли зручні бухти та побудували порти, вони почали називати його «Евксінос Понтос» – Море Гостинне, а сусіднє Азовське море – «Меотіс лімніс» – Меотійське озеро. Довгий час у Європі Чорне море називали «Скіфське», через те що на його північних берегах багато сотень років мешкали племена скіфів. Лише близько 1000 років тому з'явилася й потім поширилася у світі назва «Чорне море». Чому таке синє море раптом стало «чорним»? Існує багато легенд і припущень. Одне з них придумали моряки, які помітили, що глибоко опущений у море залізний якор дуже швидко змінює свій колір і стає чорним. Учені довели, що це відбувається через сірководень, який міститься на глибині моря. Інше припущення базується на спостереженні жителів прибережних сіл у сучасній Туреччині: вони помітили, що в певний період часу починають квітнути водорості і через це вода ніби забарвлюється в чорний колір. Останнє припущення висунули вчені, які вивчали мови народів, що живуть на південному узбережжі Чорного моря та на Сході. Виявляється, у деяких східних мовах, наприклад у китайській, колір інколи символізує сторони світу. Чорний колір – північ, тому «Чорне море» може означати «Північне море» для людей, що жили набагато південніше від нього, або найпівнічніше море, яким подорожували торгові каравани Великого Шовкового шляху.

Ванна – посудина для купання й занурення в неї різних частин тіла; лікування, зміцнення тіла через дію води, повітря, піску, сонячного світла тощо на всю його поверхню

Сонячні ванни – спосіб лікування людей з використанням могутніх лікувальних властивостей сонячних променів. Під їхнім впливом покращується самопочуття, з'являється бадьорість, зростає працездатність, пришвидшується загоювання ран

Повітряні ванни – лікування повітрям, що полягає в дії повітря на оголене тіло, захищене від прямого сонячного випромінювання, протягом деякого нетривалого часу. При цьому відбувається загартовування організму, покращуються сон, апетит, самопочуття, підіймається настрій

Лікувальні грязі – це жирний мул, що накопичується на дні солоних лиманів та озер. Лікувальні грязі не схожі на звичайну грязь ні на вигляд, ні за складом. Вони блискучі, маслянисті, особливого перламутрово-сірого або чорного кольору й більше схожі на крем

Розкажи, яку рибу можна ловити в Дністрі або в інших річках, лиманах і озерах Одещини, Чорному морі. Придумай анаграми до назв риб, яких можна побачити у водоймах твого регіону або у супермаркеті. Обміняйтеся зошитами із твоїм/твоєю сусідом/сусідкою по парті і спробуйте їх розгадати.

Як ти розумієш приказки?

Німий як риба. Як риба у воді. Слизький як вугор. Не вчи рибу плавати.

Скоро літо, багато дітей будуть відпочивати – купатися і засмагати на річці, морі, ставку. Які правила поведінки біля водоймищ тобі відомі? Які небезпеки можуть тебе очікувати під час відпочинку і як їм можна запобігти? Спробуй скласти пам'ятку та поділися своїми знаннями з однокласниками та однокласницями.

Прочитай вірш «Повітря» у пер. Д. Кононенка. Навіщо людині потрібне повітря? Коли повітря їй допомагає, а коли шкодить? Як можна не забруднювати його?

Воно – прозора невидимка,
Без кольору легенький газ
І невагомою хустинкою
Всіх разом огортає нас.
У лісі, де росте ялиця,
Де дуб росте в траві густій,
Живе у ньому дух живиці,
Воно як запашний настій.

Воно теплом улітку віє
І холодить, коли зима,
Коли гуляють сніговії,
Де широчінь полів німа.
Його ми і не помічаєм,
Хоч нам воно як той бальзам.
Його ми просто всі вдихаєм –
Без нього не прожити нам!

Прочитай вірш учительки зі Львівщини Ірини Залізної «Ліс». Розкажи, чи ходиш ти в ліс із дорослими збирати гриби, горіхи, лікарські рослини та ягоди. Що саме ви збираєте? Як це відбувається? Які назви дарів лісу ти знаєш? Що в лісі тобі подобається найбільше?

Краплиночками ранньої роси,
Промінчиками лагідного сонця
Нас всіх запрошує у гості ліс,
Гостинці нам приносить на долоньці.
Щоб були рум'яні щічки –
Він дарує нам сунічки.
Щоб порадувати дитину –
Їй дає смачну ожину.
Беруть діти козубочки
І збирають тут грибочки.
Пройдіть лісом по стежині,
Зберіть лікарські рослини.

Сядьте дружно на пеньки,
Заспівайте пісеньки.
І вдихніть на повні груди.
Дарує ліс здоров'я людям.
Я подякувати лісу хочу
І йому даруночки зробити:
Сіна лосеві узимку принесу досочу,
Не забуду годівницю оновити.
Я не буду кривдити звіряток.
Не ламатиму дерев ніколи.
Ліс для мене наче справжнє свято.
Йду до лісу мов до школи.

Розкажи, які ти знаєш їстівні та отруйні, небезпечні гриби. Чи знаєш ти, як можна їх відрізнити? Які правила треба виконувати, щоб не нашкодити ані природі, ані своєму здоров'ю?

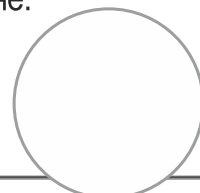

Грибниця – підземна частина гриба; місце, де він народжується; його «корінці», що складаються з тонких ниток

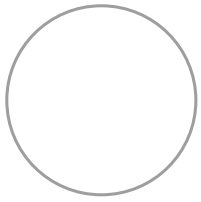

ПОРАДИ ГРИБНИКАМ

- ☺ Гриби не можна зривати, висмикувати із землі. Ніжку гриба потрібно акуратно зрізати ножем.
- ☺ Не можна розривати мох, оскільки грибниця від променів сонця загине.
- ☺ Незнайомі гриби не бери до рук.
- ☺ Не зривай гриби даремно, навіть якщо вони отруйні, адже грибами харчуються тварини.

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ СВІЙ ВІДПОЧИНОК. ПІДКОРЮВАЧІ ЧАСУ

А чи розмірковував/розмірковувала ти, що потрібно для вдалої подорожі? Напевно всі мандрівки, канікули в минулому для тебе планували батьки. Деякі з цих мандрівок тобі подобалися більше, деякі – менше. Якісь із них вдалося спланувати детально, з цікавою програмою і зустрічами. А деякі могли бути досить спонтанними. Звісно, обговорення всіх деталей не гарантує, що мандрівка буде вдалою. Але підготовка все одно зменшить ймовірність неприємних сюрпризів та непередбачуваних витрат. А процес підготовки до майбутньої подорожі вже принесе задоволення і подарує приємне очікування.

Спробуємо спланувати твої найближчі вихідні. Цього разу в тебе буде можливість провести їх так, як заплануєш ти. Більше того, вся родина має слухати тебе, як капітана корабля. Але є дві важливі умови: вибрати з батьками дати вихідних та узгодити бюджет (тобто скільки коштів ви можете витратити протягом цих вихідних). Здається важким виконати умови? Спробуймо зробити самостійні кроки і подивимося, до чого приведе експеримент.

1. Обрана дата вихідного дня
2. Запиши, будь ласка, обов'язкові справи твоєї сім'ї на ці вихідні. Хай їх буде не більш ніж три. Адже у вас має залишитися час для спілкування та запланованих тобою подій.

Список обов'язкових справ на «___» _____ 201__ року:

1. _____
2. _____
3. _____

3. Запиши ті заходи, які, на твою думку, є цікавими для тебе та інших членів родини. Це можуть бути як організовані кимось заходи (виставки, кінотеатр, різноманітні шоу), так і власноруч (домашня вистава або театр тіней, пікнік, поїздка до ботанічного саду або виготовлення снігового замку тощо). Нехай цих «цікавинок» також буде три.

Цікавинки для нашої родини:

1. _____
2. _____
3. _____

4. Наступний важливий етап. Для того щоб встигнути зробити все і добре провести час, заздалегідь пропиши кроки – що потрібно зробити кожному із членів родини. Наприклад, для організації пікніка у парку вам потрібно:

1. Переглянути прогноз погоди.
2. Визначити місце для відпочинку й дізнатися про умови перебування там.
3. Взяти широку ковдру, щоб всім вистачило місця, або туристичні килимки, якщо місце відпочинку не обладнане спеціальними місцями для сидіння.

4. Вимити овочі та фрукти вдома.
5. Підготувати канапки та напої.
6. Взяти посуд, серветки та засоби для прибирання за собою після пікніка.
7. Взяти спортивне приладдя для ігор на свіжому повітрі (бадмінтон, м'яч, тарілку фрісбі тощо). Якщо поруч є водоймище, треба подумати, чи захочете ви порибалити, і взяти необхідне знаряддя. Якщо хтось у родині захоче поплавати, не забути про рушники та купальні костюми.
8. Продумати маршрут руху та підготувати засоби для пересування. Навігатор або гугл-карти, які доступні для користування на багатьох електронних девайсах, можуть вам допомогти скласти найзручніший маршрут. Якщо ви поїдете на велосипедах, потрібно підкачати колеса, подумати про кріплення речей для пікніка тощо. Якщо автомобілем – вчасно заправити його паливом, покласти насос та запасне колесо тощо. Якщо громадським транспортом – подивитися, скільки часу це займе й де треба робити пересадки.
9. Підготувати аптечку для першої допомоги, ліхтарик і фотоапарат із запасними батарейками для цікавого фотозвіту про ваш родинний відпочинок.

Таких пунктів може бути багато. Деякі з них можна виконати заздалегідь (пункти 1–2, 4, 6–8), а деякі потребують підготовки в день запланованого пікніка (пункти 3 і 5). Але якщо ти все добре і вчасно сплануєш, то відпочинок принесе радість усім.

Зазвичай батьки скаржаться на те, що їм не вистачає часу на відпочинок. Можеш сам/сама навчитися добре спланувати час і допомогти близьким стати «підкорювачами часу». У цьому тобі допоможе письменник Стівен Кові. Він запропонував свою систему, як не забувати про важливі справи і встигати робити завдання вчасно. На додачу до цього бути в доброму гуморі і не перевтомлюватись.

СЕКРЕТ СТВЕНА КОВІ

Всі свої справи він сортував «по квадратах» – як мама сортує білизну перед пранням, щоб речі не пофарбувалися і не зіпсувалися. Так само Стівен Кові сортував події на важливі та неважливі, термінові і нетермінові.

Термінові – дії, які потрібно виконати в першу чергу. Важливі справи також не можна відкладати. Як же діяти, як встигнути скрізь? Дуже просто. Потрібно «розкласти» всі перелічені справи в потрібні квадрати. І намагатися, щоб справ у квадраті «Нетермінові – Важливо» було більше. Це допоможе тобі якісно виконувати свої обов'язки. Також корисно справи неважливі і нетермінові зовсім прибрати. Адже вони забирають такий дорогоцінний час, який ти можеш присвятити відпочинку або іншим важливим справам. У квадраті «Неважливо – Термінові» містяться справи, які не можна відкласти. Але не обов'язково робити їх самому, головне – вчасно попросити близьких про допомогу. Наприклад, це може бути прогулянка з собакою, якого подарували сестричці. Собака не твій, відповідальна за нього сестричка. Але вона зараз хворіє або має готуватися до контрольної. У такому разі

	Термінові	Нетермінові
Важливо	 Термінова справа	 Якість
Неважливо	 Допомога один одному	 Витрачання часу

ти можеш допомогти їй. Так само ти можеш просити допомоги, якщо справа термінова, але в тебе є наразі важливіші.

Головне правило: ти маєш виконувати свої важливі термінові і нетермінові справи вчасно. Про твої здібності гарного планування можна сказати, якщо більшість твоїх справ потрапили у квадрат «Нетермінові – Важливо». Це означає, що ти можеш завчасно спланувати події. І ще знайти час на допомогу іншим. Подивись на твій список обов'язків для організації вихідного дня. І розподіли справи на потрібні квадрати. Якщо ти будеш дотримуватися його хоча б протягом одного місяця при виконанні своїх шкільних і домашніх завдань, результати й успіхи не забаряться!

Проаналізуй, чи відмовився/відмовилася ти від деяких обов'язків у результаті сортування. Кого ти попросиш про допомогу для справ другорядних, але термінових?

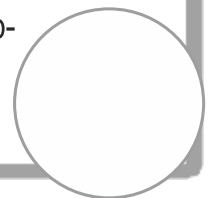

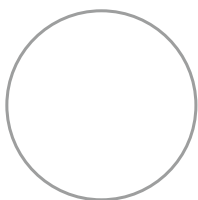
Пропонуємо тобі потренуватися, щоб не губитися у довгих списках справ. Один з варіантів складання списків нам припав до душі. Це такий варіант оформлення, де буде добре видно, хто і за що є відповідальним. Оскільки він є візуальним (намальованим, з використанням картинок і символів), тому краще запам'ятовується нашим мозком (дивись додаток до подорожі на стор. 87).

Потрібно підготувати малюнок «Незвичайний небокрай», у центрі якого головна справа, котру треба виконати тобі або всій вашій родині. Це найбільша центральна хмаринка. У нашому прикладі – це організація сімейного пікніка. Наступний крок – провести промінчики від головної хмаринки. Кількість промінчиків дорівнює кількості людей, які беруть участь у події. У кожного члена родини є свої хмаринки – справи, які потрібно виконати. У когось буде більше, у когось – менше. Одразу буде помітно, у чому можна об'єднатися або допомогти іншому, виконавши свої обов'язки. Отже, потренуємося в опануванні цього корисного інструменту. Наразі в тебе є свій список важливих справ при організації сімейного відпочинку на вихідних. А тепер спробуй заповнити «незвичайний небокрай». Необхідні промінчики та хмаринки можеш домальовувати. А також доповнити малюнок символами, картинками та смайликами, щоб передати емоцію.

Такий інструмент, як «незвичайний небокрай», допомагає не тільки у підготовці до якоїсь події, шкільної вистави, подорожі. Також він стане у пригоді при вивченні уроків, переказі довгих текстів, вивченні віршів. Ти просто можеш зобразити замість хмаринки картинку, які будуть нагадувати наступний абзац тексту, його основну думку. Таким чином, перед очима матимеш картинку-підказку, яку ми краще запам'ятовуємо, ніж написаний у стовпчик текст. Повісь намальований небокрай на холодильник або над робочим столом у кімнаті і ти швидко вивчиш. Такий метод був відкритий вченим-психологом Тоні Б'юзенем і названий методом ментальних карток – карток для розвитку пам'яті та здібностей мозку. Він є досить ефективним як для твоїх однолітків, так і для дорослих.

НАШІ УЛЮБЛЕНІ ПІСНІ

Прочитай вірш Марії Чумарної «Вся земля моя співає». Розкажи, чи любиш ти співати.

Півень голос подає –
Вранці сонечко встає,
Жайвір сонечко вітає,
Соловей в саду співає,

Пробудились горобці –
Голосисті молодці,
І синички, й ластівочки
Подали нам голосочки.

Цвіркуни збудились в лузі –
Всі мої маленькі друзі,
Що співатимуть весь день
Золотих своїх пісень.

Ти закінчуєш третій клас. Трішки сумно з тобою розлучатися на цілих три місяці! Але ж попереду – канікули, які, я сподіваюся, ти проведеш ще цікавіше й насиченіше, ніж попередні! Адже ти тепер знаєш, як правильно потрібно розподіляти свій час і відпочивати! А який відпочинок, свято можуть обійтися без пісень? Спробуймо разом пригадати деякі вірші та деякі вже знайомі тобі пісні і не просто заспіваймо їх разом, а задумаймося про те, чого вони навчають. Сподіваюся, ці пісні зможуть допомогти тобі не лише відпочивати, а й учитися, працювати, долати труднощі й не забувати, якою має бути справжня людина та друг/подруга.

Прочитай вірш Василя Симоненка «Наші улюблені пісні». Як ти гадаєш, за що дякує дідові автор цього вірша? Згадай, які пісні співали твої близькі. Які пісні з їхнього репертуару тобі подобаються найбільше і чому?

Я вірив, що краще всього –
Пісні, які знав дідусь.
Вмоцуюсь на коліна до нього
І в очі йому подивлюсь.
А він вимовляє, виспіває
Гарячі, прості слова –

І все давниною сивою
В очах моїх ожива.
І плачу було, і сміюся,
Як слухаю ті пісні...
Спасибі ж тобі, дідусю,
За те, що ти дав мені.

Напиши на окремому аркуші слова своєї улюбленої пісні, яку ти співаєш, коли тобі дуже добре, або тієї, яка підтримує тебе, коли тобі стає сумно. Поділися «рецептом» твого гарного настрою з однокласниками та однокласницями.

Проспівай пісеньку «Друзі ми: і ти, і я!» разом зі своїми однокласниками та однокласницями і відтворіть у колі всі рухи та вітання, про які в ній ідеться. Зробіть спільну світлину.

Наше коло мов сім'я,
Друзі ми: і ти, і я!
Приспів (двічі):
Добрий день усім, хто справа.
Добрий день усім, хто зліва.
Ми – одна сім'я!

Наше коло мов сім'я,
Друзі ми: і ти, і я!
Приспів (двічі):
Обійми того, хто справа.
Обійми того, хто зліва.
Ми – одна сім'я!

Прочитай вірш М. Сингаївського «Мій друг Алі». Чи знайшов/знайшла ти нових друзів/подруг у цьому році?

На узбецькій сонячній землі
Я зустрівся з хлопчиком Алі.
Він далеко в полі за селом
Пас отару з татком-чабаном.
Бавився з вітрами, наче птах,
І на сонці, на вітрах засмаг.
Я сказав йому: «Салям алейкум!»
Зняв Алі червону тюбетейку,

Вишиту шовками, дуже гарну,
І подарував мені на згадку.
Подружили ми на довгі роки
З Алішером – другом чорнооким.
Добрих друзів я не забуваю,
Часто я листи їм надсилаю.
І летять вони, мов журавлі,
В край узбецький, де живе Алі.

Коли люди дружать, вони дуже тісно спілкуються, обмінюються своїми знаннями, думками, почуттями. Подаруй другу/подрузі яку-небудь пісню твоєю рідною мовою. Допоможи йому/їй вивчити пісню, щоб ви могли співати її разом.

Закінчується навчальний рік. Прийшов час підбивати підсумки. Напиши, що нового ти дізнався/дізналася та чого навчився/навчилася за цей час. _____

Порівняй те, що ти написав/написала, з очікуваннями, які були в тебе під час нашої першої подорожі (стор. 3). Розкажи, наскільки вони справдились.

Спробуй за 12-бальною шкалою оцінити, як ти протягом цього навчального року:

відпочивав/відпочивала _____ допомагав/допомагала _____ дружив/дружила _____
навчався/навчалася _____ працював/працювала _____

Подумай, що тобі ще потрібно зробити, щоб стати кращим/кращою.

Розкажи, як ти хочеш провести літо. Обміняйся зошитами зі своїм/ своєю сусідом/сусідкою по парті й напишіть одне одному свої побажання гарно провести канікули. _____

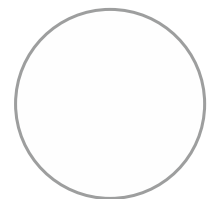

Правила розв'язання ребусів

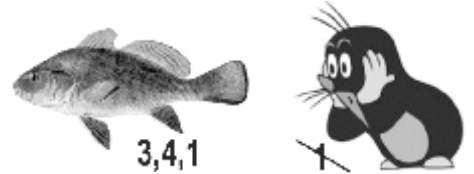
Правило 1. Зображені на малюнках предмети й живі істоти читаються як слова в називному відмінку однини.

Правило 2. Якщо малюнок перевернений догори ногами, то слово потрібно читати навпаки, тобто справа наліво. Наприклад, намальований догори ногами КИТ – читаємо ТИК.

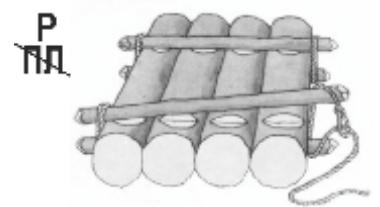
Правило 3. Коми після малюнка вказують, скільки букв потрібно відкинути з кінця слова, що позначає те, що зображене на малюнку. Наприклад, намальована качка з двома комами після неї – відкидаємо дві останні букви і читаємо КАЧ. Перевернуті коми перед малюнком вказують, скільки букв потрібно відкинути на початку слова. Наприклад, намальований єнот з комою перед ним – відкидаємо першу букву й читаємо НОТ.

Правило 4. Над малюнком або під ним можуть з'явитися цифри. Кожна цифра – це номер букви у слові: 1 – перша буква слова, 2 – друга буква, 3 – третя тощо. Певний набір цифр під або над малюнком говорить про те, що потрібно узяти тільки ці букви та прочитати їх у вказаному порядку. Наприклад, намальована РИБА і цифри 3, 4, 1 під нею – читаємо БАР. Перекреслена цифра означає, що ця буква має бути опущена, вона не читається, «не грає», наприклад, на малюнку зображений КРИТ, під ним закреслена цифра 1 – значить, читаємо РІТ.

Правило 5. Знак рівності між буквами означає заміну букви (або сполучення букв) слова на іншу букву (або на сполучення букв). Знак рівності може бути замінений на стрілку. Дія заміни позначається і третім способом – букви, які замінюються, перекреслюються, а над ними пишуться ті, що замінюють їх. Наприклад, намальований ПЛІТ, а поруч перекреслені букви ПЛ і зверху буква Р – читаємо РІТ.

Правило 6. Букви можуть бути зображені всередині інших букв, над іншими буквами, під і за ними. Наприклад, усередині букви О намальовані букви ВК – читаємо «В букві О – ВК», тобто ВОВК. Зверху написані букви ВА, знизу Л – читаємо «ПІД ВА – Л», тобто ПІДВАЛ. Попереду написані букви ДА, ззаду ЧА – читаємо «ЗА ДА – ЧА», тобто ЗАДАЧА. Букви можуть бути зображені по поверхні інших букв. Наприклад, зображена велика буква Н, а по ній розкидані маленькі І – читаємо «ПО Н – І», тобто ПОНІ.

Правило 7. Перераховані вище прийоми можуть поєднуватися один з одним.

Шифри

Ключ до шифрограм

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Спробуй придумати свої символи для кожної букви та склади свій особистий шифр

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Список літератури

Англійські прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.native-english.ru/proverbs/be-slow-to-promise-and-quick-to-perform>, <http://eduengl.ru/poslovicy/36-angliiskie-poslovicy-pro-znaniya.html>

Батьківшино, здрастуй! Вірші та народні пісні/ Переклади з кримськотатарської мови Д. Кононенка. – Симферополь: ДОЛЯ, 2008. – 120 с.

Бібліотека української поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/>

Бьюзен Т., Бьюзен Б. Интелект-карти. Практичне застосування. – Б. м.: В-во «Попурі», 2010.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovnyk.net/>

Весільний Новий год и Рождество / Сост. С. Лапина. – Х.: Книжный клуб, 2006. – 256 с.

Вішневський В.І. Клімат Одеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: meteopro.ua.

Волонтерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічні нариси. – К., 1991.
Готтман Дж., Деклер Д. Емоційний інтелект дитини. – Б. м.: В-во «Манн, Іванов і Фербер», 2015.

Грецькі прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gnomikologikon.gr/greek-proverbs.php?page=9>

Дванадцять місяців: Настільна книга-календар 1982 р. – К.: Веселка, 1981. – 180 с.

Деловой этикет. – К.: Альтер-пресс, 2004. – 352 с.
Дитячі загадки <http://www.mama-tato.com.ua/article/a-438.html>

Еврейские праздники и обряды. – Симферополь: Реноме, Х.: Свитовид, 2001. – 304 с.

Загадки про природу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/ukrainynski-zagadki-pro-prirodu/>

Загадки про природу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teacher.at.ua/publ/zagadki_pro_roslini_lisu_sadu_ta_gorodu/19-1-0-18780

Загадки про професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zagadki.at.ua/publ/zagadki_pro_ljudinu/trudova_dijalnist_ljudin_i/zagadki_pro_profesiji/13-1-0-32

Загадки про професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pustunchik.ua/ua/checkyourself/zagadki/zagadki-o-professiyakh>
Згуровская Л. Крым. Природоведческая книга. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2001. – 352 с.

История еврейской общины Одессы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chabad.odessa.ua/templates/articlecco_cdo/aid/940148

Клімат і рельєф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrskr.com.ua/odeska/klimat-i-relyef-odeskoji-oblasti-istoriya-zaselennya-odeshhini>

Клімат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/physical/school-course/448-klimat-ukrajini>
Ковальчук О. Українське народознавство. – К., 1992.

Кові Шон. Сім звичок високоефективних підлітків. – Львів: В-во «Старого Лева», 2015.

Кримська коліска/ За ред. М. А. Араджиони. – К.: Голов. спеціаліст. ред. літ. мовами нац. меншин України; Симферополь: Центр етносоц. дослідж., 2002. 200 с.: іл. – Болг., вірм., грец., нім., кримськотатар., рос., укр.

Крымскотатарско-русский словарь. – К.: Радянська школа, 1988. – 240 с.

Кузнецов И. Н. Язык мимики и жестов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 251 с.

Культура добрососедства: Трудимся, учимся и отдыхаем вместе. Рабочая тетрадь для 3-го класса общеобразовательных школ АРК / Авт.-сост.: Е. В. Алмазникова, М. А. Араджиони, Л. В. Наумова, Н. В. Синицина. – Симферополь: АнтикВА, 2008. – 88 с.+IV с. илл.

Куртиев Р. Календарные обряды крымских татар. – Симферополь: Крымучпедгиз, 1996. – 64 с.

Лопатина А. Скребцова М. Секреты мастерства: 100 уроков о профессиях и мастерах. – 3-е изд. – Москва: «Амрита-Русь», 2007. – 336 с.

Лучшие идеи для весёлой компании: Игры, конкурсы, розыгрыши / Сост. Э.В. Плешкова. – Харьков–Белгород: Книжный клуб, 2008.

Малюнок «Квадрати Кові» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://it-ua.info/news/2014/12/11/clipokladannya-kontrol-dyalnost-na-osnov-matric-eyzenhauera.html>

Ми діти твої, Україно! Творчість школярів Криму. Кращі твори літературних конкурсів за десять років. – Симферополь: ДОЛЯ, 2008. – 320 с.

Музей іграшки в Празі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikukrfaq.ru/putivniki/2211-ivan-shtajger-ta-jogo-unikalna-kolekcija-v-muzei.html>

Муравська І.Р., Бутузова С.Ю. Моя Україна. Робочий зошит з українського народознавства для молодшого шкільного віку. – Х.: НМЦ «Школяр», 1997. – 80 с.

Навички майбутнього підприємця, які потрібно розвивати в дитині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.entrepreneur.com/article/252004>

Наука быть человеком: материалы для классных часов. 1–4 классы / Авт.-сост. Т. В. Волкова. – Волгоград: Учитель, 2008. – 170 с.

Німецькі колонії на території Одеської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vova-comment.livejournal.com/8130.html>

Огурцова Л. Волшебная страна. – Симферополь, 2006. – 64 с.
Одеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B0>

Одесская область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C

Орлов В. 300 забавок, віршів, головоломок / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк: Стакер, 1999. – 320 с.

Орлов В. Чарівна парасолька / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк: Стакер, 1998. – 320 с.

Панченко Я. А. Словарь влашского диалекта цыганского языка (рукопись).

Перший повний переклад Корану українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/other_confessions/islam/35605/

Пиз А., Пиз Б. Новый язык телодвижений. Расширенная версия. – Москва: Эксмо, 2006. – 416 с.

Під одним небом: Фольклор етносів України. – К., 1996. – 256 с.
Познаєм мир: материалы для классных часов в 1–4 классах / Авт.-сост. Т. В. Волкова. – Волгоград: Учитель, 2008. – 175 с.

Польські прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przyslowia-o-pracy,10304387,artykul.html>; <http://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przyslowia-o-przyjazni,10303521,artykul.html>

Пономарьов А. Українська етнографія. – К.: Либідь, 1994. – 318 с.

Пословицы и поговорки народов мира/ Сост. М. П. Филиппенко. – Москва: АСТ.: Хранитель; СПб.: Сова, 2008. – 381 с.

Прислів'я і приказки народів світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litword.ru/>

Рідкісні професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znoclub.com/vybir-pofesii-abo-vyzy/161-nezvichajni-ta-ridkisni-profesiji-u-sviti.html>

Рибальченко І. М. Взаємодія з батьками. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 208 с.

Рибальченко І. М. Супутник класного керівника. 1-4 класи. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 176 с.

Свято в нашому домі. – К.: Реклама, 1981. – 120 с.
Скарбниця народної мудрості / Упор. Т.М. Панасенко. – Х.: Фоліо, 2009. – 286 с.

Словники, енциклопедична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.boloto.info/>

ДОДАТОК 3

Стельмахович. М. Г. Українська родинна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 228 с.

Україно, нене моя! Сповідь: поезії, писанки...: Зб./ Упор. та приміт. О. Є. Шевченка. – К.: Веселка, 1993. – 327 с.

Українське народознавство: Навчальний посібник / За ред. С. П. Павлюка. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.

Український декламатор: Збірка віршів для української молоді/ Упор. Н. і О. Зінкевичі. – К.: Смолоскип, 2006. – 400 с.

Український дитячий фольклор / Упор. В. Г. Бойко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 248 с.

Український словоспів. Посібник-хрестоматія / Упор. О. П. Долина, О. В. Низковська, В. І. Осадча та ін. – К.: АВДІ, 2007. – 376 с.

Українці: Свята. Традиції. Звичаї / Уклад. І. Коверець. – Донецьк: Альфа-Прес, 2004. – 304 с.

Фольклор кримських караїмів. – Симферополь: ДОЛЯ, 2005. – 160 с.

Для складання словникових статей використовувалися матеріали словників В. Даля, С. Ожегова та ін.

Les meilleurs proverbes français (Лучшие французские пословицы), 1864.

ДОДАТОК 4

Відповіді – відгадки загадок, ребусів і шифрограм

Відгадка до таблиці на стор. 6. Безкорисливість – Selflessness. Вірність – Loyalty. Гумор – Humor. Доброзичливість – Goodwill. Доброта – Kindness. Надійність – Sureness. Справедливість – Fairness. Тактовність – Tact. Толерантність – Tolerance. Чесність – Honesty. Чуйність – Sensitiveness. Щирість – Openness.

Відгадка шифрограми на стор. 9. Поділи радість на двох – вона стане вдвічі більшою. Поділи горе на двох – воно стане вдвічі меншим.

Відгадка ребуса на стор. 12. ВОРОГ.

Відгадка шифрограми на стор. 13. Підеш з добром – добро знайдеш, підеш зі сваркою – сварку знайдеш.

Відгадка кросворда на стор. 21.

1	К	Р	А	К	О	В	Я	К			
		2	Г	О	П	А	К				
		3	Ч	А	Р	Д	А	Ш			
			4	К	О	Ч	А	Р	І		
			5	Т	О	В	К	А	Ч	И	К
6	С	И	Р	Б	А						
		7	Ф	Р	Е	Й	Л	Е	Х	С	

Відгадка на стор. 23. ВІРМЕНИ, ЄВРЕЇ, МОЛДОВАНИ, НІМЦІ, ПОЛЯКИ, РУМУНИ, РОМИ, РОСІЯНИ, ТАТАРИ, УКРАЇНЦІ.

Відгадка на стор. 24. БОНДАР – діжки, кадубки, бочки. ГУТНИК – скляні вироби. КУШНІР – хутряні вироби. КРАВЕЦЬ – одяг. ЛИМАР – ремінна збруя. СТЕЛЬМАХ – вози, сани, колеса. ТЕСЛЯР – дерев'яні будівлі, прості меблі. ЧИНБАР – вичинка шкіри.

Відгадка до загадок на стор. 26. Швачка, перукар.

Відгадка до ребуса на стор. 26. СТОЛЯР.

Відгадка кросворда на стор. 29.

1	В	І	Д	Л	И	Г	А	
		2	К	Л	І	М	А	Т
				3	С	Н	І	Г
4	П	О	Г	О	Д	А		
			5	О	С	І	Н	Ь
6	К	В	І	Т	Е	Н	Ь	
7	В	І	Т	Е	Р			
			8	С	П	Е	К	А

Відгадка до загадок на стор. 29.

Дощ, хмара, сніг, блискавка, град.

Відгадка кросворда на стор. 31.

						1	Е	Н	Т	О	М	О	Л	О	Г
2	Б	О	Т	А	Н	І	К								
		3	О	Р	Н	І	Т	О	Л	О	Г				
		4	І	Х	Т	І	О	Л	О	Г					
						5	Б	І	О	Л	О	Г			
6	З	О	О	Л	О	Г	І	Д	Р	О	Л	О	Г		

Відгадка до загадок на стор. 35. Хлібороб, аптекар, кондитер.

Відгадка шифрограми на стор. 50. Хто добро творить, тому Бог віддячить.

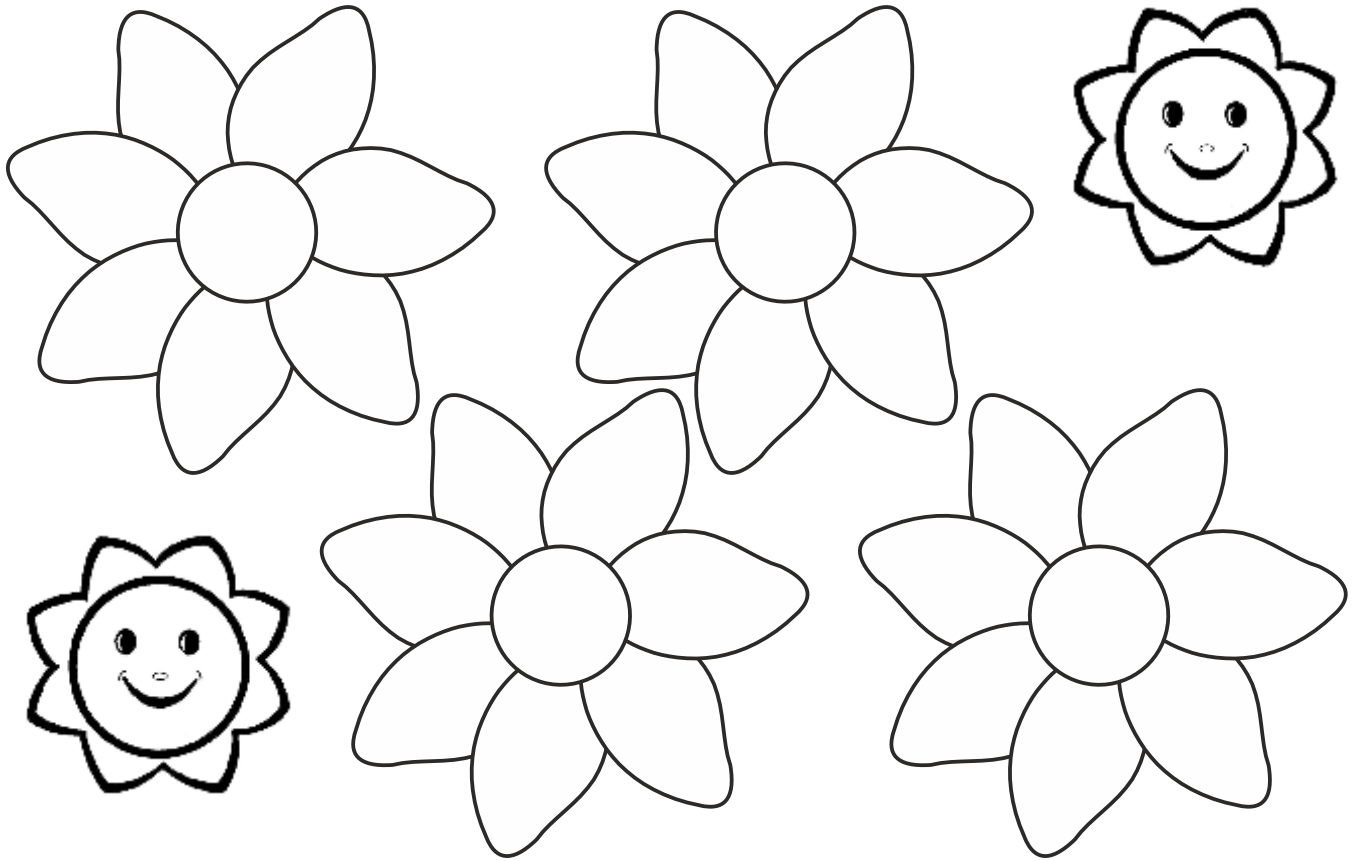
Відгадка шифрограми на стор. 72. Відпочинок – це зміна цікавих занять.

Відповіді до загадок на стор. 75. Дерево; каштан; дуб, жолуді; ялинка.

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 3 (СТОР. 15) ТА ДО ПОДОРОЖІ 10 (СТОР. 41)

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 24 (СТОР. 81). Малюнок «Незвичайний небокрай»

Навчальний посібник
Культура добросусідства: Учимся, відпочиваємо та працюємо разом.
Одещина. Частина 3: Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і вчителів

Автори-укладачі видання:
М. А. Араджионі, Н. Ю. Кравець, О. В. Килівник, Л. С. Павлуткіна.
Художники: С. Землянкіна, І. Зіновкіна, Г. Майорова, М. Михалюк, В. Шиллер.
Редактори: М. А. Араджионі, О. М. Левчишена, Н. М. Овчарук.
Перекладачі: Т. М. Захарова, Д. А. Кононенко, О. Г. Тимохіна, Т. Д. Ткачук.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Підписано до друку 27.12.2017 р. Формат: 60x84¹/₈. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 9,76. Наклад 1000 прим. Зам. №
Видавництво ТОВ «Прометей»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.
Надруковано у ФОП Рябоконт Олександр Васильович,
04123, м. Київ, вул. Осиповського, 3-А, кв. 151, тел. 050-961-71-27

